BOG PANELET

SPECIALRAPPORT

VILKÅRENE FOR OVERSAT LITTERATUR I DANMARK

– MED FOKUS PÅ OVERSÆTTELSER TIL DANSK GENNEM DE SIDSTE 10 ÅR

Johanne Gormsen Schmidt

Specialrapport
Vilkårene for oversat litteratur i Danmark
– med fokus på oversættelser til dansk gennem de sidste 10 år
Johanne Gormsen Schmidt

Layout: HSK, Kulturministeriet

Publiceret: december 2022
www.kum.dk

ISBN (digital): 978-87-7960-161-1

INDHOLD

FORORD **4**

RESUMÉ **6**

1. UDGIVELSERNE **9**

Skønlitteratur 9

Faglitteratur 11

Børnelitteratur 14

Engelsk 17

Skandinavisk 18

Tysk, fransk og andre sprog 21

Digitale formater 23

Digitalisering for de store 26

2. FORLAGENE **30**

De store forlags drop 30

Rettighedsindkøb 33

Profilering 34

Con amore 36

Forlagsredaktøren 38

Dansk konkurrence 40

Klassikere som kvalitetsstempling 42

Genudgivelser til debat 43

3. FONDENE **47**

Et støttepuslespil 47

Søgning fra de små 49

Faglitteraturens støtteforhold 50

Opsøgende arbejde 51

Satsning på børnebøger 53

4. OVERSÆTTERNE 55
Usynliggørelse 55
Fremmedartede sprog 56
Debutanter 58
Debutantstøtte 60
Agentrollen 62

5. MODTAGELSEN 66
Biblioteksbestand 66
Biblioteksindkøb 69
Boghandel 71

6. UDVIKLINGSPERSPEKTIVER 76

BOGPANELETS BEMÆRKNINGER

Bogpanelet har efter anbefaling af sin følgegruppe iværksat arbejdet med en rapport om oversat litteratur. Området er centralt for en vital bogkultur og har fået stigende betydning i et landskab med mange små forlag. Bogpanelet har med denne rapport ønsket at kvalificere en videre samtale og debat om den oversatte litteratur. Bogpanelet takker Johanne Gormsen Schmidt for hendes arbejde med rapporten, som hermed præsenteres.

På Bogpanelets vegne
Anne-Marie Mai
Januar 2023

FORORD

Denne rapport undersøger vilkårene for den oversatte litteratur i Danmark. Der er udbredt enighed om, at oversat litteratur er vigtig. Oversættelser bringer perspektiver udefra ind i Danmark, de lader det danske sprog finde nye udtryksformer og udvider vores fortolkningsrum. Samtidig er forlagsbranchen præget af en vis forsigtighed i forhold til at udgive oversat kvalitetslitteratur.[1] På trods af, at en del oversat litteratur har svært ved at klare sig på markedsvilkår, er produktionen af oversat litteratur ikke faldende. På den baggrund er rapportens helt overordnede undersøgelsesspørgsmål, hvem der i praksis tager initiativ til og står for arbejdet med at udgive oversat litteratur, og hvordan disse udgivelser bringes til at løbe rundt i det litterære økosystem. Fokus er på den aktuelle situation og med et kig tilbage til de seneste 10-15 år.

[1] Betegnelsen kvalitetslitteratur dækker over litteratur af forfattere, hvis værker hædres med priser og positive anmeldelser.

Betegnelsen oversat litteratur dækker litteratur, der oversættes både til og fra dansk. Denne rapport koncentrerer sig om den litteratur, der gennem oversættelse *til* dansk kommer ind i Danmark. Den anden bevægelse, hvor danske titler oversættes til andre sprog, er et område for sig og fortjener en selvstændig undersøgelse. En videre afgrænsning er, at vægten først og fremmest ligger på skønlitteraturen for voksne. Faglitteratur for alle aldersgrupper og skønlitterær børnelitteratur berøres dog også.

Undersøgelsen er struktureret i fem dele, hvoraf de to første er de mest omfattende. Del 1, "Udgivelserne", undersøger fordelingen af sprogområder inden for den oversatte litteratur; forholdet mellem danske og oversatte titler inden for hhv. skønlitteratur, faglitteratur og børnelitteratur samt de forskellige formater, den oversatte litteratur udkommer i. Den anden del, "Forlagene", undersøger, hvordan store, mellemstore og små forlag hver især forholder sig til den oversatte litteratur, herunder forlagsredaktørens relation til oversættelsen samt forlagenes branding og genudgivelsespraksis. Del 3, "Fondene", stiller skarpt på de støtteorganer, som er helt afgørende for udbuddet af oversat litteratur. I fjerde del, "Oversætterne", bliver selve oversættelsesarbejdet undersøgt, herunder vilkårene for debutantoversættere og forholdet mellem oversættere og litterære agenter. Den femte del, "Modtagelsen", søger med tal og perspektiver fra biblioteksverdenen og boghandlere at give en tentativ fornemmelse for oversættelsernes liv i offentligheden. Afslutningsvis skitserer rapporten, hvilke udviklingsperspektiver og udfordringer i forbindelse med vilkårene for den oversatte litteratur bogmarkedet står over for.

Rapporten trækker på statistik fra Danmarks Bibliotekscenter (DBC) og biblioteksafgiftssystemet, leveret af Kulturministeriet, Danmarks Statistik og Bogpanelets rapporter samt på interviews med en række aktører i bogbranchen, som arbejder med at producere og formidle oversat litteratur. Rapportens omfang tillader ikke en systematisk tilbundsgående undersøgelse af feltet, men præsenterer og samler forskellige vinkler på og fra branchen som oplæg til videre debat. For tid og velvilje til at dele synspunkter og erfaringer skal der lyde en stor tak til:

- Andreas Vermehren Holm, stifter af Forlaget Virkelig og oversætter fra norsk, svensk, fransk og engelsk
- Anneli Høier, litterær agent, associeret Copenhagen Literary Agency og oversætter fra tysk
- Anne Mørch-Hansen, redaktionschef på Gyldendal Børn & Unge
- Carsten Fenger-Grøndahl, forlagsdirektør på Aarhus Universitetsforlag og udvalgsleder af Statens Kunstfonds projektstøtteudvalg for litteratur
- Dina Roll-Hansen, seniorrådgiver, faglitteratur, NORLA
- François Barjot, litteraturattaché på Institut Français Danemark
- Hanne Arnold, oversætter fra japansk og engelsk
- Jeppe Branner, forlagschef for Saga Danmark, Lindhardt og Ringhof
- Juliane Wammen, oversætter fra engelsk, svensk og norsk og formand for Dansk Oversætterforbund
- Lars Emil Foder, medstifter af Mikrofest, medarrangør af Lille Bogdag, forfatter og musiker
- Mads Freund, salgsassistent i Politikens Boghal
- Mads Peder Lau Pedersen, stifter af Forlaget Sidste Århundrede
- Mareike Wittler, leder af Information & Kommunikation, Goethe-Institut Dänemark
- Mariann Ardal, butikschef i Lemvig Boghandel
- Marie Bruvik Heinskou, forlagsredaktør på Hans Reitzels Forlag
- Marie Vinter, stifter af Vinter Forlag
- Martin Graae Jørgensen, skønlitterær redaktør på Forlaget Turbine
- Mette Holm, oversætter fra japansk
- Mette Jokumsen, forlægger og administrerende direktør på Gads Forlag
- Naja Wulff Mottelson, litteraturformidler på Københavns Hovedbibliotek
- Nanna Lund, oversætter fra engelsk, tysk, svensk og norsk
- Simon Darø Kristensen, forlægger og redaktør på Forlaget Korridor
- Sofie Vestergaard Jørgensen, stifter af Forlaget Etcetera og oversætter fra fransk
- Sofie Voller, redaktionschef på Gyldendal Skønlitteratur

RESUMÉ

Det aktuelle billede af vilkårene for produktionen af oversat litteratur er, at de største forlag har skruet ned for den anmelderbårne oversatte litteratur,[2] mens der samtidig er kommet flere små oversættelsesbaserede forlag til, der står for en tiltagende andel af arbejdet med at udgive kvalitetsoversættelser fra en bred vifte af sprogområder. Flere mellemstore forlag har desuden i de seneste år åbnet for en litterær linje med oversættelser. Det er en udvikling, som især har sat sig igennem i de seneste fem-seks år.

[2] Betegnelsen anmelderbåren litteratur dækker over litteratur, der er afhængig af positive anmeldelser for at finde sine læsere og generere salg.

Produktionen af dansk skønlitteratur er vokset væsentligt mere end den oversatte skønlitteratur – og denne udvikling har for alvor taget fart for nylig. Der ses en tendens til, at de store omnibusforlag bygger deres litterære profil op omkring danske forfattere, mens små forlag bruger oversættelser til at markere sig skarpt inden for en bestemt niche og på den måde skabe sig et navn og en plads på bogmarkedet, og de mellemstore, etablerede forlag søger at højne deres kulturelle kapital ved at oprette og pleje en litterær profil gennem oversættelser.

De små forlag spiller en større rolle end tidligere, hvad angår indlemmelse og oplæring af nye oversættere. Det hænger sammen med, at redaktørerne på de små forlag typisk følger oversættelsesarbejdet tæt, mens det på de større forlag er blevet kutyme at udlicitere hele tekstredigeringen omkring en oversættelse. Samtidig er der, ikke mindst med de litterære agenters styrkede position på bogmarkedet, skruet op for tempoet og konkurrencen omkring rettighedsindkøb, og det er, i og med at stadigt flere danske læsere gerne læser på engelsk og orienterer sig internationalt, blevet mere afgørende, at udgivelsen af en oversættelse ikke falder efter den engelsksprogede originaludgivelse eller oversættelse. Tidsplanen for produktionen af de danske oversættelser, som forlagene vurderer at kunne tjene penge på, er således blevet strammet, hvilket efterlader mindre plads til nyslåede oversættere, der har brug for ekstra tid og sparring. Mens de større forlag efterspørger etablerede oversættere, er der i den anden ende mange, der gerne vil i gang med at oversætte. Men det er blevet endnu sværere end tidligere for en oversætter at få afsat egne projekter og i det hele taget komme ind i branchen – hvis ikke man starter eget forlag.

Fondene er altafgørende for, at den oversatte kvalitetslitteratur, der ikke nødvendigvis kan klare sig på markedsvilkår, udkommer. Det gælder for både de store, mellemstore og små forlag, og det gælder for både skøn-, fag- og børnelitteratur. Fondene oplever en øget søgning fra mellemstore og særligt små forlag. Uden fondsstøtten ville produktionen af oversat litteratur i Danmark være langt mere rendyrket kommercielt anlagt og dække færre sprogområder. På grund af de mange kvalificerede ansøgninger, som fondene modtager, er den enkelte bevilling typisk så lav, at den i sig selv ikke er tilstrækkelig til, at det ansøgte projekt kan realiseres. Fondssystemet fungerer således i praksis ud fra devisen om mange bække små. Ud over økonomisk støtte til de udgivelser, som forlagene allerede har købt rettigheder til, engagerer fondene sig også i det opsøgende arbejde med overhovedet at vække forlagenes interesse for de udenlandske titler, og sådanne aktive indsatser ser ud til at have god effekt.

Der er generelt en bredere repræsentation af sprogområder i den oversatte litteratur, der produceres i dag, end for 10-15 år siden. Mens oversættelser fra engelsk ikke er i vækst, er andre sprogområder vokset, mest udtalt inden for norsk, svensk og fransk. Det er primært de små forlag, der står for udvidelsen af de sprogområder, der ligger uden for det engelske og skandinaviske. Og det er sjældent noget, man kan leve af. Det gælder også for oversætternes vedkommende. Oversættere, der oversætter fra de sprog, som ligger langt fra dansk og ikke er så stærkt repræsenteret på det danske bogmarked, som fx japansk, kan selv med arbejdslegater ikke få økonomien til at hænge sammen med oversættelsesarbejdet alene.

Oversætternes arbejdsforhold er generelt blevet trængt i de seneste år som følge af de store forlags kontraktopsigelser og en manglende synliggørelse af selve oversættelsesarbejdet i forbindelse med en udgivelse. Usynliggørelsen gør det også muligt for de store forlag at trække ældre oversættelser, typisk af klassikere, frem fra deres bagkataloger til genudgivelse, undertiden uden at oplyse om oversættelsernes datering. Desuden er oversætternes tidligere rolle i forhold til ikke bare at oversætte en tekst på bestilling, men også stille forslag om et oversættelsesprojekt og evt. formidle kontakten til udlandet blevet overtaget af agenter på de større forlag.

Den samlede biblioteksbestand går mod stadigt færre eksemplarer af et stadigt bredere udvalg af titler, som godt nok hurtigt kan bestilles hjem, men som det omvendt er mindre sandsynligt, at biblioteksgængeren vil støde på i bibliotekets fysiske rum. På eksempelvis Københavns Hovedbibliotek er det især engelsk, svensk og norsk litteratur i oversættelse – og engelske originaltitler – der ved siden af alt det danske agerer blikfang. Det er en strategi, der er målrettet lånernes efterspørgsel. Efterspørgslen på oversat litteratur hænger nært sammen med bøgernes medieomtale. Biblioteket arbejder dog også aktivt for at indlemme mere ukendte oversatte titler i bogpræsentationerne. I forhold til bogsalget er tendensen til de store kæders centraliserede indkøb en udfordring for afsætningsmulighederne på de små forlag, som i dag står for en stor andel af de anmelderbårne oversatte titler. Der findes dog både fysiske og online selvstændige boghandler, som har en fleksibel indkøbspraksis, og som også oplever efterspørgsel på den oversatte kvalitetslitteratur. Det forbliver ubesvaret, hvor nichepræget dette kødersegment er.

Som helhed betragtet er produktionen af oversatte børnebøger vokset betydeligt. Når det kommer til de oversatte skønlitterære titler for børn, følger de langt hen ad vejen mønstret for den samlede produktion af oversat skønlitteratur: De danske udgivelser har i løbet af de sidste fem år overhalet de oversatte og udgør nu en større andel af produktionen. Væksten i de oversatte børnebøger skal primært tilskrives et øget antal oversættelser fra norsk og svensk, mens man til gengæld ikke ser nogen mærkbar stigning inden for de øvrige sprogområder. På det område er der ikke så mange små forlag til at trække læsset.

Produktionen af faglitterære oversættelser er aftagende, og tendensen har for alvor sat sig igennem i de sidste fem-seks år. Det er især faldet i oversættelser fra engelsk, der

trækker ned. De engelske fagtitler læser mange på originalsproget. Derudover fylder oversættelse af tunge akademiske mammutværker mindre, mens temaer med en mere ung appel, kortere formater, essays og narrative non-fiction vinder frem.

Det digitale bogmarked kører ud fra sine egne præmisser, som forfordeler de små forlag og litteratur fra andre sprogområder end dansk, engelsk, svensk og norsk. Det gælder i særlig grad lydbøger, som er dyre at producere, og som forlag uden for Skandinavien kan være uvillige til at sælge rettighederne til som følge af de store nationale forskelle, der præger det digitale bogmarked, fx mellem den danske bogstreamingmodel og de lande, hvor lydbøger stadig sælges stykvis. Tung administration og et marked, der er kendetegnet ved et ekstremt stort katalog og generelt belønner kvantitet, gør det langt vanskelige for de små forlag med få udgivelser på hånden at byde ind digitalt end med trykte udgivelser. Den store bredde i titeludbuddet og titlernes potentielt evige liv på streamingtjenesterne vidner om et marked, der fokuserer mindre på bestsellere og nyheder end markedet for fysiske bøger. Bredden finder dog sin grænse med de oversatte titler fra de små forlag, som i mange tilfælde ikke bliver produceret digitalt. På det digitale marked er der ingen hjælp at hente i fondsstøtte. Til gengæld fungerer det digitale bibliotekstilbud, eReolen – hvis lige ikke findes i nogen andre lande – som garant for en vis bredde i de digitale titler, der findes i Danmark, herunder udgivelsen af oversat kvalitetslitteratur i digitale formater.

1. UDGIVELSERNE

HOVEDPOINTER

- Produktionen af dansk skønlitteratur har overhalet produktionen af oversat skønlitteratur, selvom denne er i vækst. Det gælder også oversat skønlitteratur for børn.
- Produktionen af oversat faglitteratur er faldende, mest markant for titler oversat fra engelsk.
- Produktionen af skønlitterære titler oversat fra engelsk er stagnerende, titler oversat fra norsk og svensk er vokset betydeligt, mens titler oversat fra de øvrige sprogområder generelt også er vokset.
- Produktionen af skønlitterære titler for børn oversat fra engelsk er stagnerende, titler oversat fra norsk og svensk er vokset betydeligt, mens titler oversat fra de øvrige sprogområder generelt ikke er vokset.
- Netlydbogsproduktionen af titler oversat fra især engelsk, men også norsk og svensk er i fortsat vækst, mens titler oversat fra de øvrige sprogområder generelt ikke er vokset.
- Bogstreamingmarkedet genererer med de store bagkataloger en spredning i læsemønstret, men det oversatte område er samtidig begrænset af, at de små forlag og de oversatte titler fra andre sprog end de skandinaviske og engelsk har vanskelige forhold på det marked.

SKØNLITTERATUR

For 10-15 år siden blev der udgivet mere oversat end dansk skønlitteratur. Den store vækst i produktionen af dansk skønlitteratur, der siden er fulgt, har imidlertid betydet, at den danske skønlitteratur nu har overhalet den oversatte. Figur 1[3] viser forholdet mellem det oversatte og det danske skønlitterære område i de to yderpunktsår 2009 og 2021, hvor 2009 er så langt tilbage, data er tilgængelige, og 2021 er de seneste tilgængelige data. Det er tydeligt, at forholdet har forrykket sig i løbet af de 13 år.

[3] Dette kapitels statistik er, med undtagelse af det afsluttende afsnit "Digitale formater", baseret på tallene for trykte udgivelser. Det skyldes, at der er bedre og mere tilgængelige data for de trykte udgivelser. Mange e-bogs- og lydbogsudgivelser er digitaliserede formater af en tidligere udgivet trykt titel. Det giver dataene for e-bøger og lydbøger ikke mulighed for at skelne imellem. Derfor behandles e-bøger og lydbøger separat, mens min undersøgelse af den generelle udvikling i den oversatte litteratur nødvendigvis må basere sig på tal over de trykte udgivelser.

FIGUR 1. Udgivelse af oversat og dansk skønlitteratur, trykte førsteudgaver

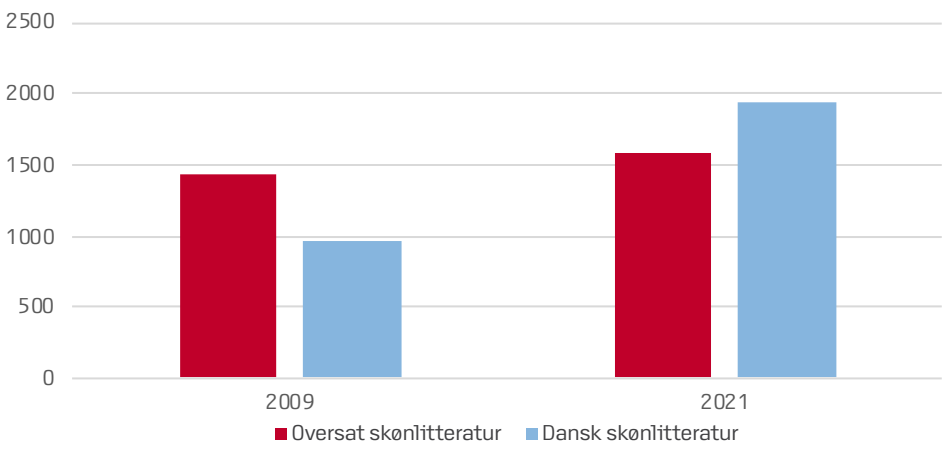

Kilde: Danmarks Statistik

Der ses en let stigning i antallet af oversatte skønlitterære udgivelser gennem perioden, men tallene har svinget frem og tilbage år for år, det højeste antal var i 2018 med 1.679 titler, det laveste i 2011 med 1.115 titler. Til gengæld har der været en klar og fortsat vækst i produktionen af dansk skønlitteratur, resulterende i mere end en fordobling fra 2009 til 2021. Hvor den oversatte og den danske skønlitteratur i det store billede ellers har haft en tendens til at følges ad med omtrent samme antal udgivelser anskuet hen over et par år, er dette mønster i de sidste fem år blevet brudt. Den danske skønlitteratur har haft så meget fart på, at parløbet er blevet mindre tæt, jf. figur 2, der viser udviklingen de seneste 10 år.

FIGUR 2. Udgivelse af oversat og dansk skønlitteratur, trykte førsteudgaver
Skønlitterære udgivelser 2012-2021

Kilde: Danmarks Statistik

Dagbladet Politiken kunne i maj bekendtgøre: "Antallet af bøger med oversat skønlitteratur falder".[4] Men det er en sandhed med modifikationer. Snarere er billedet, at et let stigende antal årlige oversatte skønlitterære titler udgør en stadig mindre del af den samlede skønlitterære produktion grundet den store vækst i de danske titler.

[3] Birgitte Kjær: "Vi vender ryggen til det fremmede", Politiken 14.5.2022, https://politiken.dk/kultur/boger/art8717216/Det-er-en-helt-tydelig-tendens-p%C3%A5-bogmarkedet.-Hvorfor-vi-ser-den-er-der-dog-uenighed-om.

FAGLITTERATUR

For faglitteraturens vedkommende kan man til gengæld konstatere et egentligt fald i den oversatte del, fra 924 titler i 2009 til 595 titler i 2021, som vist i Figur 3.

FIGUR 3. Udgivelse af oversat og dansk faglitteratur, trykte førsteudgaver

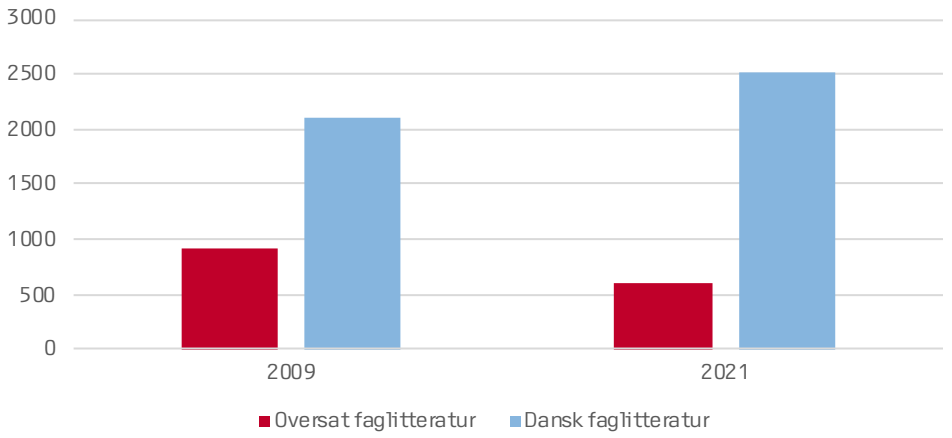

Kilde: Danmarks Statistik

Igen er det i de sidste fem-seks år, at udviklingen for alvor viser sig. Figur 4 viser, hvordan produktionen af den danske del af faglitteraturen ikke er øget siden 2016, men har ligget snorlige på omkring 2.500 titler, mens det er gået støt ned ad bakke år for år for antallet af oversatte titler i samme periode. I løbet af de seks år er der sket en nedgang på 36% i den oversatte del af faglitteraturen.

FIGUR 4. Udgivelse af oversat og dansk faglitteratur, trykte førsteudgaver

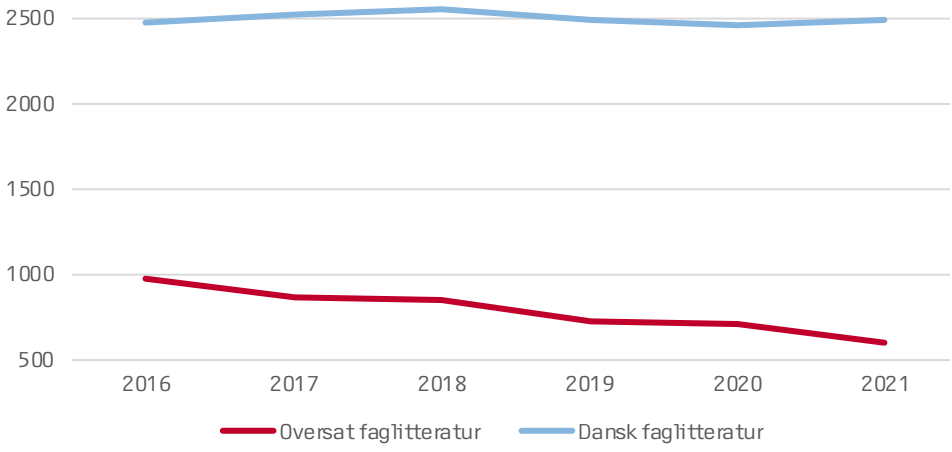

Kilde: Danmarks Statistik

Som forlagschef på Aarhus Universitetsforlag har Carsten Fenger-Grøndahl opgivet at lave en rentabel forretning ud af oversat faglitteratur i Danmark. Aarhus Universitetsforlag udgiver således stort set udelukkende danske fagbøger. "Hvad angår den almene faglitteratur, hvor man skal ud og slås om boghandlernes opmærksomhed og den enkelte bogs opmærksomhed, så er det rigtig, rigtig svært", vurderer han. Det, der så kommer af oversat faglitteratur, hvis man kigger mere generelt på det, er ifølge Carsten

Fenger-Grøndahl meget præget af uddannelsesinstitutionernes pensumlister. Og det ærgrer ham: "Jeg synes, det er rigtig ærgerligt, at vi ikke kan trække noget af den vigtige tænkning, der sker ude i verden, til Danmark. Det er en opgave, jeg som universitetsforlag meget gerne ville løfte. Det ville være smukt, hvis vi kunne bruge vores danske forskere til at identificere de virkelig vigtige internationale bevægelser og så få de bøger oversat. For der er en kæmpe forskel på, om noget er oversat og tilgængeligt på dansk, og om det kun findes på originalsproget". De økonomiske omstændigheder gør imidlertid denne opgave særdeles vanskelig.

Selvom engelsk stadig er det sprog, som de fleste oversatte fagbøger oversættes fra, er det også det sprog, der især trækker produktionen ned. Hvor der i 2012 udkom 590 fagbøger oversat fra engelsk, var tallet i 2021 nede på 347. Marie Bruvik Heinskou, som er forlagsredaktør inden for samfundsvidenskab, jura og humaniora på Hans Reitzels Forlag, oplyser, at de er stoppet med at oversætte fra engelsk. Deres udgivelser er betinget af at kunne blive afsat til de videregående uddannelser, og dér læser de studerende gerne på engelsk. "Hvis vi laver oversættelser fra engelsk, bliver vi udkonkurreret, fordi de kan købe de bøger på engelsk meget billigere på fx Amazon. De studerende bliver skolet til at være internationale i dag, og mange af deres kurser er også på engelsk". At den ene oversættelse fra engelsk, som Marie Bruvik Heinskou alligevel valgte at satse på – Howard S. Beckers *Evidens* (2020) – har solgt meget dårligt, bekræfter kun dette billede.

I det hele taget udgiver Hans Reitzel meget lidt oversat litteratur inden for Marie Bruvik Heinskous fagområde, og det er hendes indtryk, at de laver væsentligt mindre af det end tidligere. "Det handler også om, at stilarterne for bøger har forandret sig", reflekterer hun og fortsætter: "Tidligere var Hans Reitzels Forlag meget kendt for det, der hedder Den Hvide Serie, hvor vi udgav store sociologiske tænkere som Zygmunt Baumann, Anthony Giddens og Niklas Luhmann, og som vi oversatte store tykke bøger af. Og der var interessen for at læse de bøger bare meget større, end den er i dag. Måske handler det om, at vores måde at fordybe os på i dag er anderledes, end den var i 90'erne, hvor vi ikke havde en smartphone".

I årene omkring årtusindskiftet udkom der mange oversættelser af Baumann, Luhmann, Giddens m.fl i Den Hvide Serie. Nu er der skruet ned, og de oversatte titler, der rent faktisk udkommer, har fået et andet præg. "Vi er meget opmærksomme på, hvad der rører sig i Frankrig, Italien og Tyskland, og hvis der er nogle bøger dér, der ser ud til at være banebrydende, og som måske endnu ikke er kommet ud på engelsk, så oversætter vi dem", fortæller Marie Bruvik Heinskou. Og det har de haft succes med. Der har således været stor interesse for *Singulariteternes samfund* (2019) af den tyske sociolog Andreas Reckwitz, *Planternes liv* (2021) af den italienske filosof og biolog Emanuele Coccia og *Notat om den nye økologiske klasse* (2022) af Bruno Latour og Nikolaj Schultz. Orienteringen mod det franske og tyske inden for faglitteraturen ser ud til at være en bredere tendens. I hvert fald viser tallene for de tyske og franske sprogområder faktisk en let stigning i perioden trods det samlede fald i produktionen af oversat faglitteratur. Marie Bruvik Heinskou kan konstatere, at det i dag især er fagbøger i korte formater og med en grøn og ung orientering, der sælger: "Planternes liv er kommet i andet oplag, og salgstallet

stiger hele tiden. Den udkom for et år siden og bliver mere og mere omtalt. Den er ikke så stor, og så introducerer den en helt ny måde at tænke verden på, som også appellerer til unge. Notat om den nye økologiske klasse er virkelig et hit. Den har været udgivet en måned og kommer nu i andet oplag. Den er også til de unge og klimadagsordenen, og den er heller ikke mere end 100 sider lang".

Gads Forlag er et af de forlag, der ikke har skruet ned for den oversatte faglitteratur. De udgiver mange slags faglitteratur. Genren *narrative non-fiction* er blevet populær, fortæller Mette Jokumsen, som er forlægger og administrerende direktør på Gads Forlag, og de går derfor gerne efter "et særligt fedt match mellem faglitteratur og fortælling". En udfordring inden for den oversatte faglitteratur er, ifølge Mette Jokumsen, at fagbøger ofte er omfangsrige, og at det derfor bliver en bekostelig affære, hvis de skal oversættes. Gads Forlag har dog for nylig udgivet *Altings begyndelse* på 700 sider af David Graeber og David Wengrow, oversat fra engelsk. "Den er allerede meget omtalt i utrolig mange udenlandske aviser, og David Graeber er en kendis. Ellers kan det godt være svært", fortæller Mette Jokumsen og fortsætter: "Men det er sindssygt vigtigt, at der også er oversat faglitteratur. Den giver andre blikke på tingene end vores eget. Og vi har ikke danske forskere, der kan løfte tænkningen og formidle i bogform på alle fagområder".[5]

[5] Se Bogpanelets specialrapport, Faglitteraturens aktuelle status og vilkår (2022) af Tatiana Tilly, for et overblik over forholdene for faglitteraturen generelt i Danmark: https://kum.dk/fileadmin/_kum/5_Publikationer/2022/Specialrapport_Faglitteraturens-aktuelle-status-og-vilkaar_JUN_DIGI-TG-2.pdf.

BØRNELITTERATUR

Ser man særskilt på den oversatte børnelitteratur, vil man se, at den har været i mere generel vækst sammenlignet med den samlede produktion af oversat skønlitteratur og faglitteratur. Figur 5 viser hele børnelitteraturområdet, inklusive fagbøger og pegebøger.

FIGUR 5. Udgivelse af oversat børnelitteratur, trykte førsteudgaver

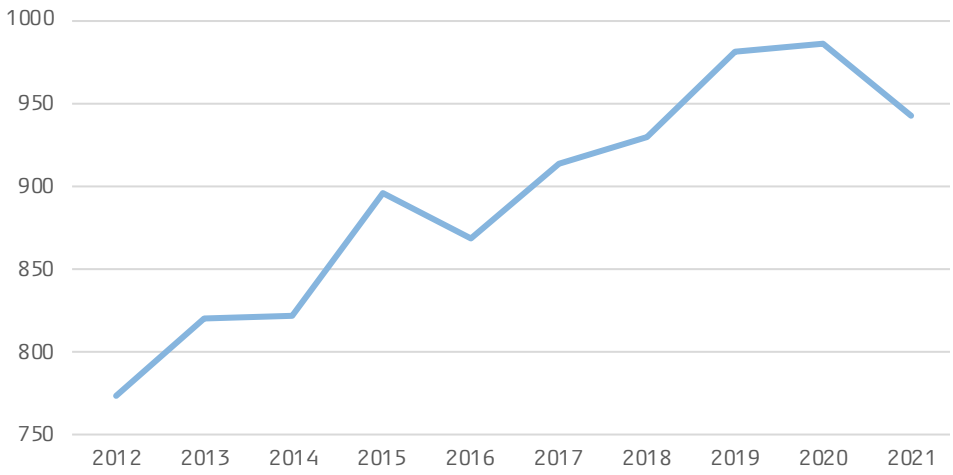

Kilde: DBC, udtræk fra Kulturministeriet

Som helhed betragtet fylder børnelitteraturen godt op i den samlede produktion af oversat litteratur, og andelen har været let stigende i de seneste år. Nogle børnebogsforlag har specialiseret sig i oversatte titler. Det kan betale sig netop på børnelitteraturområdet, fordi det forudsætter et stort redaktionelt arbejde at investere i en ny dansk børnebog.

Det er almindeligt, at tilblivelsen af en børnebog involverer et samarbejde mellem flere parter. Sådan er det ikke i samme omfang med fx en dansk roman skrevet til voksne. Hvis der er illustrationer, er der både det visuelle og det tekstlige lag, som forlæggeren skal holde styr på, og der skal betales royalties til både forfattere og illustratorer. Der ligger således fra forlagenes side et mindre redaktionelt arbejde i at købe rettighederne til at oversætte en børnebog, hvor originaludgavens billeder m.v. bibeholdes.

Kigger man på et mere snævert defineret udsnit af børnelitteraturen, nemlig de skønlitterære bøger for børn, ser man dog ikke den samme udtalte vækst i oversættelserne (Figur 6).

FIGUR 6. Udgivelse af oversat og dansk skønlitteratur for børn, trykte førsteudgaver

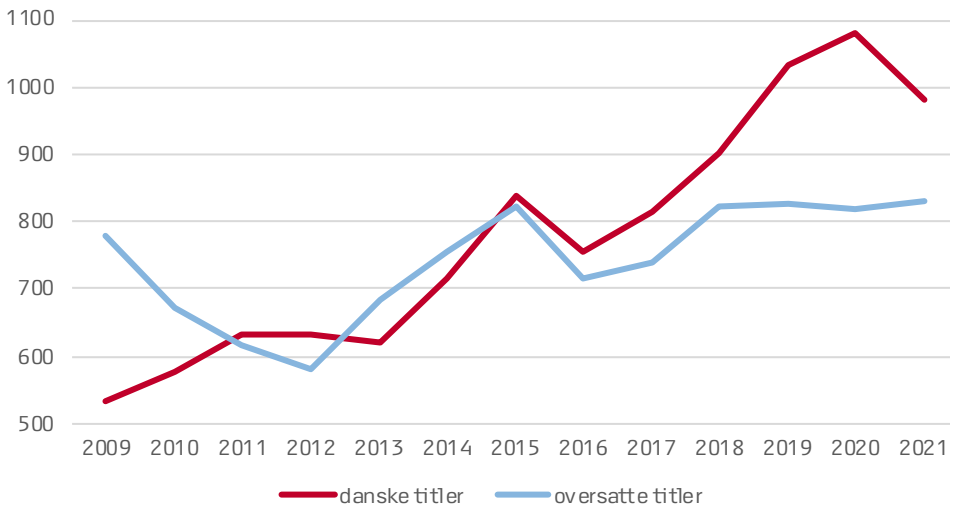

Kilde: Danmarks Statistik

Forholdet mellem danske titler og oversatte titler på det skønlitterære område for børn har i størstedelen af perioden været meget lige, dog med en overvægt af oversatte titler i begyndelsen, mens de danske titler har overhalet de oversatte i de seneste år. Det er altså det samme mønster, som man ser for skønlitteraturen generelt, med et nyligt opstået gab mellem det oversatte og det danske. I 2021 var der 150 flere danske end oversatte skønlitterære titler på børneområdet og 342 flere danske på det skønlitterære område som helhed.

Et eksempel på et oversættelsesbaseret forlag, der udgiver et stort antal børnebøger, er Forlaget Turbine. Skønlitterær redaktør på Turbine, Martin Graae Jørgensen, anslår, at de udgiver seks-otte danske børnebogstitler om året holdt op imod 100-150 oversatte børnebøger. Forlaget Albert udgiver også næsten udelukkende oversat børnelitteratur. Det samme var tilfældet med Forlaget Flachs, som blev opkøbt af Gads Forlag i 2018. Med dette opkøb udvidede Gad deres udgivelsesprofil med et nyt børnelitteratur-spor. Gad har imidlertid valgt at supplere den oversatte børnelitteratur med dansk

nyskrevet og -tegnet litteratur. Forholdet er samlet set 2/3 oversat og 1/3 dansk på Gads børnebogsområde. Mette Jokumsen mener, at der er mange virkelig gode både engelske, nordiske og tyske børnebogstitler, men at dansk børnelitteratur kan noget særligt for danske børn: "De danske børnebogsforfattere er tættere på og kan møde læserne på en anden måde. De kan være endnu mere præcise sprogligt. Og de kan værne om og beskæftige sig med særlige emner, som interesserer børn og unge i Danmark, og som er vigtige her og nu i deres liv".

Der kan også være økonomiske fordele ved at profilere sig med dansk børnelitteratur. På Gyldendal Børn & Unge har man satset i den retning i de seneste år. Hvor forholdet tidligere var fifty-fifty, er der nu 2/3 overvægt af den danske børnelitteratur sammenlignet med den oversatte. Redaktionschef på Gyldendal Børn & Unge, Anne Mørch-Hansen, relaterer denne udvikling til sammenlægningen af Gyldendals og Høst & Søns børnebogsredaktioner i 2019. Den øgede porteføljen af danske forfattere betydeligt. Selvom det er dyrere og mere tidskrævende at lave en dansk børnebog, er der tit langt større efterspørgsel efter det danske. Center For Undervisningsmidler, som også er et vigtigt marked for Gyldendal Børn & Unge, er primært interesserede i danske børnebøger, fortæller Anne Mørch Hansen. En kvalitetsbørnebog med en anerkendt dansk børnebogsforfatter vil ofte have en længere levetid, fx hvis den indkøbes til litteraturundervisning i skolerne. Danske børnebøger får tillige mere omtale i pressen og bliver ofte købt bredere ind af folkebibliotekerne.

Ved siden af den større satsning på det danske ser Anne Mørch Hansen en udvikling, hvor variationen og spændvidden i sprogområderne er blevet mindre for den oversatte børnelitteraturs vedkommende. Det er primært oversatte titler fra engelsk og fra skandinaviske sprog, herunder velkendte svenske børnebogsklassikere som Pippi Langstrømpe og Alfons, Gyldendal har udgivet de senere år. De engelske titler er typisk store kommercielle navne, som er kendte fra andre platforme, og som har en vis volumen, dvs. et serieformat, såsom Harry Potter og Bluey. Rettighedsomkostningerne til sådanne internationale navne er store, men det er indtjeningsmulighederne også. Der er dog stadig et mindre råderum til at eksperimentere med nogle knap så sikre oversættelser, primært inden for *young adult*/ungdomslitteraturen. For nylig har Gyldendal således oversat den canadiske debutant Zoulfa Katouhs *Så længe citrontræerne gror* og Gulraiz Sharifs debut *Hør lige her!*, som blev en kæmpesucces i Norge, men kræver noget mere arbejde for at få samme opmærksomhed i Danmark.

De følgende afsnit kortlægger, hvordan sprogområderne fordeler sig på de oversatte skønlitterære titler samlet set. Som indledende perspektiv hertil kan det konstateres, at den oversatte skønlitteratur for børn på dette punkt delvis adskiller sig fra den generelle udvikling. Fællestræk er en stigning i norsk og svensk og en stagnation i det engelske, men i modsætning til det samlede skønlitterære område – se gennemgangen nedenfor – ser man ikke nogen stigning inden for de øvrige sprogområder, når det kommer til børnelitteraturen. Ligeledes ligger den franske del af den oversatte børnelitteratur fortsat væsentligt under den tyske uden tegn på udvikling.[6]

[6] Kilde: Danmarks Statistik.

ENGELSK

Ser man på fordelingen af sprogområder inden for den oversatte skønlitteratur, er den engelsksprogede litteratur stærkest repræsenteret med et gennemsnitligt antal årlige udgivelser på godt 700. Det er i perioden 2009 til 2021 dog hverken gået op eller ned for udgivelsen af oversættelser fra engelsk. Produktionen svinger fra år til år. Den engelsksprogede litteratur udgør et enormt marked, som mange danske læsere går direkte til uden om dansk formidling. Internettet har gjort det væsentligt nemmere at få adgang til engelsksprogede bøger, og danske læsere søger også inspiration gennem den internationale litteraturomtale af engelsksproget litteratur på internettet. Denne udvikling har gjort danske forlag mere forsigtige med at oversætte titler fra engelsk, på trods af at interessen for engelsk og amerikansk skønlitteratur er stor i Danmark.

Sofie Voller, redaktionschef på Gyldendal Skønlitteratur, vurderer, at det særligt er en bestemt slags engelsksproget litteratur, man skal være påpasselig med at oversætte: "Man siger netop med genrelitteratur og serier, at der kan det være sværere". Hvis man som forlag vil skabe opmærksomhed omkring den danske oversættelse af en engelsksproget stjerneforfatter, er man derfor nødt til at time udgivelsen nøje. Sofie Voller nævner som eksempel Gyldendals seneste J.K. Rowling-titel, udgivet under pseudonymet Robert Galbraith. Før udgivelsen kunne de allerede se, at den engelske originaludgave solgte godt, og for at ride med på den bølge skulle de være hurtige på aftrækkeren med den danske udgivelse. Litterær agent Anneli Høier fortæller tilsvarende om sit arbejde for en anden populær, engelsksproget krimiforfatter: "Jeg var engang agent for John le Carré, og så fik det danske forlag faktisk lov til at udgive den danske udgave før den engelske. Fordi ellers ville der ryge et kæmpe oplag, så snart den engelske kom på markedet". Den slags forhandlinger er vigtige, når der er tale om store navne, som folk går og venter på den næste udgivelse fra.

Har et forlag ikke indkøbt rettighederne til at oversætte et nyt engelsksproget værk, før værket er kommet ud, kan der opstå tvivl om, hvor stor pladsen til den danske oversættelse egentlig er på det danske marked, når først originaludgaven er landet. Martin Graae Jørgensen fortæller således om sine overvejelser i forbindelse med Dave Eggers, som er en af de få engelsksprogede forfattere, der er på Turbines udgivelsesprogram for øjeblikket: "Et par dage efter jeg havde købt rettighederne til hans seneste roman, som hedder *Paraden* på dansk, og havde skrevet under, så gik jeg ind i Politikens Boghal, og dér lå en stak på 25 eksemplarer af den engelsksprogede udgave. Det gør det lidt svært at lave det engelske. Enten køber folk bogen, før man nogensinde får den oversat, eller også vil de hellere læse den på originalsproget". En bredere international opmærksomhed omkring en engelsksproget forfatter kan skabe positiv interesse for den danske oversættelse, men omvendt kan en dansk udgivelse af en engelsksproget forfatter også skabe opmærksomhed den anden vej og få læserne til i sidste ende at købe den engelsksprogede titel. Det er denne gensidige påvirkning mellem det danske og det internationale marked, som forlagene hele tiden må forholde sig til, når der er tale om engelsk litteratur.

For Andreas Vermehren Holm, stifter af Forlaget Virkelig, skal forholdet mellem et engelsksproget værk og dets danske oversættelse ikke forstås som et enten-eller. "Det

er to helt forskellige markeder," mener han og eksemplificerer ud fra sig selv: "Hvis jeg har en bog på engelsk, og den kommer på dansk, så køber jeg den tit også på dansk, hvis jeg godt kan lide den". Hans erfaring som forlægger fortæller ham det samme. Den af Virkeligs udgivelser, der er absolut mest efterspørgsel på, er Ursula K. Le Guins *Bærepose-teorien om fiktion* – et 16 siders essay, der ligger frit tilgængeligt online som pdf i sin engelske originaludgave, men som altså ikke desto mindre har fundet mange læsere på dansk. "Det er jo oversættelsens helt vilde potentiale", mener Andreas Vermehren Holm, "at den gør noget med det danske sprog, som ikke er blevet gjort før. Det er ikke bare den samme tekst. Dygtige oversættere fornyer det danske sprog, hver gang de oversætter. De viser, hvordan Le Guin fx ville have skrevet på dansk. Det er det, der er så uvurderligt. Og det er derfor, jeg siger, som Thomas Espedal har sagt, at den sande samtidslitteratur er den oversatte litteratur".

SKANDINAVISK

Mens den årlige udgivelsesrate for oversat litteratur fra engelsk ikke har udviklet sig i hverken den ene eller den anden retning i de sidste 10-15 år, ser man derimod en tydelig stigning i produktionen af oversættelser fra de skandinaviske sprog.

FIGUR 7. Udgivelse af oversat norsk skønlitteratur, trykte førsteudgaver

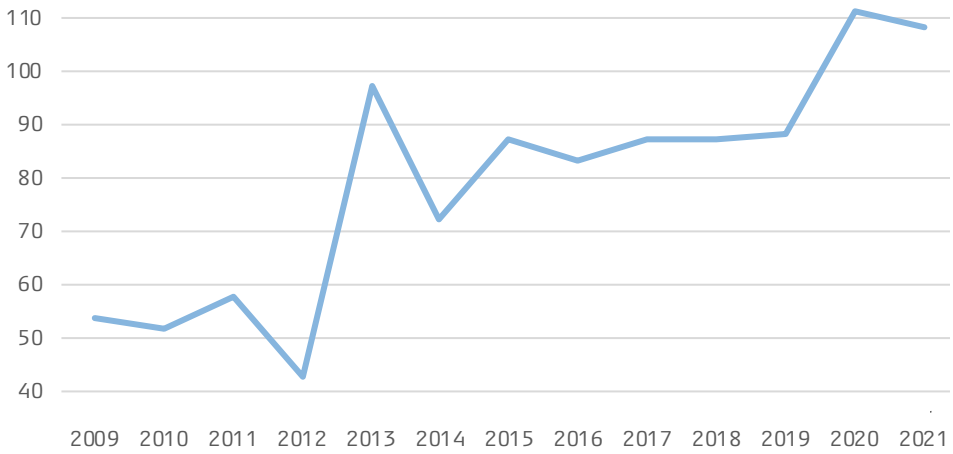

Kilde: Danmarks Statistik

FIGUR 8. Udgivelse af oversat svensk skønlitteratur, trykte førsteudgaver

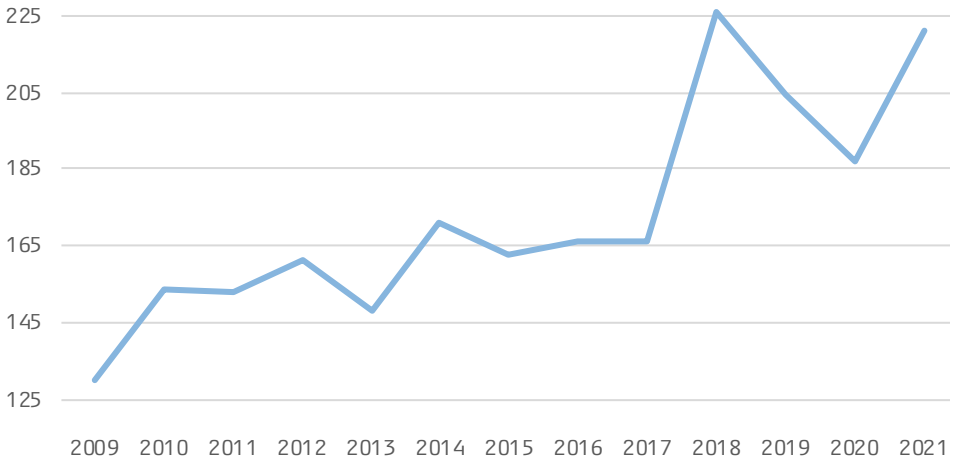

Kilde: Danmarks Statistik

Oversættelser fra norsk er fordoblet siden 2009 (figur 7), mens oversættelser fra svensk er steget med 70% i samme periode (figur 8). Befolkningen i Sverige er ca. dobbelt så stor som befolkningen i Norge, og det stemmer med, at der også oversættes ca. dobbelt så mange værker fra svensk som fra norsk. Det er imidlertid det norske, som forlæggere og andre aktører i branchen især fremhæver som et sprogområde, der virkelig har fyldt i Danmark i de seneste år, og som der også er bred interesse for i den litterære offentlighed med forfattere som Vigdis Hjorth og Linn Ullmann. Der er også flere forlag i Danmark, der har specialiseret sig i oversættelse af særligt norsk litteratur, såsom Batzer & Co og Lesen, mens det ikke er tilfældet med oversættelser fra svensk.

Det er en typisk tendens, at når de litterære aktører henviser til den skandinaviske krimi, så er det svensk litteratur, de først og fremmest tænker på, mens de i omtalen af kvalitetslitteratur fra de nordiske lande fremhæver norske titler. Marie Vinter, der stiftede Vinter Forlag i 2020, ser fx et klart skel mellem den svenske og den norske litteraturs plads på det danske bogmarked: "Det er jo krimierne, der trækker det svenske op. Men der bliver udgivet rigtig meget norsk litteratur i Danmark. Faktisk er vi det land, der udgiver mest norsk litteratur ud over Norge. Det skyldes selvfølgelig de gode norske forfattere, som har fundet vej til et stort dansk publikum, men også forlagenes fokus, for så snart der er noget, der sælger, zoomer forlagene ind på det". For Anneli Høier handler den nordiske litterære bølge, som bogmarkedet rider på i disse år, også først og fremmest om norske titler: "Der kommer ikke ret meget svensk i virkeligheden. Men Norge er et fantastisk bogland. Sverige er gået komplet i selvsving over audiobøger. De snakker ikke om andet. Og det har de gjort længe før os. De er meget længere fremme".

I betragtning af hvor små sprogområder Norge og Sverige er i et globalt perspektiv, fylder den oversatte litteratur fra disse lande uforholdsmæssigt meget på det danske bogmarked. Som forklaring på dette forhold bringes nærhedsprincippet ofte ind.[7] Det går ud på, at danske læsere egentlig helst læser dansk litteratur eller litteratur, der ligner det danske og velkendte mest muligt. Martin Graae Jørgensen uddyber: "Især under corona

[7] Se også Birgitte Kjær: "Vi vender ryggen til det fremmede", Politiken 14.5.2022, https://politiken.dk/kultur/boger/art8717216/Det-er-en-helt-tydelig-tendens-p%C3%A5-bogmarkedet.-Hvorfor-vi-ser-den-er-der-dog-uenighed-om.

var der mange, der mente, at markedet bevægede sig imod, at man gerne ville læse den danske skønlitteratur. Det nære. Det blev der sagt meget. Det, folk så er næstmest interesserede i, tror jeg, det er det, som ikke er helt nært, men ret nært, nemlig vores naboer i Norge og Sverige". Oversættelser fra norsk er således også hovedkraften i Turbines oversatte skønlitterære program.

At der også er mange læsere, der interesserer sig for engelsksproget litteratur, er nærhedsprincippet mindre egnet til at forklare. Sprogbarrieren er derfor også vigtig at have for øje, når man sammenligner den store vækst i oversættelser af nordiske titler med stilstanden i de engelske. Selvom danske læsere føler sig tæt forbundet med norsk og svensk litteratur, er der – i modsætning til den engelsksprogede – ikke mange, der foretrækker at læse den på originalsproget. "Ironisk nok synes folk, det er sværere at læse norsk, end det er at læse engelsk", bemærker Sofie Voller. Det giver plads til flere oversættelser.

TYSK, FRANSK OG ANDRE SPROG

Selvom Tyskland også er naboland til Danmark, ser man ikke samme klare udvikling i oversættelserne af tyske titler. Det årlige antal udgivelser har svinget op og ned med knap 120 titler som gennemsnittet for perioden, med en svagt stigende tendens. Her gælder nærhedsprincippet åbenbart ikke. Til gengæld er der i løbet af de sidste 10-15 år sket utrolig meget med oversættelsen af fransk skønlitteratur (figur 9). I de seneste tre år, 2019-2021, har det årlige antal udgivelser ligget stabilt på over 150 titler, mens det i starten af perioden, 2009-2011, var et godt stykke under 70. Produktionen af oversat skønlitteratur fra fransk har således overhalet den tyske i de seneste år – til trods for at Tyskland ligger tættere på Danmark og også har en noget større befolkning end Frankrig. Når forlæggerne henviser til oversættelsessucceser, er det ud over norske navne ofte franske forfattere – såvel ældre som samtidslitterære – der hives frem. Fx er Gads oversættelser af Annie Ernaux blevet taget godt imod, Gyldendal har haft held med Simone de Beauvoir, Vinter Forlag har profileret sig med værker af Michel Houellebecq, og Delphine de Vigan har haft en fremtrædende plads i oversættelsesprogrammet på People's Press.

FIGUR 9. Udgivelse af oversat fransk skønlitteratur, førsteudgaver

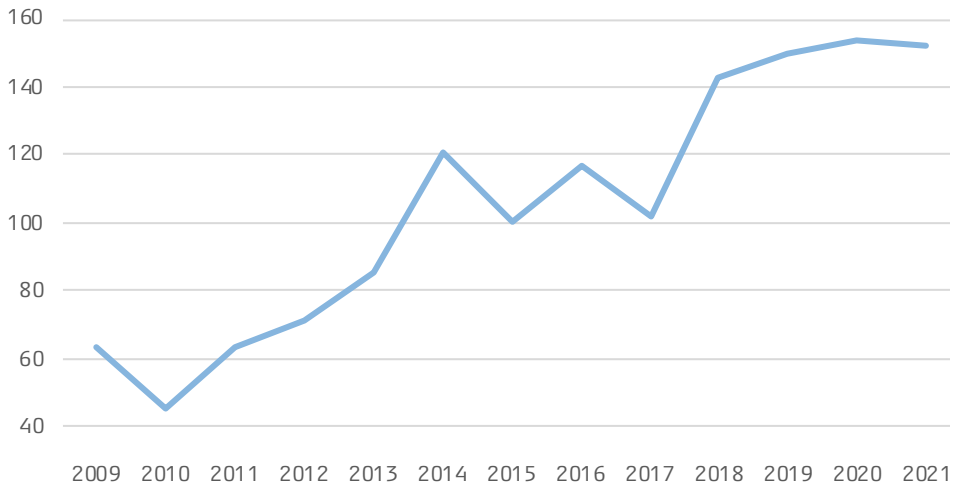

Kilde: Danmarks Statistik

Der er længere imellem den brede opmærksomhed omkring oversættelser af tysksprogede forfattere. Dog har enkelte slået igennem, blandt andre Unica Zürn, der blev introduceret på dansk af Sidste Århundrede i 2015 med romanen *Mørkt forår*, som for nylig er blevet sat op som teaterstykke på Betty Nansen Teatret. Et andet eksempel er Turbines nyoversættelse af Stefan Zweigs *Stjernestunder* fra 2019.

Den stigende udgivelsesrate for de øvrige sprogområder, som dataene ikke giver mulighed for at differentiere yderligere, vidner om en vis fremgang for oversættelserne fra de i Danmark mindre repræsenterede sprog (figur 10). Mads Peder Lau Pedersen har i sit virke som forlægger på Sidste Århundrede helliget sig oversættelse af litteratur fra europæiske sprogområder. Men det sker, at han i sit arbejde som ekstern korrekturlæser støder på oversættelser, ikke blot fra Europa, men fra en større og mere fremmedartet verden. Det oplever han som højst perspektivudvidende: "Jeg har lige læst korrektur på et værk af Can Xue, hvor jeg tænkte: Hvor er det en mærkelig måde at konstruere det på, og hvor er det nyt for en, der har styr på sin europæiske tradition. Det giver et eller andet. Man får med andre sprog også en anden måde at tænke på og andre verdener at synke ind i".

FIGUR 10. Udgivelse af oversat skønlitteratur fra andre sprog, trykte førsteudgaver

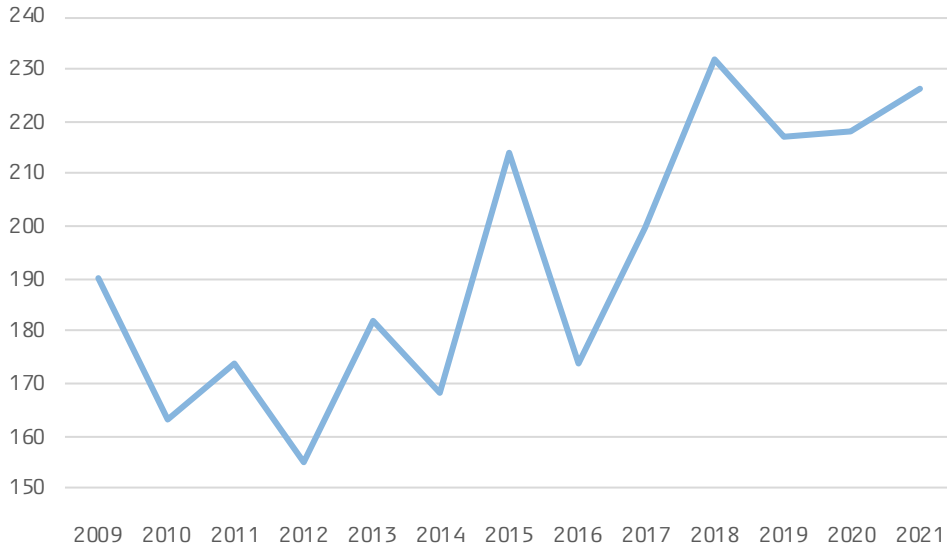

Kilde: Danmarks Statistik[8]

[8] Andre sprog indbefatter i Danmarks Statistik de sprog, der ikke er dansk, svensk, norsk, engelsk, tysk eller fransk.

Sådanne berigende strømninger ind i det danske langvejsfra ses kun i begrænset omfang på det danske bogmarked – trods en vis stigning. Det hænger først og fremmest sammen med de udfordringer, der er med overhovedet at få bøgerne udvalgt og lavet, frem for hvorvidt der er et marked for dem. Det er altså ikke nødvendigvis en manglende efterspørgsel, der gør, at oversættelser fra andre sprog end norsk, svensk, engelsk, fransk og tysk er færre på det danske marked. Mette Jokumsen ser en tendens til skønlitteratur oversat fra flere sprogområder end de "traditionelle" i Danmark. "Det er selvfølgelig ret afgørende, hvilke sprog forlagenes redaktører behersker, og hvor de orienterer sig; hvor deres netværk er henne i verden", tilføjer hun. Sofie Voller uddyber: "Udfordringen ligger i, hvad man selv er i stand til at læse som redaktion. Det vil selvfølgelig præge udgivelsesprogrammet. Vi kan jo godt bruge konsulenter og alt muligt, men man er tilbøjelig til som forlægger helst at ville engagere sig inden for projekter, hvor man selv har en mulighed for at læse med. På den måde er der nok en overvægt på det danske marked af tysk, fransk, engelsk og skandinavisk, fordi det er det, de fleste kan læse".

Denne overvægt har altså ifølge Mette Jokumsen og Sofie Voller at gøre med det rent praktiske forhold, at man som forlægger vægrer sig ved at blive alt for afhængig af konsulenter, og at langt de fleste danske redaktører har lettere ved selv at vurdere værker fra tysk, fransk, engelsk og skandinavisk. "Så det er også en måde, hvor man selv styrer en efterspørgsel," anslår Sofie Voller. Hvis man eksempelvis skal vurdere oversættelsespotentialet i en roman fra Japan, så har man måske et uddrag på 25 sider på engelsk af et værk på 300 sider. I sådan en situation vil forlæggeren typisk være mere forbeholden, fordi kriterierne for at vurdere indholdet ikke er optimale. I et lille land som Danmark sidder der bare ikke ret mange forlæggere derude, som kan læse fx japansk.

DIGITALE FORMATER

[9] Kilde: Bogpanelets årsrapport 2021, figur 1.8.

Den samlede netlydbogsproduktion er mere end firdoblet fra 2011 til 2021.[9] Figur 11 viser udviklingen i de oversatte netlydbogstitler. Man ser, at det særligt er oversættelserne fra engelsk, der er vokset på lydbogsområdet. De er faktisk mere end seksdoblet, og der er konstant vækst gennem hele perioden. Det skal holdes op imod, at antallet af årlige udgivelser for den samlede netlydbogsproduktion, danske titler inklusive, har været relativt stabilt siden 2018. Det er altså en omvendt udvikling end den, man ser for de trykte bøger, hvor det netop ikke er de engelske oversættelser, der har stået for væksten, og hvor det oversatte taber terræn i forhold til det danske.

FIGUR 11. Udgivelse af oversatte netlydbøger, førsteudgav

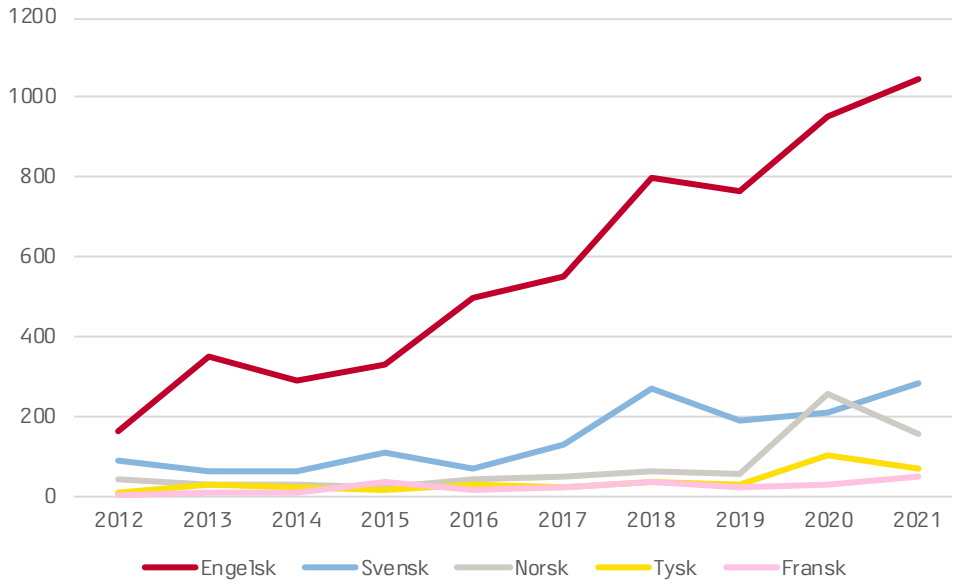

Kilde: DBC, udtræk for Kulturministeriet

Lydbogsproduktionen af svenske og norske titler er også vokset meget. Det er bemærkelsesværdigt, at det svenske er vokset lige så meget som det norske, mens det ikke helt var tilfældet med de trykte oversættelser. I perioden 2012-2021, som dataene for udviklingen i netlydbogsproduktionen dækker, voksede oversættelsen af svensk skønlitteratur på tryk med 37%, fra 161 titler til 221 titler, mens antallet af norske skønlitterære trykte titler blev langt over fordoblet. I netlydbogsformatet ses en kraftig vækst af både det svenske og norske 2012-2021.

Bogstreamingmarkedet er et relativt nyt fænomen med en del skævheder mellem landene, og det giver nogle udfordringer i forhold til digitaliseringen af den oversatte litteratur, der er betinget af at kunne rejse mellem lande. "Markederne er meget forskellige i modenhedsgrad", fortæller Jeppe Branner, forlagschef for Saga Danmark. Han ser især et skel mellem Skandinavien og de øvrige lande i Europa: "De skandinaviske markeder er i høj grad digitaliserede. Sverige er måske det marked, der er allerlængst fremme. Den

seneste undersøgelse viser, at omkring 1 mio. svenskere har adgang til en bogstreamingtjeneste, så det er altså 10% af befolkningen. I mange andre lande er markedet stadigvæk baseret på styksalg, hvor man køber en lydbog og ejer den, og det sætter nogle begrænsninger". Danmarks streamingmarkeder er relativt ens, blot er Sveriges endnu mere udbygget, og de seneste 10 års vækst har været endnu mere markant end i Danmark.[10] Det vil sige, at der sendes rigtig mange digitale bøger ud på det svenske marked, som uden de store udfordringer kan oversættes og overføres til det danske. Det samme er tilfældet med det amerikanske marked. I USA har gigantiske streamingtjenester, som Netflix, HBO og Disney+, for længst indtaget markedet for tv-serier og film, og der er også veludviklede bogstreamingtjenester, hvortil der produceres digital only-imprints, dvs. titler der kun udgives digitalt og er beregnet til at leve på dette marked. Dét er med til at forklare den store vækst i netlydbøger oversat fra engelsk.

[10] Sveriges Förlagsstatistik 2021 viser udviklingen i antallet af nye udgivelser i forskellige formater blandt de forlag, der er medlemmer af Svenska Förläggare Föreningen. Det fremgår, at lydbogsproduktionen i løbet af de seneste 10 år er syvdoblet (https://forlaggare.se/wp-content/uploads/2022/09/forlagsstatistik-2021.pdf, s. 18). Væksten i Danmark er ikke nær så høj.

I de øvrige lande, hvor det er almindeligt, at e-bøger og lydbøger sælges stykvis, frem for at de udbydes på en streamingtjeneste, kan forlagene udvise en vis skepsis over for at sælge rettigheder til titler målrettet det danske streamingmarked, særligt hvad angår lydbogen, og det kan også ses ved, at væksten i netlydbøger oversat fra fransk og tysk ikke er på højde med den øvrige vækst. François Barjot, som er litteraturattaché på Institut Français Danemark, fortæller om forholdene i den franske bogproduktion: "Det franske marked er ekstremt centraliseret og vertikalt. De, der ejer de største forlag, ejer også de største lager- og logistikfirmaer. De tjener mange penge på at opbevare og distribuere de mindre forlags udgivelser. Da e-bogen kom, var de ret bange for, at den ville tage livet af den fysiske bog. Men så opdagede de, at alle studier viser, at de, der læser e-bøger, også læser trykte bøger. Så var de mindre bange. Men hvad angår lydbøger er situationen en anden, for det er nogle andre brugere og en anden læsepraksis". Modviljen mod lydbogsmarkedet er derfor stadig udbredt. Da Bureau International de l'Édition Française (BIEF) besøgte Danmark i 2021 for at afrapportere om forholdene, var de rystede over det digitale marked, fortæller François Barjot. Det skar dem i ørerne, når danske forlæggere igen og igen brugte udtryk som "as much as you can eat" om de digitale udgivelser. "I Frankrig mener vi, at bøger er meget særegne produkter", forklarer han, og for bogindustrien går det ikke godt i spænd med den umådeholdne form for litteraturforbrug, der promoveres på streamingtjenesterne. Da BIEF besøgte Sverige det følgende år, i 2022, vendte de endnu mere rystede tilbage. Det var særligt de nye spillere fra den digitale økonomi blandt bogdistributørerne, som foruroligede dem; spillere, som de ikke havde tillid til efterlevede normerne for fair honorering af forfattere. Der er dog sket et ryk opad med danske netlydbøger oversat fra både fransk og tysk i de sidste par år, så måske de udenlandske forlag alligevel er ved at blive mindre kritisk indstillede over for bogstreamingmarkedet.

DIGITALISERING FOR DE STORE

Rettighedsforhandlinger med udenlandske forlag, royalties og afregninger med mange forskellige streamingtjenester gør streamingmarkedet utrolig kompliceret og omkostningstungt at navigere i. Det problem mærker særligt de små forlag, hvor der måske kun sidder én forlægger, der selv skal klare alt det praktiske. Marie Vinter ser en tendens til, at de små forlag bliver klemt på streamingmarkedet, og forholder sig med sit eget lille

forlag Vinter forbeholden over for at engagere sig i lydbogsprojekter: "Som lille litterært forlag tjener man nærmest ingenting på lydbøger. Det er et marked, som hovedsageligt tilgodeser de største og mest kommercielle forlag. Modsat de større europæiske og angelsaksiske lande er det danske lydbogsmarked nemlig totalt domineret af streaming-tjenester, og alle undersøgelser viser, at det, der fungerer godt på streaming, er genre-litteraturen, altså krimier og romance, og de helt store bestsellere. Samtidig betyder streamingtjenesternes afregningsmodeller, at man tjener uhyre lidt pr. stream. Og når der derudover findes ikke bare én, men seks-syv forskellige tjenester med hver deres individuelle afregningsmodel, så er de få penge, der er tjent hjem, nærmest allerede brugt på administration. Men selvfølgelig, er man et stort forlag med 15.000 titler ude og en hel afdeling til at tage sig af det, så begynder det at give mening. Det drejer sig om volumen".

E-bøger er billigere at producere end lydbøger, og de udenlandske forlag er typisk mere villige til at sælge e-bogsrettigheder. Men selv i forbindelse med e-bogen er der forbehold på de små forlag. Selvom Sidste Århundrede har udgivet i alt otte e-bøger, skyldes det ifølge Mads Peder Lau Pedersen mest et indslag af "ren altruisme". "E-bøgerne er en underskudsforretning", fortæller han og uddyber: "Især med de kortere titler som Unica Zürns Mørkt forår eller Gabrielle Wittkops Nekrofilen, for de tæller som småskrifter på grund af deres korte format, og derfor får man markant færre penge pr. biblioteksudlån. Det er også derfor, digtsamlinger stort set ikke kan betale sig at udgive som e-bøger. Vi sætter primært til på e-bøgerne, også fordi langt størstedelen af vores kunder foretrækker fysiske produkter. Det skyldes måske også en status som finlitteratur".

Omkostningerne i forbindelse med en lydbogsproduktion er i en anden liga, og dér har de små forlag svært ved at være med. Sidste Århundrede har fx slet ikke udgivet nogen lydbøger. Martin Graae Jørgensen vurderer, at en gennemsnitlig roman på 250-300 sider koster omkring 10.000 kr. at producere. På de litterære lydbogsudgivelser bliver pengene sjældent tjent hjem igen. "Vi laver det alligevel, også for at støtte op om bøgerne, så de er alle de steder, hvor folk måske gerne vil læse dem," siger Martin Graae Jørgensen og tilføjer: "Vi laver også nogle få krimier her på Turbine, og de bliver streamet flere gange, end der bliver købt papirbøger. Men dét, at vi hovedsageligt laver det her ret litterære program, gør, at det ikke er det store marked for os".

En del af forklaringen på, at oversatte netlydbøger fra netop engelsk og svensk står så stærkt i Danmark, hænger givetvis også sammen med, at de mange engelsksprogede digital only-titler typisk har specificerede genrebetegnelser, såsom romance, crime, mystery, thriller, sci-fi og fantasy, ligesom der i Sverige i de seneste år har været en stor produktion af svenske krimier. Det er en form for litteratur, der kan klare sig på lydbogs-markedet. Mette Jokumsen fra Gads Forlag fortæller, at de bøger, der udgives på deres krimilinje og såkaldte feel-good-linje, hvor langt de fleste udgivelser er oversatte, bliver streamet i stor stil. Det samme gælder lange formater, som gør det muligt at binge: "Historiske romaner, som har flere tidsspor, og serier – fx 10-12 bind i en serie om en bestemt hovedperson – de klarer sig også rigtig godt på streaming. De mere litterære titler klarer sig også fint, bare ikke i samme grad". Det dilemma, som den engelsk-

sprogede litteratur stiller danske forlag i, hvad angår trykte udgivelser, er ifølge Jeppe Branner mindre udtalt på lydbogsområdet, fordi genrer dér dominerer mere end forfattere: "Når der kommer en nyhed fra en meget hypet forfatter på det fysiske bogmarked, så kan man have konkurrence fra originalen, fordi nogle hellere vil læse den på engelsk. Men med det store bagkatalog, vi har på det digitale, er der ikke i lige så høj grad fokus på forfatterens nyhed. Ofte er det lige så meget genren, der er i fokus".

På de ugentlige top 10-lister fra streamingtjenesterne Saxo og Mofibo er krimier, romance og true crime altdominerende. Længere nede på listen ville man kunne finde mere litterære udgivelser. Sagen er imidlertid, at det på streamingtjenesterne er kvantiteten, der tæller. Der skal virkelig mange streams til, for at en investering er tjent hjem. "De fleste streamingtjenester har kørt prisen helt i bund. Så forlagene og især forfatterne tjener ikke ret meget. Man kan godt synes, det er lidt mærkeligt, hvordan det er blevet sådan, at streamingtjenesterne betaler så relativt lidt, og at der er så relativt få penge på det streamingmarked," fortæller Martin Graae Jørgensen. Man skal imidlertid være opmærksom på, at kurven for, hvornår en bog finder sine læsere på en streamingtjeneste, er en anden end den, man ser for bøger på det trykte marked og digitale bøger i styksalg, bemærker Jeppe Branner: "De her tjenester, vi har i Skandinavien, hvor man har et månedligt abonnement, gør en kæmpe forskel for den mere ukendte del af kataloget eller det, vi også kalder den lange hale. Folk går meget mere på opdagelse. Fordi man bare kan lytte til alt det, man vil, ligesom vi kender det fra fx Spotify". Sagas digitale investeringer vil derfor, ifølge Jeppe Branner, typisk tjene sig ind over en længere periode og på grundlag af et meget bredt udvalg: "Alle de bøger, vi udgiver, er der læsninger på, så du vil se, at tallene spreder sig ud på rigtig mange titler". Denne spredningstendens på netlydbogsområdet er tiltagende. Bonniers streamingtjeneste, BookBeat, udgav for nylig en rapport, der viser, at den andel, som top-50-titlerne udgør af det samlede læsemønster på BookBeat, falder år for år.[11] "Det går imod den bestsellerfiksering, som man ser på de fysiske bøgers marked", pointerer Jeppe Branner.

[11] Oplyst af Jeppe Branner. Rapporten henvender sig internt til branchen og er ikke offentligt tilgængelig.

Det trykte bogmarked er kendetegnet ved en høj koncentration af få titler med kortvarig nyhedsværdi, mens skellet mellem nyt og gammelt er mindre tydeligt i bogstreamingtjenesternes enorme katalog. Jeppe Branner bruger Sagas udgivelser af genrelitteratur som eksempel: "En gammel krimi, som har været utilgængelig i årtier, vil have meget dårlige chancer som papirbog. Men mange af vores ældre krimier klarer sig rigtig godt digitalt. Inden for romance har vi også digitaliseret ret gamle forfatterskaber, som sælger virkelig godt digitalt, som fx Barbara Cartland og Victoria Holt". Det store udbud betyder også, i modsætning til genrelitteraturens tidligere kiosksalg, at der er mere plads til specialisering: "Det er lidt synd, folk bare skærer det hele over én kam med fx betegnelsen romance. Man kan jo ved hjælp af søgefunktioner og metadata lave et virkelig udbygget katalog, så man kan finde noget for enhver smag, alt afhængigt af hvilken subgenre man interesserer sig for. Det kan man i højere grad, når det er digitalt, fordi man kan have så mange bøger tilgængelige på samme tid". For Jeppe Branner vil genrelitteraturens primære format fremover være det digitale. Det er en fundamental omvending, som branchen endnu ikke helt har vænnet sig til, bl.a. i forbindelse med rettighedsforhandlinger.

På grund af de kontraktmæssige udfordringer med udenlandske forlag er det oversatte generelt lidt mere besværligt og dyrere at digitalisere end det danske, vurderer Jeppe Branner, og derfor er det også det danske, der fylder mest i Sagas retrodigitaliseringsprogram, hvor ældre litteratur gøres tilgængelig digitalt. Det oversatte i dette program er i højere grad håndplukket end det danske. På Gyldendal Børn & Unge oplever Anne Mørch Hansen også, at forhandlingerne med udenlandske forlag omkring lydbogsrettigheder til oversatte børnebøger til brug i streamingtjenester kan trække tænder ud. Dertil skal lægges, at visse børnebøger kan være mere tricky og væsentligt mere omkostningstunge at digitalisere end skønlitteratur for voksne, fordi det er en udfordring, når der fx er illustrationer i. "Der er nogle bøger, hvor så meget af historien er tegnet, at man må spørge, om man overhovedet kan lave lydbøger", siger Anne Mørch Hansen. De er dog på Gyldendal meget interesserede i også at få de store kommercielle udenlandske børnebogsserier ud digitalt, og det kræver lidt nytænkning. Selvom der er meget at tage hensyn til, er der også meget at vinde. Børn er en anden slags læsere og lyttere end voksne, idet mange børn gerne hører den samme bog igen og igen. Og dét kan lydbogen tilbyde. Anne Mørch Hansen trækker den amerikanske tegneserie Wimpy Kid af Jeff Kinney frem som et eksempel, hvor de på forlaget har valgt at investere i en reel værkomformning for at kunne udgive serien digitalt: "Så har man været inde og lave et nyt manuskript næsten, fordi det skulle kunne fungere på lyd, og hvor man ikke havde billedsiden. Det er lykkedes rigtig godt, og det er blevet en stor succes". Mange børnebøger bliver utrolig populære som lydbøger, og derfor kan sådanne investeringer være rentable.

Der er på den ene side store muligheder på markedet for digitale bøger for de store forlag, der har maskineriet til at gå ind i det – med den tunge administration og de mange titler, det kræver for at kunne blive en forretning. På den anden side forudsætter de små forlags indtræden på streamingmarkedet med få oversatte titler en ekstremt høj grad af offervilje, idet den store administrationsbyrde hverken lønner sig som økonomisk eller som kulturel kapital for forlaget selv. For små forlag, der sætter en dyd i godt boghåndværk og smukt bogdesign, er der ikke meget street credibility i at sende en bog på streamingmarkedet. Lydbøger forbindes ofte med krimi og romance, fordi det er den slags bøger, der topper streamingtjenesternes bestsellerlister. Det betyder, at meget af den oversatte litteratur fra de mindre forlag ikke udkommer digitalt, og at læserne i disse tilfælde er henvist til at læse den trykte udgave. Der er dog kræfter, der søger at gå imod strømmen. Sofie Vestergaard Jørgensen, stifter af mikroforlaget Etcetera, er med sine senest indkøbte titler bevidst gået efter at få lydbogsrettighederne med, selvom de franske forlag helst har villet forhandle de forskellige formater separat. "Jeg fornemmer, at der er virkelig mange, der lytter", fortæller hun åbent, og alene af den grund vil hun gerne begive sig ud på dét marked og udbyde sine titler dér, hvor der er læsere.

2. FORLAGENE

HOVEDPOINTER

- De store forlag har nedskaleret produktionen af oversat kvalitetslitteratur, mens mellemstore og især flere små oversættelsesbaserede forlag står for en stigende andel af den oversatte kvalitetslitteratur.
- Oversat kvalitetslitteratur, herunder klassikere, bruges til at profilere forlagene i litterær retning og, særligt for de små forlag, til at skabe sig en nicheplads på bogmarkedet.
- De store forlag udliciterer i dag typisk al tekstarbejdet omkring en oversat titel, mens forlagsredaktøren på de små forlag typisk følger tekstarbejdet tæt.
- Der skal generelt arbejdes mere for at skabe opmærksomhed omkring en oversat titel end en dansk, hvorfor omnibusforlag nøje må afveje forholdet mellem oversatte og danske udgivelser.
- Der er skruet op for tempoet og konkurrencen på indkøb af rettigheder til oversættelse af udenlandske titler, bl.a. i takt med at det er blevet vigtigere for forlagene at time den danske oversættelse med den engelske og i takt med de litterære agenters øgede indflydelse.
- Genudgivelse af en ældre oversættelse uden synliggørelse af oversættelsens datering og parallelt med en nyoversættelse af samme værk er en udbredt, men også kritiseret praksis. Bogstreamingtjenesterne, hvis store bagkataloger kan sløre skellet mellem nyt og gammelt, komplicerer denne debat yderligere.

DE STORE FORLAGS DROP

De orange søjler i figur 12 viser de sidste 10 års udvikling i antallet af forlag, der udgiver oversat litteratur. Før 2016 ser man, at antallet lå under 200, men siden er der sket en væsentlig stigning. Den blå graf viser det gennemsnitlige antal oversatte titler pr. forlag hvert år, og dette tal har i samme periode været let faldende. Det peger på, at flere små forlag er kommet på banen med oversat litteratur. Det er fra og med 2015, at denne udvikling er sat ind.

FIGUR 12. Antal forlag, der udgiver oversat litteratur, samt gns. antal oversatte titler pr. forlag, trykte førsteudgaver

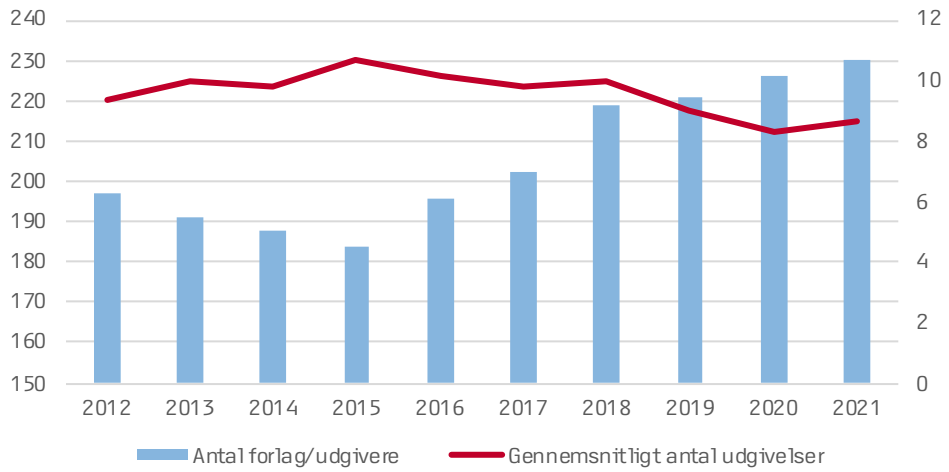

Kilde: DBC, udtræk for Kulturministeriet

Mens det for udviklingen i den samlede bogproduktion i Danmark gælder, at de store forlags andel fylder stadig mere på markedet,[12] er dette ikke tilfældet, når det kommer til den oversatte litteratur. Andelen af oversatte udgivelser fra forlag, der udgiver mere end 50 oversatte titler om året, er faldet med næsten 12%-points i perioden 2012-2021. Faldet er sket inden for de sidste fem år. Til gengæld er andelen af oversættelser fra forlag, der udgiver 11-50 oversatte titler, steget.[13] Det tyder på, at de helt store forlag udgiver mindre oversat litteratur. Politikens Forlag udgav eksempelvis mellem 12 og 15 skønlitterære oversættelser om året i perioden 2012-2018, men har i de seneste tre år kun udgivet 5-6 årlige titler. Gyldendals udgivelser af oversat skønlitteratur lå så sent som i 2018 på 50 titler, mens antallet i de sidste par år har været halveret til hhv. 25 titler i 2020 og 27 i 2021. Dog skal det nævnes, at underafdelingerne Cicero og Flamingo ikke har skåret ned, men skruet op for udgivelserne i samme periode. Cicero udgiver kun oversat litteratur. På hjemmesiden beskriver Cicero deres bøger som "førsteklasses underholdning" og "feel good".[14] Flamingos bøger er også næsten alle sammen oversatte titler og karakteriseres som "underholdningsromaner inden for romance-genren".[15] Man skal samtidig være opmærksom på, at tallene kun dækker oversat litteratur i trykt form. Politikens Forlag udgiver fx også *digital only*-titler, som ikke indgår i dette billede. Og et forlag som Harlequin, der er specialiseret i *romance* og har skiftet de fleste trykte titler ud med en satsning på streamingmarkedet i de seneste år, er også med til at understøtte denne statistik, selvom det ikke nødvendigvis betyder, at de udgiver færre oversatte titler. Men overordnet set kan man spore en tendens til, at de største forlag udgiver færre af de anmelderbårne oversatte titler.

Gyldendals lukning af Rosinante i 2019 står for mange som et helt konkret udtryk for de store forlags nedprioritering af den oversatte kvalitetslitteratur. Marie Vinter var redaktør på Rosinante, da forlaget blev lukket. Det var denne lukning, der fik hende til at starte sit eget forlag. "Rosinante har altid prioriteret den oversatte kvalitetslitteratur og blev lukket

[12] Se Bogpanelets årsrapport 2021, figur 2.2, hvor det fremgår, at den andel, som udgivelserne fra forlag, der udgiver mere end 50 titler om året, udgør af den samlede bogproduktion, er steget med over 10%-points siden 2011.

[13] Kilde: DBC, udtræk for Kulturministeriet.

[14] Se Ciceros hjemmeside: https://www.gyldendal.dk/gyldendal/cicero.

[15] Se Flamingos hjemmeside: https://www.gyldendal.dk/gyldendal/flamingo.

ud fra et ønske om besparelser. De danske forfattere og de mest kommercielle oversatte forfattere var man ivrige efter at videreføre i Gyldendal-regi, den oversatte kvalitetslitteratur interesserede man sig ikke helt så meget for. Og det er selvfølgelig lettere at komme i Aftenshowet med en dansk forfatter, men jeg syntes jo, at vi netop med forfattere som Sally Rooney, Rachel Cusk og flere andre havde vist, at den oversatte kvalitetslitteratur, hvis man vælger de rigtige, fortsat har stor relevans og kan trænge igennem til både anmeldere, boghandlere og et stort dansk publikum".

Når Gyldendal har skåret ned i antallet af oversatte titler, både i deres egen skønlitterære linje og i de forlag, de har opkøbt, er det ikke ensbetydende med, at disse titler er gået tabt. I mange tilfælde er de blevet samlet op af andre forlag – som fx det nyopstartede Vinter Forlag, der er direkte motiveret af denne nedskæring. Marie Vinter er stædigt gået videre med den oversatte litteratur, som de store forlag på det tidspunkt ikke ville satse på, såsom den britiske forfatter Deborah Levy. Flere mere etablerede, mellemstore forlag, der egentlig er startet med at udgive inden for andre områder og har fået en forretning op at stå med dét, har også set deres snit til at udvide med en oversat litterær linje. Et eksempel er Gads Forlag, der har udgivet faglitteratur og krimier og genren romance i mange år og senest også børnelitteratur, men som inden for de senere år har tilføjet et nyt skønlitterært spor til deres udgivelsesprofil. Når man går ind på Gads hjemmeside, er det skønlitterære program placeret øverst i menubjælken. Der er både danske og oversatte værker på programmet, men det oversatte udgør langt størstedelen. Mette Jokumsen forklarer, at det nye skønlitterære spor er åbnet for at sikre kvalitetslitteratur hele vejen rundt: "Det kan vi på de andre områder, vi udgiver inden for: børne- og ungdomslitteratur og faglitteratur. Og derfor ville vi også udgive litterær skønlitteratur – oversat og dansk original. Og vi er kommet rigtig godt fra start". En lignende historie kan fortælles om det yngre Turbine, der startede op et par år inde i det nye årtusind som børnebogsforlag. Siden kom der også fagbøger til. For omkring 10 år siden begyndte Turbine så også at udgive skønlitteratur, primært oversat, og det har de holdt fast i. De udgiver 16-18 oversatte skønlitterære titler om året og to-tre danske. I de sidste par år er en egentlig klassikerlinje kommet til, som har profileret Turbine endnu skarpere som et litterært orienteret forlag.

At sådanne mellemstore spillere på markedet har bidt sig fast med et ambitiøst oversat program, hænger sammen med, at der har været en åbning på markedet. "Timingen har været fin for os", fortæller Martin Graae Jørgensen, "fordi nogle af de andre større forlag måske har givet en lille smule slip på noget af den oversatte skønlitteratur hen ad vejen. En af de bøger, vi har solgt allerflest af i de seneste år, har været Monika Fagerholms finlandssvenske roman *Hvem slog bambi ihjel?* Hun er tidligere udkommet på Rosinante og på Tiderne Skifter, som Gyldendal jo ejer. Og det var sådan set Gyldendal, der kunne have lavet den. De kunne bare være gået videre med det. Men det ville de ikke. Det ville vi jo frygtelig gerne". Romanen udkom på dansk i maj 2019, og få måneder efter vandt den Nordisk Råds Litteraturpris.

RETTIGHEDSINDKØB

Hvis et mindre forlag har haft succes med at introducere en udenlandsk forfatter i Danmark,

som de store oprindeligt ikke var villige til at satse på, sker der typisk det, at de store forlag vender tilbage med pengepungen til de næste rettighedsindkøb. De forfattere i Etceteras katalog, som det er lykkedes for Sofie Vestergaard Jørgensen at gøre til salgssucceser, har hun således efterfølgende måttet give slip på uden sin gode vilje. "Det er en af de hårde ting ved den her branche, at når der er noget, der går godt, så er der også andre, der har en interesse", fortæller hun. Hun har ikke en chance imod de økonomiske muskler, som de store forlag spiller med, når der er rift om en titel. Det er med til at gøre det svært at være et lille forlag på markedsvilkår. De store forlag kan bare gå ind og overbyde på de titler, som indlysende har et salgspotentiale. De lidt mindre titler, som måske er lige så vigtige rent litterært, kan de små forlag få lov til at tage op. Men så mangler der de titler, der sælger noget, og som kan give en økonomi til det andet.

Sofie Vestergaard Jørgensen så potentialet i Annie Ernaux, som hun genintroducerede på det danske marked i 2018. Efter det benarbejde, som hun havde lagt i at gøre Ernaux' forfatterskab bekendt i den danske litterære offentlighed, købte Gad efterfølgende rettighederne til *Årene* og står nu med en nobelprismodtager. Det samme var tilfældet med Édouard Louis, som Etcetera fik mulighed for at udgive, efter Rosinante, der havde oversat hans første bog, ikke ønskede at gå videre med den næste. Da *Voldens historie* i hænderne på Sofie Vestergaard Jørgensen så endte med at blive en stor læsersucces, vendte Rosinante tilbage og købte Louis tilbage. En enslydende historie kan fortælles om den danske reception af Svetlana Aleksijevitj. Det lille forlag Palomar havde taget hendes forfatterskab op og udgav *Krigen har ikke et kvindeligt ansigt og Secondhand-tid* lige omkring den tid, hvor Aleksijevitj modtog Nobelprisen. Efterfølgende overbød Lindhardt og Ringhof i indkøbet af rettighederne og har siden 2019 fået oversat tre andre værker fra hendes forfatterskab. Et tredje eksempel er den danske oversættelse af Herta Müller. Hendes roman *Mennesket er en stor fasan* i verden blev udgivet af det mindre forlag Batzer & Co i 2009, få uger før hun modtog Nobelprisen. Bogen blev udsolgt fra forlaget på rekordtid.[16] Så fik Gyldendal, der tidligere havde udgivet Müller, men ikke udvist interesse for at fortsætte, pludselig travlt med at genopkøbe forfatterskabet. Det er på samme måde uvist, hvor Rachel Cusk, som har været i hus hos Vinter, ender med at blive udgivet næste gang.

[16] Jan Partoft: "Nobelpris tømmer hylden i Roskilde Bogcafé", Roskilde Avis 14.10.2009.

"I gamle dage var der en konduite omkring, at man ikke hapsede de andres forfattere, men sådan er det ikke nu. Dér er det bare benhårdt," siger Sofie Vestergaard Jørgensen. Det handler på den ene side om de danske forlags mulighed for at overbyde, når de finder det rentabelt. På den anden side handler det om, at de udenlandske forlag typisk også gerne vil have deres stjerneforfattere over på de store forlag, som har større marketingbudgetter. At være repræsenteret af et stort forlag ser alt andet lige bedre ud på papiret. Samtidig spiller etableringen af en stærk relation mellem forlag og forfatter ofte en mindre rolle for den oversatte litteraturs vedkommende end for den danske. Når den nære kontakt ikke er der, er det en større udfordring for forlagene at holde på de udenlandske forfattere, og det rammer især de små, der ikke kan skrue op for deres økonomiske tilbud. De litterære agenter, der forhandler rettigheder for forlag og forfattere, har desuden fået en større betydning i de seneste år, også uden for USA, hvor de har været længe. De er interesserede i at hente det højest mulige forskud hjem til deres klienter, og det kan de større forlag tilbyde.

PROFILERING

Selvom der kan være salgssucceser i den oversatte litterære linje, fortæller mange, at det typisk ikke er oversættelser af litterære bøger, der får hjulene til at løbe rundt i virksomheden. Men der er andre grunde til at udgive oversat litteratur end de rent kommercielle. For små, nyopstartede forlag kan det være en måde at skabe sig et brand på. Der er særligt blandt de nye små forlags stiftere en stærk bevidsthed om profilering, ikke bare som et oversættelsesbaseret forlag, men med et endnu mere snævert fokus, såsom på et bestemt sprogområde. Etcetera har fx specialiseret sig i fransk samtidslitteratur. "Det er et brand at være specifik", reflekterer Sofie Vestergaard Jørgensen. "Det har også virket i forhold til pressen, at de ved, hvad jeg står for". Et andet eksempel er Sidste Århundrede, som er kommet til op gennem 2010'erne, og som har opnået stor anseelse. Forlaget blev etableret i 2013, men der gik to år, før den første udgivelse kom. De brugte lang tid på at skærpe deres profil, så de var helt klar på, hvad de ville med forlaget. Det kan man i højere grad styre, når man udgiver oversat litteratur, mener Mads Peder Lau Pedersen: "Du kan plukke ned fra hylden fra hele litteraturhistorien. Hvis du skal udgive ny dansk litteratur, er det jo lidt et eksperiment hver gang. Men du kan holde et ekstremt højt niveau med oversat litteratur, hvis du kan finde de rigtige bøger". Han mener, at grundlaget for Sidste Århundredes succes er, at forlagets udgivelsesprofil – oversete modernistiske forfatterskaber fra Europa – er så skarpt skåret. Denne strategi har andre små forlag siden taget til sig, har Mads Peder Lau Pedersen bemærket: "Der er kommet nogle, der er blevet mere nicheprægede og specialiserede. Og det synes jeg ubetinget er en god idé. For hvis man skal opbygge noget, der fungerer, er man nødt til at have en brand-genkendelighed. Det med at prøve at være et omnibusforlag det kan man gøre, hvis man er godkendt og har en rigtig fin kapital i ryggen. Ellers bliver man nødt til at køre en ret distinkt profil. Dér tror jeg, vi har haft en form for gennembrud i forhold til kuratering og profilering".

Hvis man finder sin helt egen niche, har det også den fordel, at der ikke er den samme konkurrence omkring rettighedsindkøbet. Det har Simon Darø Kristensen, som er redaktør på Korridor, erfaret i forbindelse med de oversættelser fra asiatiske sprog, som forlaget begyndte at udgive for få år siden: "Det er bare et kæmpestort område med virkelig store forfatterskaber, som man ikke skal slås med de andre forlag om. Det er et slaraffenland. Og så er der i mange tilfælde også gode støttemuligheder". Det er efterhånden blevet til en hel række værker af kinesiske, japanske, koreanske og snart også taiwanske forfattere. "Nu har vi efterhånden så mange værker, at de udgør en reel serie. Og det gør virkelig en forskel. Når folk først har læst et par af udgivelserne og kan lide dem, køber de sig ind på serien. Så kender de konceptet og har tillid til, at de øvrige udgivelser i serien også er værd at læse", fortæller Simon Darø Kristensen.

Nyere skud på stammen er bl.a. Harpyie, som er fra 2020 og har et feministisk tilsnit; Klara W. fra 2020, der udgiver tysk samtidslitteratur; Rebel With a Cause fra 2016, der udgiver samtidslitteratur fra hele verden og sætter postkolonial repræsentation på dagsordenen; og Holger fra 2019, der introducerer oversete franske forfattere på dansk. Arvids og Bobo har også specialiseret sig i fransk litteratur. Der er altså en del mindre forlag, der har taget opgaven med det franske på sig, og det giver sig også udslag i det

stigende antal oversatte skønlitterære titler fra fransk. Det samme kan siges om oversættelser af skønlitteratur fra andre sprogområder end de dominerende på det danske marked for oversat litteratur, hvor en del mindre forlag i de seneste år har taget udfordringen op. Ud over Korridor kan nævnes Aurora Boreal, der siden 2017 har udgivet spansk og latinamerikansk litteratur; Palomar, der blev etableret i 2018 og udgiver russisk og italiensk; forlaget Uro, der siden 2018 har udgivet oversat litteratur med en feministisk dagsorden fra blandt andet persisk; og Kosmos fra 2017, der udgiver østeuropæisk science fiction. Denne nicheprægede tendens er givetvis med til at forklare den vækst, der er at spore på oversættelser fra de sprog, der bliver tilbage, når engelsk, skandinavisk, fransk og tysk er trukket fra.

Opblomstringen af små oversætterforlag har en selvforstærkende effekt, fordi de virker inspirerende på hinanden. Etableringen af Sidste Århundrede var inspireret af bl.a. Virkelig og Korridor, der var kommet frem nogle år tidligere, samt af Basilisk og Batzer & Co., der startede oversættelsesbølgen blandt de små forlag ved årtusindskiftet. Andreas Vermehren Holm nævner også Basilisk som en helt afgørende inspiration til at starte Virkelig. Uden dem havde han ikke vidst, at man overhovedet kunne gøre sådan noget. Mads Peder Lau Pedersen har tilsvarende oplevet den anden vej rundt, at nogle af de nyere initiativer inden for små oversættelsesbaserede forlag ifølge eget udsagn har været motiveret af Sidste Århundrede. På den måde kan ét lille forlag medvirke til at initiere et væld af nye små forlag, idet initiativtagerne tager ved lære af hinanden.

De mange små forlag er også begyndt at samarbejde mere aktivt. Der hersker en åbenhed, en idé om at man kan løfte hinanden i flok. Dog er det også vigtigt at opretholde sit særpræg, og derfor kan det være en god ide for et forlag at bevare "en lille aura af mystik", vurderer Mads Peder Lau Pedersen, fordi forlaget og bøgerne derved kommer i fokus, samtidig med at de virker spændende. Udviklingen af de små oversættelsesbaserede forlag er således karakteriseret ved en potentiel spænding mellem et intensiveret samarbejde og en udpræget nicheinddeling.

CON AMORE

Det er et åbent spørgsmål, hvad store, dominerende aktører inden for den oversatte kvalitetslitteratur betyder for udbuddet og markedet. Det store maskineri, som sådanne forlag har i ryggen, kan få bøger ud til flere læsere og hjælpe med at skabe øget opmærksomhed om det oversatte, som også kan være til gavn for de små ildsjæleforlag, der ikke har et annoncebudget. Hvis der ikke er nogen store spillere inden for den oversatte kvalitetslitteratur, kan man forestille sig, at markedet splitter sig så meget op i små nicher og hobbybaserede forlag, der egentlig ikke behøver nå læserne for at kunne holde sig kørende, så det næppe er til gavn for den brede litterære offentlighed.

Der er imidlertid ikke nødvendigvis en kausal sammenhæng mellem den kapital, et forlag har i ryggen, og så effekten af en oversat udgivelses markedsføring. Mads Peder Lau Pedersen tøver ikke med at betegne det arbejde, han og hans medredaktører lægger i Sidste Århundrede, som en hobbyvirksomhed: "Vi har valgt at se det sådan, at ligesom man kan tage på telttur eller fiske, så er det en hobby". Det hænger også sammen med,

at der skal sælges mange bøger, før overskuddet er stort nok til rigtige lønninger til forlæggeren. Ikke desto mindre er det lille team ekstremt kvalitetsbevidste, ikke blot med at vælge de værker ud, de gerne vil have oversat, men også i redaktionsprocessen og i arbejdet med at skabe opmærksomhed omkring deres udgivelser.

Det hænder dog også, at en oversættelse fra et lille forlag ikke formår at leve op til standarderne for en kvalitetsoversættelse. Da forlaget Silkefyret i 2021 valgte at trække en udgivelse oversat fra nynorsk tilbage efter en anmeldelse, der udpegede fejl og mangler i den danske oversættelse, bragte *Dagbladet Information* en kommentar af Peter Nielsen, hvor han bl.a. skrev: "Det er en trist historie. Nok er den konkret og handler om en enkelt bog, men den har også en principiel lære, nemlig at det i høj grad i dag er blevet de mindre forlag og mikroforlagene, der har fået ansvaret for at oversætte og udgive international kvalitetslitteratur i Danmark. [...] Vi er nemlig endt i en situation, hvor de store og økonomisk stærke forlag har uddelegeret den opgave at udgive økonomisk mere usikre bøger til andre – og så er det, vi kan ende i den her situation, hvor forlag, forlægger, redaktør, oversætter, sprogvasker og korrekturlæser viser sig at være én og samme person".[17] Der er stor forskel på, hvor mange ressourcer de små forlag investerer i fx redaktion og korrektur. Manglende professionalisme i forlagsarbejdet hos nogle af de små forlag, kan i visse tilfælde føre til, at den færdige udgivelse ikke er af tilfredsstillende kvalitet. Sådanne fejlbehæftede udgivelser kan have store konsekvenser for indstillingen til de små forlag generelt, der for at modbevise offentlighedens negative forventning til dem må være ekstra omhyggelige med redigeringsprocessen.

17) Peter Nielsen: "Litteraturkritik med konsekvenser", Information 4.6.2021, https://www.information.dk/kultur/2021/06/litteraturkritik-konsekvenser.

Et andet problem i forbindelse med kvalitetssikringen på de små con amore-forlag er, at den knowhow, som redaktørerne opbygger gennem arbejde, der måske ikke medfører indtægter, risikerer at gå tabt, hvis forlaget lukker – eller går på vågeblus for så på et senere tidspunkt at blive genoplivet af en ny engageret forlægger, hvilket ikke er en ualmindelig praksis på små forlag. Den overlevering fra erfaren til nytilkommen redaktør, som naturligt finder sted i større og mere langlivede forlagsvirksomheder, er det vanskeligere at sætte i system på og mellem de små forlag.

Samtidig skal det påpeges, at langt fra alle små forlag er rene con amore-foretagender. Vinter er fx professionelt drevet. Selvom Marie Vinter altså skal tjene penge på de bøger, hun udgiver, ser hun stadig afgørende forskelle mellem dét at være lille og dét at være stort forlag. Idet store forlagshuse som Gyldendal, Politikens Forlag, Gutkind og Lindhardt og Ringhof har mange medarbejdere, der skal lønnes, og en høj husleje, der skal betales, bliver der også stillet store krav til, hvad bøgerne skal kunne præstere salgsmæssigt. Marie Vinter finder en frihed i, at hun nu har meget lave driftsomkostninger. Hun kan derfor sætte nogle andre kriterier for, hvad en salgsmæssig succes egentlig vil sige.

FORLAGSREDAKTØREN

Oversætter Nanna Lund, der har været i bogbranchen længe, har noteret en udvikling mod færre faste redaktører på forlagene. Udviklingen begyndte, husker hun, i forbindelse med finanskrisen i 2008 og indførslen af frie bogpriser i 2011 og blev siden intensiveret, så vi i dag står i en situation med markant andre forhold for bogproduktionen – især af

den oversatte litteratur. ”Der begyndte at komme nogle nedskæringsrunder på de store forlag. Antallet af redaktører er blevet skåret, samtidig med at de har fået mange flere opgaver end bare at være redaktører”, fortæller hun. I dag er situationen den, at det gammeldags tekstredigeringsarbejde stort set ikke længere udføres af forlagsredaktørerne, når det drejer sig om oversatte titler. Det er blevet normen, at forlagene ud over at købe oversættelsesarbejdet eksternt også køber redaktørhjælp udefra. Nanna Lund bruger sig selv som eksempel: ”Ved siden af at jeg oversætter, arbejder jeg fx også som redaktør. Og det er alt sammen selvstændigt. Det er en meget tydelig forandring, der er sket der”. Hendes egen karriere, hvor hun er gået fra at være fastansat forlagsredaktør på Gyldendal til at arbejde freelance som oversætter og ekstern redaktør, kan således ses som et konkret udtryk for en større strukturel udvikling.

Turbine er et af de nyere forlag, der har været hurtige til at justere sig til en ændret bogbranche. Forlaget kan fungere med et lavt antal ansatte redaktører, netop fordi det er bygget op omkring oversættelser, vurderer Martin Graae Jørgensen. Det at lave en dansk bog kræver mere arbejde fra forlagsredaktørens side, fordi man starter noget op helt fra bunden. ”Hvor der er en større udgift forbundet med at lave en oversat bog i form af rettighedsindkøb og oversætterhonorar, er der er et større tidsmæssigt forbrug forbundet med at lave en dansk titel. På Turbine er vi relativt få, der kan udgive temmelig mange bøger, fordi vi køber titlerne og kan udlicitere oversættelserne. Vi sidder ikke og er bundet så meget af tekstarbejdet selv”, forklarer Martin Graae Jørgensen.

Marie Vinter peger også på, at det på de store forlag især er arbejdet med de oversatte titler, der udliciteres. Det er der mange gode grunde til, men hun ser imidlertid også ulemper ved denne udvikling. Det kan føre til, at redaktørens forbindelse til den enkelte bog bliver for løs, mener hun: ”Der bliver færre og færre redaktører på forlagene, og de får mere og mere travlt, ikke bare med at redigere bøger, men også med møder, salgstekster, strategi, estimater og budgetter, og når de endelig har tid til at redigere, er det ofte den danske litteratur, fordi den er vigtigere og kræver større personlig kontakt og mere forfatterpleje. Men det betyder, at redaktøren og forlaget kommer længere væk fra de oversatte bøger. Og så bliver det naturligvis sværere at viderebringe begejstringen til dem, der skal sælge bogen, og i sidste ende også dem, der skal købe den”.

Som oversætter har Juliane Wammen oplevet forlagsredaktørernes til tider temmelig afkoblede relation til bogen på klos hold: ”Når jeg sidder og oversætter bøger, får jeg tit det indtryk, at redaktøren faktisk ikke har læst dem. Og det er ikke af uvilje, for de er tit meget engagerede, for så vidt de har tid til det. Men de har ikke tid. Det gør, at processen bliver lidt forskudt og lidt distanceret. Jeg arbejder også som ekstern tekstredaktør på oversatte titler. Det vil sige, at man får en oversættelse, som man så går igennem. Det var jo noget, som redaktørerne på forlagene før gjorde selv”. Udliciteringen af det oversatte på de store forlag betyder således, at der bliver længere fra den redaktør, der antager bogen, til dens lancering på markedet. Undervejs kommer den i berøring med rigtig mange forskellige mennesker, og noget af den begejstring og prioritering, som oprindeligt satte processen i gang, kan forsvinde i farten.

Forlagschef Line Miller fra Politikens Forlag har for nylig begrundet deres nedprioritering af oversat litteratur med en dalende interesse i offentligheden: "Det er sværere at få åbnet en samtale om den oversatte litteratur, end det var for fem år siden. Der er længere mellem de store hits, og selv den gode, brede roman når færre læsere i dag end før".[18] Men måske handler de seneste års problemer hos de store forlag med at få en oversat bog ud over rampen ikke kun om læserne, men også om redaktørens ændrede funktion og ændrede relation til værket. Hvis der ikke sidder nogen på forlaget, der virkelig kender værdien af og kvaliteterne ved en oversat titel, der er klar til at blive sendt ud, bliver det også vanskeligt at formidle til læserne, hvorfor de skal læse den.

[18] Birgitte Kjær: "Vi vender ryggen til det fremmede", Politiken 14.5.2022, https://politiken.dk/kultur/boger/art8717216/Det-er-en-helt-tydelig-tendens-p%C3%A5-bogmarkedet.-Hvorfor-vi-ser-den-er-der-dog-uenighed-om.

På de små forlag er redaktørrollen ikke udliciteret. Hvis forlægger, redaktør, oversætter og korrekturlæser er den samme, kan det selvfølgelig påvirke kvaliteten af den oversatte tekst. Men forlagsredaktøren på de små forlag vægter ofte det redaktionelle arbejde højt og er indstillet på at investere tid og energi i det, og det sikrer en stærk forbindelse mellem forlaget og de oversatte titler, der udgives. Et eksempel på hvor anderledes en tilgang til redaktørarbejdet, man kan finde på de små forlag sammenlignet med de store forlags udliciteringsstrategi, er Andreas Vermehren Holms anskuelse af redaktøren som en kreativ medskaber i processen med at udgive en oversat bog: "Det er et dialogisk arbejde, når man laver en oversættelse. Det er meget få oversættere, der kan aflevere et næsten fejlfrit manus. For langt de fleste kræver det virkelig mange timers redaktionsarbejde frem og tilbage. Jeg er meget opmærksom på, at redaktøren også er en afsender. Redaktøren har meget indflydelse på det materiale, der kommer ud". Andreas Vermehren Holm har bevidst valgt at skrive redaktørernes navne i de bøger, han udgiver, netop for at synliggøre, at der er et arbejde dér.

Mens det er almen viden, at udgivelsen af ny dansk litteratur forudsætter en vis tidsmæssig investering fra forlagets side, fordi der er tale om originalt materiale, ser Andreas Vermehren Holm en tendens til, at man overser, hvor meget redaktionelt arbejde der også ligger i det oversatte. Et forlag som Turbine har fundet en forretningsmodel, der går ud på at holde driftsomkostningerne nogenlunde nede ved at satse på oversat litteratur og have et minimum af redaktører til at udgive den. Et lille oversættelsesbaseret forlag som Virkelig fastholder derimod, at det er absolut nødvendigt med en fremtrædende redaktør, der er klar til at tilbringe rigtig meget tid i selskab med den oversættelse, der er under tilblivelse.

DANSK KONKURRENCE

Omnibusforlag, der udgiver både dansk og oversat skønlitteratur, er meget varsomme med ikke at skabe konkurrence internt mellem de to linjer. De vil typisk profilere hver af dem forskelligt. Hvis de satser litterært på den ene linje, bliver det vanskeligere også at gøre det på den anden. Gyldendal har valgt at lade den danske del fylde mest i deres litterære program. Det giver anledning til nogle overvejelser omkring det oversatte, fortæller Sofie Voller: "Vi behøver for eksempel ikke lave moderskabslitteratur på det oversatte, for vi har så mange dygtige danske forfattere, der skriver om det". De oversatte udgivelser på Gyldendal Skønlitteratur er dog også forholdsvis litterære, vurderer hun og tilføjer: "Men vi er ikke nødvendigvis lige så optaget af debutanter på det oversatte, hvor

vi har et meget stærkt debutantprogram på det danske. Der er jeg mere tilbøjelig til at holde øje med nogle mere etablerede forfatterskaber. En oversat roman skal kunne bære sig selv meget mere. Du får slet ikke samme presseomtale på en oversat bog. Der er lidt længere til forfatteren og en anden afstand til værket". Sofie Voller har derfor erfaret, at man ofte kan nå ud til flere læsere med mere eksperimenterende litteratur, hvis forfatteren er dansk. Med andre ord synes fordelingen mellem det danske og det oversatte på Gyldendal at være, at pladsen til eksperimenter, debutanter og usikre satsninger er optaget af det danske, hvorfor den oversatte linje sigter efter mere sikre salgssucceser.

En anden udfordring for oversættelsernes liv på et stort omnibusforlag, der udsender mange danske titler, er, at de oversatte udgivelser kan være i fare for at forsvinde i vrimlen, vurderer Marie Vinter. Hun er således ikke overbevist om, at et stort forlag ville kunne lykkes med at skabe samme opmærksomhed omkring en forfatter som fx Deborah Levy, der har været en stor succes på Vinter: "Den ville risikere at drukne i strømmen af alle de mange andre bøger. Salgsafdelingen ville måske ikke lige kunne se, hvorfor den er god; essayistiske erindringsbøger af ældre kvindelige forfattere plejer jo ikke ligefrem at sælge. Eller pludselig bliver programmet ændret, fordi der er en dansk forfatter, der er vigtigere, og så får den bog alle markedsføringskronerne og salgsafdelingens bevågenhed i stedet for den oversatte bog, som ikke har en forfatter, der kan bakke den op, og hvor der skal arbejdes lidt mere for at få nogle ordentlige salgstal".

Andreas Vermehren Holm ser hypen omkring det nye danske præge bogbranchen generelt: "I Danmark har der været en ekstremt kedelig tendens til at være meget optaget af dansk debutantlitteratur frem for eksempelvis klassikere og oversat litteratur". Det er en tendens, han bevidst har udfordret med Virkelig, og det har også givet pote, at han har turdet udgive udenlandske klassiske forfatterskaber som Rainer Maria Rilke, Samuel Beckett og Ursula K. Le Guin.

Fordi den oversatte litteratur ikke har en lokalt forankret forfatter bag sig, som kan støtte bogen ved at rejse rundt i landet til oplæsninger og møde læserne, skal der lægges en ekstra indsats for at skabe opmærksomhed omkring en oversat titel. Og det er lettere på et mere specialiseret forlag, mener Marie Vinter. Hun bruger sit eget forlag som eksempel: "Fordi jeg har så få bøger, kan jeg bruge lidt mere tid på at identificere, hvad det er, der er godt og særligt ved den enkelte bog, få det formidlet til de rette boghandlere og læsere og bruge den erfaring og troværdighed, jeg har bygget op gennem mange år. Afsenderrelationen kommer til at betyde noget". Hun arbejder således meget aktivt for at få sine forfatterskaber repræsenteret ved de litterære begivenheder, der er omkring den oversatte kvalitetslitteratur, bl.a. festivalen Louisiana Literature og Den Sorte Diamants internationale forfatterscene. Édouard Louis og Svetlana Aleksijevitj var eksempelvis også på programmet på Louisiana Literature, i forbindelse med at de udkom på Etcetera og Palomar og blev succeser dér.

KLASSIKERE SOM KVALITETSSTEMPLING

Oversættelse af litterære klassikere er sjældent det, der økonomisk får hjulene til at dreje rundt i en forlagsvirksomhed. Alligevel ser mange forlag klassikerne som en central

del af deres udgivelsesprofil. Turbines indtog på den litterære del af bogmarkedet blev intensiveret, da forlaget i 2019 startede sin klassikerserie. Selvom serien ikke er indbringende, har Turbine holdt fast i den og udvidet den, så den nu rummer over 20 værker. "Den er ikke lavet, for at vi skal tjene penge på den. Hvis den bare gik i nul, så ville det sådan set være ok", forklarer Martin Graae Jørgensen. "Vi har den for at give Turbine noget andet. Noget tyngde. Gyldendal laver også masser af digtsamlinger osv., som de ikke tjener nogen penge på. Men det siger noget om, hvem Gyldendal er. Og det er det, vores klassikerserie sådan set også er. Den siger noget om, hvem Turbine er".

Sofie Voller ser også klassikerudgivelserne på Gyldendal som en profilmæssig investering – og som et ansvar. Selvom forlaget er en forretning, der skal løbe rundt, har Gyldendal Skønlitteratur også påtaget sig "en vis litterær arv", som hun kalder det. Hun bruger nyoversættelser af ældre klassikere som eksempel: "Vi havde haft væsentligt flere penge på bunden, hvis vi lod være med at nyoversætte og bare sendte det ud. Men vi synes jo også, at vi har en forpligtelse til at gøre meget af det her tilgængeligt for læserne. Også selvom der ikke altid er så stor en fortjeneste på det. Vi vil gerne tjene penge. Men det er ikke hovedformålet med en stor del af vores udgivelser. Det er, fordi vi synes, det er vigtige bøger. Sådan vil det ikke være for flere andre danske forlag. Det er ikke i deres opdrag". Der er altså på Gyldendal Skønlitteratur et rent kvalitetsmæssigt parameter, der også har indflydelse på deres udgivelsesprofil, og dér spiller ikke blot ny dansk litteratur, men også oversatte klassikere en rolle.

Det er bemærkelsesværdigt, at selvom Gyldendal stadig udgiver klassikere, så er det – siden nedlukningen af Rosinante og deres prominente klassikerserie – tilsyneladende ikke blevet prioriteret særlig højt at gøre opmærksom på dem. På Gyldendal Skønlitteraturs hjemmeside er der fx ikke nogen muligheder for at få et overblik over klassikerudbuddet, fx de værker af Rosinante-klassikere, der stadig er i salg, eller Gyldendals Skala-serie med oversete værker fra litteraturhistorien, som Johannes Riis startede i 2016, og som dengang blev redigeret af Julie Paludan-Müller og Olga Ravn. Skala fik en del omtale i de efterfølgende år, men de færreste ved, at den faktisk stadig bliver holdt i gang, og det er ikke så mærkeligt, når den ikke en gang figurerer på Gyldendals egen hjemmeside. Til sammenligning er Turbines klassikerserie tydeligt markeret på hjemmesiden. Serien blev ekstra fremtrædende, da Rosinante lukkede, og den pludselig – kort efter sin lancering – stod som den eneste reelle serie på markedet for klassikere.

Turbine er et relativt ungt forlag, og derfor har de ikke et bagkatalog, som de kan trække gamle oversættelser ud fra og støve af. Det er i sig selv en kvalitet ved serien, at den kun består af nyoversatte titler. Gyldendal, der har et kæmpe bagkatalog i ryggen, må derimod ofte afveje, hvorvidt en genudgivelse, en revideret udgave med en større eller mindre sprogvask eller en helt ny oversættelse er at foretrække. Nyoversættelser er ikke i alle tilfælde det entydigt rigtige valg. Det afhænger af den tidligere oversættelses alder og kvalitet. Et eksempel på en nylig, succesfuld genudgivelse i Skala-serien er den østrigske forfatter Marlen Haushofers Væggen, som Anneli Høier oversatte i 1994, og som udkom i en ny udgave i 2021 som både trykt bog, e-bog og lydbog. Romanen vakte ikke nogen særlig genklang i offentligheden, da den udkom for første gang på dansk, men genudgivelsen

har kastet guldrandede anmeldelser af sig og skabt stor, positiv opmærksomhed omkring Haushofers forfatterskab i Danmark. På et ældre forlag, der råder over et stort bagkatalog, bliver redaktørens evne til at kuratere tidligere udgivne titler således vigtig; at have blik for de bøger fra gemmerne, der vil kunne gøre sig i en ny tid, hvis de tages op igen, evt. med en sprogvask og i nye formater.

GENUDGIVELSER TIL DEBAT

Genudgivelser kan imidlertid også skabe debat. Senest har flere aviser taget diskussionen op under overskrifter som "'Det er ikke kriminelt. Men det er lige på kanten'. Forlag kritiseres for at vildlede med gammel Dostojevskij-udgave", "Uden nye oversættelser dør klassikerne" og "Dostojevskij-forsker og oversætter kalder det 'skandaløst', at forlag sælger oversættelse fra 1887 som 'ny udgave'".[19] Disse avisartikler blev skrevet i forbindelse med, at Lindhardt og Ringhof i 2021 udsendte *Idioten* i en oversættelse fra 1887 af Erla Juel-Hansen. Det var ikke, fordi det skortede med udgaver af *Idioten* på det danske marked: Den nyeste oversættelse er Jan Hansens fra 2006 udgivet af Rosinante og genudgivet flere gange siden. Der er stor forskel på en oversættelse fra 2006 og en fra 1887, hvor man havde et helt andet syn på god oversættelsesskik, og hvor det var kutyme at udelade, tilføje og omskrive i vid udstrækning frem for at holde sig så vidt muligt til originalen. Desuden er 1887-oversættelsen efter alt at dømme en relæoversættelse fra tysk, da Erla Juel-Hansen ikke menes at have kunnet russisk, og relæoversættelser var helt almindelige på den tid. Bogen blev udgivet på samme tidspunkt som en genudgivelse af en nyere oversættelse af *Kældermennesket* fra 1994. I Lindhardt og Ringhofs efterårskatalog fra 2021 blev de to bøger markedsført sammen. Deres ens look holdt stramt i rødt og sort og med de samme store skinnende bogstaver signalerer, at værkerne passer sammen, og at der er tale om to klassikere i fineste og nyeste klæder, selvom der er langt mellem oversættelsernes datering og kvalitet. Katalogteksten oplyser ikke om denne forskel, og det gør kolofonen inde i *Idioten* heller ikke – man skal helt om bag i bogen og læse det med småt for at blive oplyst om, hvilken oversættelse der er tale om.

Eksemplet med 1887-oversættelsen er ekstremt, og derfor fandt det også vej til medierne, som ellers sjældent bruger spalteplads på principielle diskussioner om oversat litteratur. Men genudgivelser af mere eller mindre udtjente oversættelser er absolut ikke ualmindelige. I 2021 genudgav Lindhardt og Ringhof Flauberts *Madame Bovary* i en oversættelse af N.J. Berendsen fra 1909, selvom der forelå en næsten 100 år yngre oversættelse fra 2004 af Hans Peter Lund, udgivet af Gyldendal. Forlagenes timing af sådanne genudgivelser kan til tider virke kalkuleret. Eksempelvis udgav Gyldendal Ejnar Thomassens gamle danske oversættelse fra 1941 af Dostojevskijs roman *Dobbeltgængeren*, samme år som Bechs Forlag udgav romanen i en ny oversættelse af Tine Roesen. Gyldendal udsendte også en genudgivelse af Georg Sarauws danske oversættelse af *Brødrene Karamazov* fra 1953 i 2021, selvom Sisyfos udgav samme roman i en ny oversættelse af Marie Tetzlaff i 2020. Mens de små forlag Sisyfos og Bech i disse tilfælde havde investeret ressourcer i at få en ny, god oversættelse ud, valgte Gyldendal at genudgive de samme værker de samme år. Det kunne se ud, som om de største forlag søgte at nyde godt af en Dostojevskij-bølge foranlediget af disse nyoversættelser – samt 200-året for Dostojevskijs fødselsdag i 2021 – med mindst mulige omkostninger for dem selv.

[19] Morten Mikkelsen: "'Det er ikke kriminelt. Men det er lige på kanten'. Forlag kritiseres for at vildlede med gammel Dostojevskij-udgave" Kristeligt Dagblad 19.11.21 https://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/det-er-ikke-kriminelt-men-det-er-lige-paa-kanten-forlag-kritiseres-vildlede-med-gammel; Morten Mikkelsen: "Uden nye oversættelser dør klassikerne. Det eksemplificerer Dostojevskijs værker", Kristeligt Dagblad 19.11.21, https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/uden-nye-oversaettelser-doer-klassikerne-det-eksemplificerer-dostojevskijs-vaerker; Rebekka Bundgaard: "Dostojevskij-forsker og oversætter kalder det 'skandaløst', at forlag sælger oversættelse fra 1887 som 'ny udgave'", Information 19.11.21, https://www.information.dk/kultur/2021/11/dostojevskij-forsker-oversaetter-kalder-skandaloest-forlag-saelger-oversaettelse-1887-ny-udgave; Tine Roesen: "Skandaløst", Weekendavisen 20.11.2021, https://www.weekendavisen.dk/2021-46/boeger/skandaloest.

Sådanne genudgivelser kan betyde et fald i salget for de små forlag, der rent faktisk lavede nyoversættelserne. Samtidig stiller det læserne i en vanskelig situation, når der figurerer to nye udgivelser af den samme klassiker på markedet. Man kan sagtens forestille sig en læser, som ønsker at anskaffe sig en klassiker efter at have læst en god anmeldelse af den i forbindelse med en nyoversættelse. Det er ikke sikkert, læseren har noteret sig forlaget eller oversætteren. Hvis hun så i boghandlen ser en oversat klassiker udgivet det pågældende år, er det ikke usandsynligt, at hun vil gå ud fra, at det er den udgivelse, hun er på jagt efter, selvom det måske i virkeligheden er en ældre oversættelse. Det kan hverken ses på prisen, på omslaget eller i bogens præsentation af sig selv. Det kræver et detektivarbejde, som man ikke kan forvente af læseren, at skelne mellem sådanne udgivelser. Ikke mindst fordi forlagene typisk ikke gør nogen indsats for at oplyse læseren om genudgivelsens ophav – snarere er der tale om en bevidst udviskning af disse oplysninger. Det var fx tilfældet med Erna Juel-Hansens oversættelse af *Idioten*. Et andet eksempel på udviskningen af sådanne skel mellem nye og gamle oversættelser er de mange Hemingway-titler, som Lindhardt og Ringhof løbende har sendt ud siden 2016. Layoutet på udgivelserne er ens, men kun få af bøgerne er nyoversat, mens resten er genudgivelser, hvoraf en del er Ole Refstrups oversættelser fra 1930'erne og 1940'erne. Hjemmesiden præsenterer Hemingway-titlerne sammen og informerer ikke om de enkelte værkers oversættelsesforhold. På den måde signalerer forlaget, at det ikke er vigtigt.

[21] Lars Ole Sauerberg: "Hvor gærdet er lavest", Jyllands-Posten, 2.4.2011 https://jyllands-posten.dk/kultur/litteratur/ECE4511279/upton-sinclair-junglen/.

For de digitale formaters vedkommende er det ofte endnu vanskeligere at opdrive information om oversætteren. Dette er særlig udtalt for lydbøger. Forlag og streamingtjenester oplyser i præsentationen af lydbogen om forfatter og indlæser, men ikke om den oversættelse, der læses op fra. Dette problem forstørres af, at der på det digitale marked ofte findes mange udgaver af den samme bog. Bøgerne har en længere levetid digitalt end i deres trykte form, hvor det meste salg typisk finder sted kort tid efter udgivelsen. Samtidig er det almindeligt at udgive tidligere trykte bøger som e-bøger og lydbøger. Udgivelsen vil da blive noteret som ny, da formatet er nyt. I Danmark har Saga retrodigitaliseret mange bøger, der hidtil kun fandtes på tryk, herunder oversatte klassikere. Det er ikke ualmindeligt, at sådanne genudgivelser bliver udgivet som *digital only*. Som eksempel kan nævnes Gyldendals udgivelse af Honoré de Balzacs *Far Goriot* som netlydbog i 2017 og e-bog i 2018 i Elsebeth Junckers oversættelse fra 1944, der tidligere er blevet genoptrykt som fysisk bog. Turbine har så i 2022 udgivet samme værk i en ny oversættelse af Mette Olesen – nu med titlen *Gamle Goriot*. Hvis den nye oversættelse produceres som e-bog og lydbog, hvilket Turbine plejer at gøre, vil Gyldendals og Turbines begge relativt nye og nyindlæste udgivelser af den samme Balzac-roman ligge på streamingtjenesterne side om side, og brugeren vil have vanskeligt ved at finde oplysninger om de vigtige forskelle, der faktisk er mellem dem.

I de nævnte tilfælde, hvor genudgivelser af klassikere har skabt debat, er det de store forlag, Gyldendal og Lindhardt og Ringhof, der har været i fokus. Det er de forlag, der har et bagkatalog, de kan tage i brug, og som også har musklerne til at sende ældre bøger ud på streamingmarkedet i digitaliseret form. Der er dog også eksempler på, at små forlag har tyet til genudgivelser. Det faldt fx ikke i god jord hos anmelderne, da Sohns Forlag, der nu er opkøbt af Lindhardt og Ringhof, som del af sin klassikerserie genudgav

en oversættelse af Upton Sinclairs Junglen fra 1918 ved Ella Melbye. ”Det var med en vis undren, at jeg modtog en genudgivelse af Upton Sinclairs *Junglen* tidligere på foråret”,[20] skrev Tonny Vorm i *Information*, og Lars Ole Sauerberg uddybede kritikken i *Jyllands-Posten*: ”Når man vælger allerede oversatte værker til genudgivelse, bør forlaget argumentere herfor og også anføre, hvori eventuelle ændringer af en allerede foreliggende tekst består. De kun tre stjerner til en amerikansk klassiker skal forstås som en mild bebrejdelse til forlaget for at springe over, hvor gærdet er lavest”.[21]

[20)] Tonny Vorm: ”Portræt af et amerikansk lorteliv”, Information 3.6.2011, https://www.information.dk/kultur/anmeldelse/2011/06/portraet-amerikansk-lorteliv.

[21)] Lars Ole Sauerberg: ”Hvor gærdet er lavest”, Jyllands-Posten, 2.4.2011 https://jyllands-posten.dk/kultur/litteratur/ECE4511279/upton-sinclair-junglen/.

3. FONDENE

HOVEDPOINTER

- Fondsstøtte til oversætterhonorarer er afgørende for produktionen af oversat kvalitetslitteratur, særligt for sprog, der ikke er så stærkt repræsenteret på det danske bogmarked.
- Tilsagnsprocenten til et oversættelsesprojekt er typisk høj, men bevillingen til gengæld lav, hvorfor projektet ofte først kan realiseres, når forlaget har opnået støtte fra flere fonde.
- Goethe-Instituttet og Institut Français, som støtter oversættelser til tysk og fransk, oplever stor søgning blandt små og mellemstore forlag i Danmark og mest interesse for samarbejder blandt små forlag.
- Fondenes opsøgende arbejde for at fremme oversat litteratur fra bestemte sprogområder ser ud til at have positiv effekt.

ET STØTTEPUSLESPIL

Muligheden for at få støtte til udgivelsen af en oversættelse er helt afgørende for, hvorvidt et forlag kan udgive anmelderbåren oversat litteratur. Det fortæller alle forlagsredaktører, uanset om de kommer fra et lille, mellemstort eller stort forlag. Med de stigende priser til tryk er støtten kun blevet endnu vigtigere. Statens Kunstfonds projektstøtte er vigtig,[22] men de udenlandske fonde, der støtter oversættelser fra bestemte sprogområder, er lige så vigtige. Typisk kan et udgivelsesprojekt først realiseres, når man har hentet støttemidler hjem fra flere organer, fordi støtten fra de enkelte puljer er så lav.

Det er Carsten Fenger-Grøndahl, udvalgsleder for Statens Kunstfonds projektstøtteudvalg for litteratur, fuldt ud bevidst om: "I projektstøtteudvalget har vi valgt at støtte mange projekter med ikke ret store beløb. Det betyder, at vi bringer virkelig mange forlæggere i problemer med nogle meget vigtige projekter. De må så ud at søge en masse fonde og prøve at få enderne til at mødes". Projektstøtteudvalget holder fast i en model, hvor mange får lidt, fordi de modtager så mange kvalificerede ansøgninger, og de tror på, at flere bogprojekter i sidste ende vil blive udgivet på den måde – blandt andet ved at Kunstfondens bevilling fungerer som *seed*-kapital for videre ansøgninger, så forskellige småbeløb til sidst kan danne et tilstrækkeligt økonomisk grundlag for en bog. For ambitiøse bogprojekter, som fx et stort anlagt flerbindsværk, rækker sådanne små bevillinger ikke langt. "Når vi snakker om store komplicerede udgivelser, så er Kunstfonden ligegyldig", mener Carsten Fenger-Grøndahl og fortsætter: "Hvis man forestiller sig, at Kunstfonden skal være garant for, at de store, vigtige værker udkommer i Danmark, må man tro om igen, for det er Kunstfonden ikke. Det er nogle meget større beløb, som skal til. Kunstfondens midler vil være en lille håndsrækning, men ikke en løsning".

Når forlagene beretter om deres høje – og helt nødvendige – ansøgningsaktivitet, bliver udenlandske støtteorganer nævnt side om side med Kunstfonden. Det er tydeligt, at Kunstfonden er én indgang blandt mange, og alle muligheder opsøges. Det mest almindelige

[20] Tonny Vorm: "Portræt af et amerikansk lorteliv", Information 3.6.2011, https://www.information.dk/kultur/anmeldelse/2011/06/portraet-amerikansk-lorteliv.

[21] Lars Ole Sauerberg: "Hvor gærdet er lavest", Jyllands-Posten, 2.4.2011 https://jyllands-posten.dk/kultur/litteratur/ECE4511279/upton-sinclair-junglen/.

er, at en ansøgning får tilsagn. Både NORLA og Goethe-Instituttet, som foruden Statens Kunstfond er nogle af de mest brugte støtteorganer blandt danske forlag, beretter om en tilsagnsprocent på omkring 90. Det er bevillingens størrelse, der er den største udfordring for forlagene. Andreas Vermehren Holm fortæller fx, hvordan han måske kan hente 20.000 kr. hjem i alt til en oversættelse fra tysk ved at kombinere midler fra Goethe-Instituttet og Kunstfonden – 30.000 kr. hvis det er et lidt længere værk – og at det knap er nok. Rigtig mange sprogområder har støtteorganer. Ud over det tyske Goethe-Institut nævner forlagene det franske Institut Français og Centre National du Livre (CNL), norske NORLA, svenske Kulturrådet, finske FILI, russiske Perevoda, hollandske Fonds voor de letteren, irske Irish Literature Foundation, østrigske Bundesministerium BMKÖS, schweiziske Kulturstiftung Pro Helvetia, koreanske Literature Translation Institute of Korea (TLI) og S.C. Van Fonden, der støtter kulturudveksling mellem Danmark og Kina. Derudover kan nævnes spanske Acción Cultural Española (AC/E).

For de sprog, som er mindre udbredte i Danmark, er fondsmuligheder enormt vigtige, vurderer Sofie Voller. Hun bruger koreansk litteratur som eksempel: "De åbnede op for nogle støtteordninger for nogle år siden, og det gør helt klart en forskel. Det betyder jo også, at et koreansk forlag eller en koreansk agent kan søge støtte til fx at lave en længere prøveoversættelse, så de udenlandske forlag nemmere kan vurdere det. Bare det, at vi pludselig vil kunne læse en tysk oversættelse af en koreansk roman, vil jo også gøre, at vi som dansk forlag vil have nemmere ved at vurdere den. Så det er hele det der kredsløb, der går i gang, når man laver sådan nogle indsatser, og som betyder rigtig meget for det oversatte. Det giver en bredde i udgivelserne". Siden 2019 har Gyldendal således udgivet tre oversatte værker af den sydkoreanske forfatter Han Kang. Hvor lande, hvis sprogområder ikke er så stærkt repræsenteret i fx Danmark, ofte lægger et stort arbejde i at hjælpe deres forfatterskaber ud i verden, står det anderledes til med den engelsksprogede litteratur, hvor der stort set ikke er nogen støttemuligheder at hente. For oversættelser fra engelsk får Kunstfonden derfor en særlig vigtig rolle som eneste indgang.

Der findes også en EU-pulje til oversat litteratur, men den er efter sigende besværlig at søge og bliver kun sjældent nævnt blandt forlagene. Derudover er der Nordisk Ministerråd, der i princippet skulle sørge for at finansiere oversættelser mellem de nordiske sprog, men som ikke virker helt efter hensigten, da det er få penge, der bliver smurt meget tyndt ud. Særligt i Norge, der modtager rigtig mange ansøgninger om oversætterstøtte gennem Nordisk Ministerråd, er de uddelte beløb så lave, at de er mere symbolske end reelt udslagsgivende. Det kan Andreas Vermehren Holm nikke genkendende til: "Jeg søger Nordisk Ministerråd, når jeg kan, men det er så grotesk lidt, hvad de kan give efterhånden". Derfor har NORLA, der egentlig kun skulle støtte de øvrige sprogområder, valgt også selv at støtte enkeltprojekter fra norsk til fx dansk i tillæg til de projekter, der støttes af Nordisk Ministerråd. Danmark er siden blevet et af de vigtigste eksportlande for norsk litteratur, fortæller seniorrådgiver hos NORLA, Dina Roll-Hansen. I 2021 uddelte NORLA således 42 bevillinger til danske forlag – på andenpladsen lå Tyskland med 36 og på tredjepladsen Sverige med 35 bevillinger.[23]

[23] Kilde: https://norla.no/nb/nyheter/nyheter-fra-norla/tilskudd-til-oversettelser-i-2021-ny-rekord-for-antall-sprak.

SØGNING FRA DE SMÅ

Mareike Wittler, som er leder af Information & Kommunikation på Goethe-Institut Dänemark, fortæller, at søgningsfrekvensen har været relativt stabil i de seneste år, men for nylig har de oplevet en øget interesse. Særligt i den seneste runde har de fået væsentligt flere ansøgninger, end de plejer. Søgningen er generelt større fra danske forlag end fra nabolandene Sverige og Norge. I 2022 har de således modtaget 18 ansøgninger fra Danmark og kun ni fra hhv. Sverige og Norge. Derudover har Mareike Wittler bemærket en ændring i ansøgerfeltet og i arten af den litteratur, der søges om støtte til: "Der er flere aktuelle udgivelser, hvor der ikke går alt for lang tid mellem den tyske udgivelsesdato og den danske oversættelse. Og så er der også en forskel i, hvem der søger om støtte. Gyldendal oversætter stort set ikke noget tysk mere. Måske kommer der en bog om året, men ikke altid. Det er meget mere de små forlag nu, som udgiver oversættelser fra tysk, og som søger hos os. Og i de sidste par år er der også kommet lidt mere fra de mellemstore forlag". Dette billede bestyrker de tal, der er blevet præsenteret i de foregående kapitler, og som peger på, at de store forlag har trukket sig tilbage, mens de små og mellemstore spillere har taget affære, især inden for de sprogområder der ikke fylder så meget i den danske bogbranche.

Samme billede tegner François Barjot fra Institut Français. Han har aldrig oplevet Lindhardt og Ringhof udvise interesse for fransk litteratur, men hvor Gyldendal tidligere havde et litterært katalog, har de i de seneste år kun udgivet ganske få franske romaner og afholdt sig fra nye værker. I stedet er det de små og mellemstore forlag, der tager sig af det franske. Små nye franskorienterede forlag er kommet til, mener François Barjot, fordi mange gerne vil oversætte fra fransk, og for at kunne få lov til det, har de så startet deres egne forlag. Disse initiativer kan ses på tallene. François Barjots statistik fra Bureau International de l'Édition Française (BIEF) viser således en stor forskel mellem antallet af franske titler, der oversættes til dansk, og som vokser år for år, sammenlignet med vores nabolande. Tallene for 2021 angiver 248 danske titler imod 123 svenske, 115 norske og 33 finske.[24] Det er til gengæld, tilføjer François Barjot, nogle andre forlag, der udgiver oversættelser fra fransk i Sverige og Norge. "Det er fx Bonnier, den slags forlag. Og derfor er distributionen heller ikke den samme. I Danmark er det for mange af de franske oversættelsers vedkommende måske fire-fem boghandler i København, der sælger bøgerne. Så selvom tallene ser flotte ud, er jeg mere i tvivl om, om der er grund til at være glad, når det kommer til oplag og salg".

[24] Oplyst af François Barjot.

Der ses et tilsvarende mønster i fordelingen af bevillinger fra de franske støtteorganer mellem de skandinaviske lande. I 2021 blev der eksempelvis givet 15 bevillinger til danske forlag fra enten Institut Français eller Centre National du Livre (CNL), mens der kun blev bevilget to til norske forlag, to til svenske forlag og to til finske forlag.[25] Langt størstedelen af de danske forlag, der fik tilsagn, var små: Bobo, Arvids, Etcetera, Holger, Cobolt, Fahrenheit, Vinter og Republik. Gyldendal fik dog også en enkelt bevilling til oversættelse af Simone de Beauvoir, ligesom Information og Hans Reitzels forlag optræder på listen med støtte til faglitterære udgivelser. De svenske og norske forlag er derimod alle større, veletablerede og kommercielt anlagte forlag med masser af bøger i kataloget.

[25] Kilde: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1x8fleT-6wo-NzrOczTJEEIcCj9Rykca-kEPn-JtEJPTjU/edit#gid=0

FAGLITTERATURENS STØTTEFORHOLD

Ud over den generelle vækst i oversættelser fra norsk har Dina Roll-Hansen noteret, at norsk faglitteratur er blevet populært i de seneste år: "I de sidste fem år er oversættelser af faglitteratur faktisk vokset mere end skønlitteraturen. Der har været øget interesse for bøger om natur, for *popular science, nature writing* og essayistik om naturoplevelser. Det er måske også et tema, som Norge internationalt har lidt autoritet på. Der findes meget natur i Norge, og man har en tradition med polarforskning og turisme. Det er lettere at få solgt bøger om dét end om fx europæisk middelalderhistorie". Det er bemærkelsesværdigt, at i præcis den periode, hvor der har været en generel nedgang i oversat faglitteratur, har eksporten af norsk faglitteratur omvendt været i vækst.

Et eksempel på en internationalt succesfuld norsk faglitterær forfatter er Erika Fatland. Anneli Høier er rettighedsagent for hendes forfatterskab og har været med til at udbrede hendes bøger globalt. "Det kræver, at man næsten har en skønlitterær åre, for at man kan skrive sådan. Så det befinder sig lige på grænsen. Det er det, man kalder narrative non-fiction", siger hun. Fatland talte til bogmessen i Frankfurt, da Norge var fokusland i 2019, og i 2021 lå hun i top-3 over de mest oversatte norske forfattere sammen med Karl Ove Knausgård og Jon Fosse.[26] "Støtten er en meget vigtig brik", pointerer Anneli Høier. "Det man som agent har brug for, det er støtte til oversættelser. Hvis man kan få et forlag til at udgive en bog ved at love dem støtte, så rykker det. Det gør en kæmpe forskel, at man kan henvise til NORLA, som er meget aktive og har penge".

[26] Kilde: https://norla.no/nb/nyheter/nyheter-fra-norla/tilskudd-til-oversettelser-i-2021-ny-rekord-for-antall-sprak.

NORLA støtter den brede faglitteratur. Goethe-Instituttet opererer på samme måde med et krav om, at faglitteraturen skal appellere til et alment publikum. De mere snævert akademiske udgivelser er der andre støtteformer til. Som forlagsdirektør for Aarhus Universitetsforlag, der er specialiseret i akademiske titler, oplever Carsten Fenger-Grøndahl, at det generelt er muligt at finde støtte fra forskellige fonde til publicering af dansk forskning, men at det ikke gør sig gældende på det oversatte område: "Men at hente vigtig viden udefra ind til Danmark det har vi en erfaring med, at det er svært at finde den tilstrækkelige støtte til". På Hans Reitzels Forlag, hvis profil også er akademisk, har de dog gode erfaringer med støttemulighederne hos både Statens Kunstfond, Goethe-Instituttet og Institut Français til deres oversatte fagbøger.

OPSØGENDE ARBEJDE

Noget af det, som kendetegner de sprog, der har vokset sig bemærkelsesværdigt store i dansk oversættelse i de seneste år, er de massive indsatser og ressourcer, som er blevet lagt i at fremme repræsentationen af disse sprog i den globale litterære verden fra de udenlandske institutioners side. NORLA og Institut Français har således begge været meget opsøgende i arbejdet med at få norsk og fransk litteratur ud i verden. NORLA laver meget mere end at støtte oversættelser. Det var ikke bare en tilfældighed, at det lige var Norge, der var fokusland på bogmessen i Frankfurt i 2019. Det var resultatet af langsigtet planlægning og en større politisk beslutning om finansiering. For at et land kan søge om at blive fokusland, skal det være parat til at dække alle omkostninger i forbindelse med de mange besøg, der kommer til landet udefra i lang tid op til bogmessen, og som involverer et væld af forskellige litterære arrangementer. NORLA viste sig superkompetente

til at få det bedste ud af denne omkostningstunge og tidskrævende forberedelsesfase. Denne fase viste sig faktisk, fortæller Dina Roll-Hansen, at blive lige så vigtig for norsk litteratur som selve messen, idet den resulterede i en stor øgning i interessen for norsk litteratur. På baggrund af de overvældende gode erfaringer fra det ambitiøse fokusland-projekt i Frankfurt har NORLA arbejdet videre i samme dur og var således *guest of honour* på bogmessen i Warszawa i maj 2022. Sådanne indsatser kræver penge, tid og stor organisatorisk evne. Det har uden tvivl medvirket til, at norsk litteratur i dag står så stærkt internationalt. Den meget aktive norske litteraturpolitik, der er blevet ført, ser således ud til at have båret frugt.

François Barjot beretter også om en målrettet indsats på Institut Français i de sidste 10-15 år, som har rykket sig fra at fokusere på franske forfatteres møde med danske læsere til i stedet at koncentrere sig om at skabe møder mellem franske og danske forlæggere. Perspektivet har således rettet sig mere direkte mod bogindustrien i de seneste år. "For 20 år siden ville nærmest 100% af vores aktiviteter omkring litteraturen være at invitere franske forfattere og intellektuelle til Danmark i håb om, at de ville interessere et dansk publikum – uden at overveje, om de var oversat til dansk eller ej. Det er vi siden stoppet med. Når vi inviterer nogen nu, er det, fordi der lige er kommet en oversættelse til dansk. Det er en måde at støtte det danske forlag, der løb risikoen med udgivelsen", fortæller François Barjot. Men dét er ikke med til at sætte nye oversættelser i gang, erkender han, og derfor har Institut Français udvidet deres virkeområde og går nu langt mere opsøgende til værks end tidligere: "Vi prøver at skabe stærkere bånd mellem de franske og de danske forlag. Støtte til oversætterhonorarer er ikke nok. For dét er først relevant, når rettighederne til en bog er købt. Hvis man vil have danske forlæggere til at købe rettighederne fra de franske forlag, så må man få dem til at mødes mere end bare en eller to gange om året i London eller Frankfurt. Den bedste måde at stimulere oversættelserne er de personlige relationer. For hvis folk i branchen kender hinanden godt, så er det, at man kan tage telefonen og sige: Hej, hvad sker der på bogmarkedet for tiden, er der nogen nye interessante titler etc.? Det er meget effektivt. Og det er dét, vi prøver at fremme". Måden Institut Français bringer disse møder i stand på er ved at arrangere større events, fx ved en stand på en bogmesse, hvor en række franske og danske forlag er inviteret, og hvor forskellige aktører holder oplæg om bogmarkedet.

Det første af disse arrangementer blev afholdt i 2015 og var et samarbejde mellem Goethe-Instituttet og Institut Français. Dengang var Gyldendal, Lindhardt og Ringhof, Politikens Forlag og People's Press med, men siden har de store forlag ikke deltaget. Mareike Wittler har samme oplevelse med Goethe-Instituttets forlagskontakter og oversættelsesarrangementer: "Vi har også mulighed for at lave noget, når oversættelsen kommer. Men der er det nogle gange lidt nemmere at samarbejde med de mindre forlag. De store forlag har deres egen marketingafdeling, som tager sig af det. De tænker måske ikke så meget, at de har brug for os".

Derudover driver Institut Français websitet texte-tekst.com, der præsenterer nye franske udgivelser. Det er en side, der henvender sig direkte til forlag med prøveoversættelser fra bøgerne, information om rettighedsforhold og relevante kontaktoplysninger. I starten

var det et samarbejde mellem Institut Français, Goethe-Instituttet og Dansk Forfatterforening, men da de andre parter trak sig pga. manglende ressourcer, kørte Institut Français videre med projektet, nu med et rent fransk fokus. François Barjot lægger 10-20 bøger derind om året. "Det kræver en masse tid og penge at gøre det. Men jeg ved, at der er forlæggere, der bruger det", fortæller han.

SATSNING PÅ BØRNEBØGER

Børnelitteraturen er et satsningsområde for både NORLA og Institut Français. "I et 10-årsperspektiv har der været en meget stor øgning i interessen for norske børnebøger", fortæller Dina-Roll Hansen. Tallene taler deres tydelige sprog. Hvor NORLA i 2011 uddelte i alt 76 bevillinger til oversættelser af norsk børnelitteratur, herunder tre til danske forlag, har antallet af bevillinger siden 2017 ligget på 136-178 pr. år, heraf har der været 11-20 danske.[27] NORLA er kommet den store efterspørgsel i møde ved mere bevidst at promovere børnebøger som et særligt fokusområde. "Vi satser på, at Norge skal være hovedland på børnelitteraturmessen i Bologna 2026. Det kommer vi til at arbejde meget for", fortæller Dina-Roll Hansen. På den måde søger NORLA at bringe deres succes fra andre projekter ind på børnebogsområdet: "Der er selvfølgelig længe til, men det var en god erfaring fra bogmessen i Frankfurt, at hvis man har god tid med forberedelserne og mange besøg og rejser og delprojekter, som bygger op til selve messen, så kan man få rigtig meget ud af det".

[27] Kilde: https://norla.no/nb/informasjon/norlas-oversettelsesstøtte-bevilgninger.

François Barjots arbejde for at fremme de franske børnebøger skyldes ikke, at han oplever stigende interesse på dette område, men modsat, at det er udfordret. Da Bureau International de l'Édition Française (BIEF) sidste år var i Danmark for at rapportere om forholdene på det danske bogmarked, blev de meget overraskede over den status, som fransk børnelitteratur har i Danmark. "De var i chok", fortæller François Barjot. "De fandt ud af, at alle syntes, at franske børnebøger var ekstremt moralistiske og nærmest katolsk orienterede. Det var måske rigtigt for år tilbage, men nu er området virkelig mangfoldigt. BIEF opdagede, at fordi de danske forlæggere var blevet skuffet over nogle franske børnebøger for mange år siden, var de holdt op med at følge med i de nye udgivelser. Derfor besluttede jeg mig for at fokusere på børnebogsindustrien. Det er en af de allervigtigste kategorier på det franske bogmarked". Han arbejder blandt andet på at sende danske forlæggere på børnebogsmesse i Montreuil og håber, at det vil få danskernes øjne op for, hvor stort og levende markedet for børnebøger faktisk er i Frankrig.

Det er værd at bemærke, at de to udgivelser, som Anne Mørch Hansen fra Gyldendal Børn & Unge hiver frem som nogle lidt mere skæve satsninger, der trods alt også er skabt plads til på det oversatte børnebogsområde midt i vrimlen af store kommercielle serier, netop er en norsk og en fransk børnebog. At en bog som Gulraiz Sharifs *Hør lige her!* finder vej ind på Gyldendal, skyldes ifølge Anne Mørch Hansen, at det er en superfed roman, men det er også hjulpet på vej af de gode støttemuligheder, som NORLA tilbyder; også til børnelitteraturen. Den anden er en fransk børnebog målrettet de otte-12-årige af Jean-Loup Felicioli med titlen *Jeg er Luca*. At temaet er transkønnethed, signalerer snarere end noget hengemt og katolsk, at der er tale om en børnebog til tiden. Så noget er måske ved at rykke sig; også med det franske.

4. OVERSÆTTERNE

HOVEDPOINTER

- Oversætternes arbejdsvilkår påvirkes negativt af en udbredt mangel på synliggørelse af deres arbejde.
- Oversættere, der oversætter fra sprog, der er meget anderledes end dansk, såsom japansk, kan ikke leve af oversættelsesarbejdet og er mere afhængige af arbejdslegater.
- Det er i højere grad blevet de små forlag, der hjælper debutantoversættere ind i branchen, selvom støttemulighederne er dårligere end ved brug af etablerede oversættere.
- På de større forlag stiller oversætterne typisk ikke længere forslag om nye oversættelsesprojekter, da denne rolle er overtaget af litterære agenter, og indkøb af rettigheder til oversættelse i dag ofte finder sted før originaludgivelsen, mens nogle små forlag stadig udviser en vis lydhørhed over for oversætternes egne forslag.

USYNLIGGØRELSE

Oversætternes arbejdsvilkår er betinget af, hvor stor bevidsthed der generelt er om, hvad deres arbejde indebærer. "Oversætteren har ophavsret til det oversatte værk på linje med forfatteren. Alene det er efter min mening grund nok til altid at nævne oversætteren", pointerer Nanna Lund. Men det sker langt fra altid. Juliane Wammen ser en tendens til, at oversættelsesarbejdet bliver overset både i forlagets formidling og i omtaler i aviser m.v.: "Det er provokerende, når man ser på forlagets hjemmeside eller i deres katalog, at der står alle mulige andre oplysninger om den her bog, og så den person, der rent faktisk har skrevet de ord, der står på siderne, ikke en gang er nævnt". Debatten om oversætternes usynliggørelse blussede op igen i forlængelse af den kampagne, der blev ført i Storbritannien sidste år under hashtagget #TranslatorsOnTheCover. Ofte lægger de små forlag en større indsats i at gøre oversætteren af en udgivelse synlig. På Virkeligs hjemmeside står oversætterens navn lige under forfatterens navn, når man klikker ind på en oversat bog. Og forlag som Lesen og Uro har arbejdet med at skrive oversætternes navne på forsiden, oplyser Andreas Vermehren Holm.

For Juliane Wammen er debatten om, hvorvidt man som oversætter får sit navn på en bogs forside eller ej, lidt for snæver. Det drejer sig om en mere grundlæggende almindelig accept: "Nogle af vores oversætterkollegaer har det sådan: Jeg skal i hvert fald ikke på forsiden. Jeg gider slet ikke være en person i det her. Jeg vil bare gerne gøre mit arbejde. Det er en fin position at have, at man laver teksten, men ikke er en persona, der skal repræsentere værket. Men det betyder ikke, at man ikke ønsker en rimelig form for synlighed". Nanna Lund uddyber: "Det handler ikke om, at vi skal frem og shine. Det handler om vores position i hele manøvren med at frembringe et nyt værk, som en dansk oversættelse af et udenlandsk værk er. Det har kolossale konsekvenser for vores job-

mæssige status". Nanna Lund og Juliane Wammen oplever begge, at den manglende respekt om oversætternes bidrag til en oversat udgivelse forringer deres forhandlingsposition.

"Det er et faktum, at arkhonoraret ikke er steget i de sidste 10-15 år", siger Juliane Wammen. Ifølge Nanna Lund er de vilkår, som forlagene tilbyder, i det hele taget blevet mindre gunstige for oversætterne: "Det var standard før i tiden, at hvis det ene forlag fx solgte en udgivelse til et andet forlags bogklub, så fik oversætteren en del af de penge. For 20 år siden stod det i kontrakten, at man fik så og så mange procent ved videresalg til tredjepart og så og så mange procent ved en paperback eller en hardback eller en bogklubudgave osv. På et tidspunkt blev det simpelthen slettet. Det var en udvikling, der skete hos de største forlag, og som lynhurtigt bredte sig". Udviklingen hænger sammen med, at brugen af faste kontrakter mellem forlag og oversættere er ophørt. Dansk Forfatterforening, Dansk Oversætterforbund og Forlæggerforeningen havde indgået aftale om en standardkontrakt, som hed 1980-kontrakten, som forlagene opsagde i 1990. "Siden da har det været totalt wild west. Fordi man kan tilbyde folk hvad som helst, og de kan skrive under på hvad som helst", fortæller Juliane Wammen.[28] Mette Holm, som har oversat fra japansk i over 20 år, oplever tilsvarende, at oversætternes vilkår forringes: "I England og USA får oversætterne royalties for deres oversættelser. I Danmark mener forlagene nærmest, at de kan undskylde elendige vilkår med, at vi får bibliotekspenge. I de fleste tilfælde bliver genbrug af vores oversættelser ikke honoreret".

[28] For uddybende information om oversætternes økonomiske vilkår, se Bogpanelets specialrapport Forfattere og oversætteres økonomiske levevilkår (2016) af Trine Bille, Marianne Bertelsen og Cecilie Bryld Fjællegaard, https://kum.dk/ministeriet/organisation-og-institutioner/bestyrelser-raad-naevn-og-udvalg/bogpanelet.
For opdateret information om oversætternes forhold i EU-landene, se rapporten Translators on the Cover. Multilingualism & Translation udgivet af EU (2022), https://op.europa.eu/da/publication-detail/-/publication/a4059b86-8317-11ec-8c40-01aa75ed71a1/language-en.

FREMMEDARTEDE SPROG

På trods af de svære vilkår er både Juliane Wammen og Nanna Lund nogle af de oversættere, der rent faktisk formår at leve af at oversætte – samt redigere andres oversættelser. Juliane Wammen oversætter fra engelsk, svensk og norsk og Nanna Lund fra engelsk, tysk, svensk og norsk. For de sprogområder, der fylder mindre på det danske bogmarked, og som ligger længere væk fra det danske, er det noget nær umuligt at få økonomien til at hænge sammen alene ved oversættelsesarbejde. Hanne Arnold, som oversætter fra japansk, fortæller, at det ikke er bogprojekter, det skorter med, men de penge, der følger med: "Jeg har nok opgaver lige nu. Jeg har et par bøger liggende foran mig, som jeg ved, jeg skal lave. Men jeg ville på ingen måde kunne leve af det, hvis det kun var det, jeg gjorde. Timelønnen er simpelthen for lav".

Hanne Arnold har endnu kun oversat en håndfuld japanske titler, men selv Mette Holm, som har oversat fra japansk i mange år, har også andre arbejdsopgaver ved siden af for at kunne få det til at løbe rundt: "Mit største problem er tiden. Jeg er nødt til at tjene penge ved siden af for at oversætte. Hvis jeg kunne leve af at oversætte, ville jeg nok kunne oversætte dobbelt så meget. Og jeg ville elske det. Det ærgerlige er, at jeg har opgaver til to år frem, men at jeg hele tiden må aflevere for sent eller udsætte opgaver, fordi jeg skal tjene penge indimellem, og det er der meget lidt forståelse for fra forlagenes side". Der er grænser for, hvor meget farten kan skrues op med erfaringen. Hanne Arnold oversætter også skønlitteratur fra engelsk, og hun oplever en enorm forskel mellem at oversætte fra japansk og engelsk: "Et sprog som japansk er ekstra udfordrende at oversætte fra, fordi det er fundamentalt anderledes end dansk. Når du oversætter fra engelsk,

kan du oversætte rimelig direkte, selvom der selvfølgelig er masser af udfordringer. På japansk er der meget, der er underforstået og tvetydigt på en måde, som det ikke kan være på dansk. Så man er nødt til at lave nogle omskrivninger, og nogle gange er man nødt til at tilføje noget for overhovedet at lave en grammatisk korrekt sætning. Der er helt klart mere fortolkning i det, end hvis man oversætter fra et sprog, der er mere nært beslægtet med dansk. Og det er meget mere tidskrævende. Man skal sidde og pille sætningerne helt fra hinanden, fordi det er så langt fra det danske. Og man skal hele tiden overveje, hvor meget man skal forklare, for hvis man lader det stå, som det er, vil det ikke give nogen mening i en dansk kontekst".

Arkprisen vil typisk kunne forhandles lidt højere op ved oversættelse fra et sprog som japansk, men ikke til en pris, der på nogen måde kan måle sig med det langsommelige nørklearbejde, som kræves. Statens Kunstfonds udgivelsesstøtte er for nylig blevet standardiseret, så det er nogle faste beløb, der kan søges om til oversættelsesprojekter, og som udregnes alene på baggrund af sideantal. "Det er et spørgsmål om at lave noget, der er mere gennemskueligt, så man som ansøger ved, hvad man kan være heldig at få", forklarer Carsten Fenger-Grøndahl. Han indrømmer, at det valg ikke tager hensyn til den store forskel i arbejdstimerne mellem at oversætte fx en norsk roman og en japansk roman med samme sideantal: "Det er et meget grovmasket kassesystem, vi har lavet. Der er så mange parametre, som man burde have med, men så kommer vi lynhurtigt væk fra det her med, at man ved, hvad man kan forvente". Projektstøtteudvalget har valgt at prioritere enkelhed og gennemskuelighed for ansøgeren.

For et sprogområde som japansk bliver Kunstfondens arbejdslegater for oversættere ekstra betydningsfulde. "I år var jeg rigtig heldig at få et arbejdslegat fra Kunstfonden. Og det hjælper. Det gør, at jeg kan bruge mere tid på at sidde og koncentrere mig. Men selv med sådan et arbejdslegat kan jeg ikke få det til at løbe rundt", fortæller Hanne Arnold. Mette Holm står i samme situation: "Når ikke jeg får legat fra Kunstfonden, kan jeg oversætte meget mindre". Bibliotekspengene er også vigtige for hendes økonomi. For etablerede oversættere fra bl.a. engelsk som Juliane Wammen og Nanna Lund er arbejdslegaterne ikke lige så afgørende for at få økonomien til at hænge sammen – mens de også finder bibliotekspengene af stor betydning.

DEBUTANTER

Den i mange tilfælde manglende synliggørelse af selve oversættelsesarbejdet har – fx i forbindelse med genudgivelsesdebatten – konsekvenser både for læseren; for de forlag, der faktisk investerer i nyoversættelser, og for de etablerede oversætteres arbejdsvilkår. Men det påvirker også rekrutteringen af nye oversættere. "Det har stor betydning for, hvordan læseren forestiller sig, at værket bliver til, og derfor, om man forestiller sig, at man selv kan være oversætter, eller at oversættelse er en litterær beskæftigelse", pointerer Juliane Wammen. Der er dog mange, der gerne vil oversætte. Men det kan være vanskeligt at komme ind i branchen og få lov at oversætte, endsige gøre det til et indtjenings-grundlag.

Vilkårene på de store forlag gør, at det ofte er etablerede oversættere, der får opgaverne. Nødvendigheden af at den danske oversættelse rammer den internationale udgivelses-

dato, når et stort internationalt navn udkommer med en ny bog, stiller store krav til lynhurtig og effektiv håndtering af oversættelsesopgaven, og det giver ikke plads til førstegangsoversættere. Anne Mørch Hansen fortæller: "Det er typisk klausulerede manuskripter, som betyder, at man får dem ret sent – og tæt på den internationale udgivelsesdato. Derfor må man nogle gange have to oversættere og to redaktører på for at kunne nå det. Vi har lige haft Tik Tok-fænomenet E. Lockharts *A Family Liars*, oversat af Elisabeth Kiertzner. Der var virkelig turbo på at få den oversat, så den lå der samtidig med den amerikanske udgave. Og dér er du nødt til at have nogle garvede oversættere – og også nogle, som måske er vant til at arbejde sammen. For hvis der er to oversættere på, er det helt vildt vigtigt, at der er nogle ting, der bliver afstemt forinden, så man er fuldstændig sikker på, at der er den samme tone hele vejen igennem. Det er ikke optimalt. Men at udkomme med den danske oversættelse et års tid efter, er heller ikke optimalt i et land, hvor så mange unge læser engelsk".

Udliciteringen af redaktionsposterne på de store forlag er også med til at gøre, at der ikke bliver taget hånd om nye oversættere i samme grad som tidligere, mener Nanna Lund: "Det er en markant forandring, der er sket i vores arbejdsvilkår i de sidste 20 år, at man som oversætter ikke længere bliver oplært i samarbejdet med den faste redaktør på forlaget. Og det var sådan set en gensidig ting. For nye redaktører på forlagene blev også oplært af oversætterne i, hvordan man skaber den bedst mulige tekst. Sådan er det kun i ganske få tilfælde efterhånden". Juliane Wammen er enig: "Forlagene svigter en opgave, som de før har løftet. Når der ikke er en formel uddannelse i at være litterær oversætter, så bliver man som forlag nødt til at bruge den ekstra redaktionstid de første to gange, der er en ny oversætter på. Ligesom man bruger tid på en ny forfatter og prøver at spotte: Er der noget talent her, man kan bruge? Men de er ikke villige eller har ikke tid til at lægge en indsats dér".

Hvor der altså er en tendens til, at de store forlag er blevet mere tilbageholdende med at oplære debutanter, spiller de små forlag til gengæld en central rolle i arbejdet med at føre nye kræfter ind i branchen. Mads Peder Lau Pedersen fortæller, at Sidste Århundrede helt bevidst har gjort meget brug af førstegangsoversættere: "Det er også et spørgsmål om at give et eller andet tilbage til kredsløbet. Vi vil jo gerne have, at der er oversættere fra fransk og tysk om 10-15 år, når Karsten Sand Iversen og Niels Brunse måske ikke kan levere så meget mere. Og når de store ikke kan finde ud af det, så må vi andre jo gøre noget ved det. Jeg har altid været meget interesseret i, hvordan man sikrer sig en eller anden form for bæredygtighed i det her". Sidste Århundredes udstrakte brug af debuterende oversættere sker vel vidende, at det er en mere tidskrævende proces for redaktøren: "Vi har redigeret meget tæt med de her førstegangsoversættere. For vi vil ikke have en kritik for oversættelserne. Det er også et forsøg på at beskytte oversætteren. Så vi bruger lang tid på at redigere". Nogle af Sidste Århundredes debutanter er senere blevet mere etablerede, for eksempel Søren Porsmose, der siden sin debut efterhånden har oversat en del bøger for flere forskellige forlag. Hanne Arnold lavede også sin første litterære oversættelse fra japansk for et lille forlag, nemlig Korridor. Senere har hun også oversat japansk for flere andre forlag, bl.a. Gad.

Faktisk debuterede Hanne Arnold som oversætter allerede i sin studietid, hvor hun begyndte at oversætte romance-romaner som studiejob. Siden har hun oversat adskillige romaner fra engelsk. Med det japanske har det derimod været værker oppe på de høje klinger fra starten. Lige nu sidder hun med en japansk nobelprismodtager. Det kan være en udfordring at finde en kvalificeret oversætter, når det kommer til de sprogområder, der kun udgør en meget lille andel i den danske bogbranche. Der findes kun få, der kan oversætte fra japansk til dansk. For et sprog som koreansk er det endnu vanskeligere. Den sydkoreanske forfatter Han Kang opnåede global anerkendelse, da hun modtog den internationale Man Booker-pris i 2016. Det er i forlængelse af denne internationale berømmelse, at Gyldendal siden har udgivet tre Han Kang-romaner. Disse tre udgivelser er imidlertid alle relæoversættelser fra engelsk, oversat af Juliane Wammen. Hanne Arnold reflekterer over denne prioritering: "Det er rigtig ærgerligt, når forlagene ikke kan finde nogen, der kan oversætte direkte fra kildesproget. Uanset hvor dygtig en oversætter, der er tale om, kan der stadig gå meget tabt, når det kommer igennem flere sprog". Juliane Wammen har i øvrigt selv udtrykt forbehold over for den opgave, hun blev stillet.[29]

[29] Se Mie Møller Bille: "En oversætters overvejelser om at oversætte en oversætter", Bogmarkedet 22.6.2017, https://bogmarkedet.dk/en-oversaetters- overvejelser-om-at-oversaette- en-oversaettelse/, og Mette Olesen: "Kære … En korrespondance mellem to oversættere", Babelfisken 12.9.2019, https://babelfiskendk/2019/09/12/kaere-en-korrespondance-mellem-to-oversaettere/.

Korridor har også søsat flere oversættelsesprojekter af sydkoreanske forfattere. De er gået til opgaven på en anden måde ved at lede med lys og lygte efter nogen, der kunne varetage opgaven uden om det engelske. Med god støtte fra fonden Literature Translation Institute of Korea (LTI) har de netop udgivet Kim Young-has *En morders dagbog*, som er oversat direkte fra koreansk af Brit Kim – den eneste i Danmark, der så vidt vides tidligere har oversat et skønlitterært værk fra koreansk til dansk. Derudover fortæller Simon Darø Kristensen, at de også har fået støtte fra LTI til et andet sydkoreansk oversættelsesprojekt, som bliver varetaget af en ung studerende, der bor og studerer på Universitetet i Seoul, og som oversætter værket sammen med sin underviser på Københavns Universitet. Det er resultatet af LTI's meget aktive indsats for at fremme sydkoreansk litteratur i bl.a. Danmark, hvor fremtrædende sydkoreanske forfattere er blevet sendt til Københavns Universitet på besøg, og hvor studerende så har siddet og arbejdet med at oversætte deres tekster. "Dette projekt har været medvirkende til, at vi lige nu er i gang med at indgå et mere etableret samarbejde med koreastudier på Københavns Universitet om at redigere, kommentere og udgive en serie af noveller oversat af studerende med henblik på at opdyrke et oversættermiljø", fortæller Simon Darø Kristensen. Denne form for debutantopdyrkning er tidskrævende, men samtidig enormt afgørende for kvaliteten af oversættelserne fra sprogområder, der ligger langt fra det danske.

DEBUTANTSTØTTE

I forbindelse med debutantoversættere er støttesystemet en udfordring. Det er Mette Jokumsens erfaring, at en bevilling fra Statens Kunstfond står og falder med oversætteren: "Det har handlet meget om, hvem man giver opgaven som oversætter. For at få støtte skal det være en, de véd er dygtig. Men vi er også nødt til at bane vejen for nye oversættere og give nye oversættere chancen". Denne udfordring har ikke afholdt Sidste Århundrede fra at bruge førstegangsoversættere, men det har betydet, at finansieringen har hængt mere på forlaget selv: "Når der ikke rigtig er noget cv, man kan søge med på oversætterens navn, har vi afholdt os fra at søge. Men når vi har haft etablerede oversættere, så har vi søgt Kunstfonden", fortæller Mads Peder Lau Pedersen. Carsten Fenger-Grøndahl er godt

klar over, at projektstøtteudvalgets vurderingsparametre ikke lægger op til støtte til debuterende oversættere: ”Vi er nødt til at starte helt oppe i toppen med, at vi jo skal forvalte offentlige midler, så man får mest muligt ud af dem. Og det betyder, at vi selvfølgelig meget gerne vil kunne se, at oversætteren rent faktisk vil være i stand til at udføre opgaven med høj kvalitet. Det bliver det evige problem med, at man gerne vil understøtte talenter, men at man også er nødt til at dokumentere noget erfaring”.

De øvrige fonde, der støtter oversættelser fra bestemte sprogområder, går imidlertid anderledes til ansøgninger med debutantoversættere. ”Vi ser positivt på det, når et forlag samarbejder med en ny oversætter. Det er ikke en begrundelse for ikke at bedømme en ansøgning positivt. Men så gør vi nogle gange det, at vi beder om en prøveoversættelse”, fortæller Mareike Wittler. Det er en anden måde at kvalitetssikre en bevilling på, som dog er mere ressourcekrævende. På NORLA tjekker de, at oversætteren kan norsk. Hvis der er tale om en debutantoversætter, stoler de generelt på forlagets vurdering, oplyser Dina Roll-Hansen. François Barjot søger aktivt at bringe nye oversættere ind i branchen, blandt andet gennem bogpræsentationerne på texte-tekst.com. ”Jeg prøver i den forbindelse at støtte unge oversættere, fordi der er mangel på oversættere”, fortæller han. Det gør han ved at finde nyopstartede oversættere, som han betaler for at lave de prøveoversættelser, som hver bogpræsentation er udstyret med, og så inkludere oplysninger om oversætteren i selve bogpræsentationen.

Simon Darø Kristensen har ligeledes oplevet, at den koreanske fond LTI gerne støtter debutantoversættere. Det samme er tilfældet med en taiwansk fond, som Korridor netop har modtaget en bevilling fra, der går til et bogprojekt med en førstegangsoversætter fra mandarin. Selvom Statens Kunstfond generelt prioriterer de ansøgninger, hvor forlagene bruger etablerede oversættere, påpeger han dog, at når det kommer til de mere fremmedartede sprogområder, hvor oversætterne ikke hænger på træerne, og man kan argumentere for vigtigheden af at opdyrke et vækstlag, så er de ofte til at tale med.

Kunstfonden har en mentorordning, som i modsætning til oversætterhonoraret er målrettet nyslåede oversættere. ”Mentorordningen er et forsøg på at sikre en eller anden pipeline af nye oversættere”, udtaler Carsten Fenger-Grøndahl. Det var guld værd for Hanne Arnold at være i mentorforløb med den garvede oversætter fra japansk, Mette Holm. Hun vurderer, at muligheden for et mentorforløb er særligt vigtigt inden for de sprogområder, som forlagsredaktørerne ikke selv behersker. Det kræver dog, at der er en oversætter, der kan agere mentor, hvilket fx vil være en udfordring med koreansk.

AGENTROLLEN

”For 20 år siden endte ting typisk i oversættelse, ved at en virkelig ihærdig oversætter bankede på forlæggerens dør og havde lavet en prøveoversættelse selv. Det er ikke lige så udbredt mere”, fortæller Sofie Voller. I stedet får forlæggerne manuskripter tilsendt fra agenter. Sofie Voller vurderer, at hun kan få omkring 10 submissions om dagen. Hvis hun har brug for at få noget vurderet, fx et sprog hun ikke er så godt inde i, kan hun bede en oversætter, hun stoler på, om at kigge på det. Men så er det stadig forlæggeren, der giver oversætteren en bestemt opgave, ikke den anden vej. Mette Jokumsen fra Gads

Forlag fortæller i tråd hermed, at inspirationen til nye udgivelser kommer gennem Gads store berøringsflade, primært i form af litterære agenter i deres netværk, der henvender sig til dem, redaktørkollegaer i udlandet og udenlandske scouts, som leverer rapporter over, "hvad der rører sig" blandt udenlandske forfattere og forlag. Oversætterne spiller således ikke nogen stor rolle hos de større forlag, hvad angår valget af de oversatte titler. De litterære agenter udfylder i dag i langt højere grad den funktion.

Anneli Høier har arbejdet som litterær agent siden 1968 med at forhandle rettigheder for oversættelser. Dengang var der kun ganske få agenturer i Skandinavien. Men hun har oplevet en branche, der har været i stor vækst, og som også har ændret sig undervejs. Tidligere blev agenten opfattet som "en snylter" i bogbranchen, "som malkede de stakkels forfattere og besværliggjorde livet for forlæggerne", fortæller hun. Første gang Anneli Høier deltog på bogmessen i Frankfurt i 1968 havde agenter ikke lov til at leje en stand. "Så agenten måtte vandre rundt med sin tunge portefølje og slå sig ned hos venligtsindede forlag for at hvile benene", husker hun. Men den indstilling har ændret sig markant: "Efter nogle år gik det op for messeledelsen, at agenter var kommet for at blive, og der blev indrettet et agents' centre, hvor man kunne leje et bord. Den del af bogmessen er vokset lige siden, og nu fylder agenterne en hel etage". Anneli Høiers eget agentur, der har sæde i Danmark, startede i sin tid med at forhandle oversættelsesrettigheder fra udenlandsk til Norden, men nu er det overgået til at være rettighedsforhandlinger fra de skandinaviske sprog til forlag i andre lande. Selvom Anneli Høier savner agenturets oprindelige virkeområde, erkender hun også, at den digitale udvikling har ændret vilkårene for de litterære agenters arbejde: "Man kan jo sende pdf'er frem og tilbage på ingen tid i dag, så man har måske ikke så meget behov for den lokale agent, som dengang hvor man sad og sendte fysiske eksemplarer. Man kan lynhurtigt følge med i verden, og det kunne man ikke så meget før. Der skulle nogen til at filtrere det".

Afstandene er blevet mindre, og udvekslingerne mellem lande og sprogområder er intensiveret. Før i tiden sendte man kun forslag til ét forlag ad gangen, og så ventede man pænt på, de svarede tilbage. "Det var uhørt at tilbyde den samme bog til flere forlag i samme land samtidig. Man holdt sig strengt til det hellige begreb om en option, som for det meste gjaldt i en måned", fortæller Anneli Høier. Det er der ikke tid til mere: "I dag er multiple submissions helt almindeligt og meget enkelt. Så mange af de gamle uskrevne regler er brudt, og der er mange flere aktører om buddet". Det er blandt andet den store rolle, som agenterne har fået på bogmarkedet, der har sat speederen i bund på rettighedsforhandlingerne. Det gør det også meget vanskeligt for oversætterne at foreslå nye titler, mener Anneli Høier: "Oftest er man i gang med at forhandle rettigheder hjem til oversættelse, inden en bog overhovedet er udkommet på originalsproget. Man er altså ekstremt meget på forkant. På den måde har oversætterne ikke så meget at skulle have sagt. De kan jo først læse bogen og komme med forslag, efter bogen er udkommet". Langt de fleste oversættere arbejder således på bestilling.

På de små forlag er tilgangen anderledes. Andreas Vermehren Holm mener, at den kalkule, som de store forlag opererer med, risikerer at overse oversætternes rolle: "Den er blind for de væsentlige, livgivende funktioner i det litterære økosystem. Den medregner ikke,

hvordan oversætterne kvalificerer litteraturen. Oversætterne har en agentrolle, som er helt vildt overset. Det er ofte oversætterne, der får det til at ske på festivaler. Det er oversætterne, der er i centrum på sådan noget som Louisiana Literature. Oversætterne er med deres orientering og vid 30% af ethvert forlag, hvis ikke mere. De er helt fuldstændig centrale". Det er imidlertid et problem over hele linjen, også på de små forlag, at mange af landets bedste oversættere har flere projekter, end de kan få afsat til forlagene. "Lige nu er forlagene i realiteten gatekeepers for oversætterne. Det er bare en vildt frustrerende situation. Også for mig. Fordi jeg får måske et projekt om ugen, som jeg ville have lyst til at tage op, hvis jeg havde flere ressourcer. Og det er bare de dygtigste oversættere og de bedste projekter. Men jeg har to års kø med de ting, jeg tager fat på at udgive af oversættelser. Jeg kan søge om støtte til to oversættelser ved hver runde hos Kunstfonden. Og jeg har jo begrænset kapacitet i forhold til, hvad jeg kan redigere uden løn", fortæller Andreas Vermehren Holm.

Han bruger som eksempel Hanne Lunds oversættelse af nobelprismodtager Peter Handkes hovedværk, som hun har haft liggende klar i sin skrivebordsskuffe, men uden at kunne få det afsat nogen steder, heller ikke til de små forlag.[30] Der gives dog modeksempler, og de skal også findes på de små forlag. Batzer & Co udgav fx Herta Müller på dansk, lige inden hun modtog Nobelprisen, fordi oversætter Karsten Sand Iversen havde en forbindelse og kontaktede dem. Karsten Sand Iversen udtalte allerede tilbage i 2007: "Hvis jeg som oversætter kommer med en god idé til noget, der bør oversættes, er det næsten kun de yderste småforlag, der overhovedet er villige til at kigge nærmere på det".[31] Sidste Århundrede giver også plads til oversætternes egne forslag, hvis noget passer ind i deres stramt kuraterede program. Som oversætter har Hanne Arnold et par gange selv pitchet værker til oversættelse for små forlag, og for forlaget Korridor var hun med til at udvælge noveller til en oversættelse. Forlaget havde læst en engelsk oversættelse af nogle japanske noveller og bedt hende om at oversætte dem og vurdere nogle flere, som ikke fandtes i engelsk oversættelse: "De noveller, de havde i den engelske oversættelse – som var det, de havde kunnet vurdere – kom fra to forskellige samlinger på japansk, hvor det så ikke var alle novellerne, der var oversat. Der læste jeg de andre på japansk og foreslog, at vi skulle tage en mere med, fordi der var en, som jeg syntes var virkelig god, og der stolede de så på min dømmekraft".

Når det kommer til et sprog som japansk, er det svært for forlaget selv at vurdere, hvad der er værd at oversætte, og derfor kan oversætternes agent- og formidlingsrolle blive større. Mette Holm oplever dog ikke, at forlagene har været særlig lydhøre over for forslag om oversættelser fra japansk af andre forfattere end Haruki Murakami: "Jeg har kun meget sjældent kunnet få mine idéer til udgivelser igennem. I Danmark vælges japansk litteratur ud fra engelske udgivelser. Det eneste forlag, der er med på forslag fra min side, er Korridor". Til gengæld har hun arbejdet meget aktivt for at formidle den oversatte japanske litteratur til danske læsere. Det er en indtægtskilde, som samtidig også styrker salget – til gavn for både forlagene og hende selv.

Oversætterne er afhængige af at få deres projekter afsat på et forlag, da det kun er forlagene, der kan søge om honorarer hos fondene. Flere forlagsinitiativer er således startet

[30] Se også interview med Hanne Lund i Babelfisken. Marie Groth Bastiansen: "Månedens oversætter: Hanne Lund", Babelfisken 31.3.2019, https://babelfisken.dk/2019/03/21/maanedens-oversaetter-hanne-lund/

[31] Søren Kassebeer: "Farvel til mangfoldigheden", Berlingske 16.11.2007, https://www.berlingske.dk/kultur/farvel-til-mangfoldigheden.

med, at nogen gerne har ville oversætte en bestemt titel, men ikke har kunnet få hul igennem til de etablerede forlag og derfor har valgt at starte sit eget. Der sidder generelt mange oversættere på de små oversættelsesbaserede forlag. Sofie Vestergaard Jørgensen er fx også oversætter og har også selv oversat titler for Etcetera. Og Andreas Vermehren Holm startede Virkelig, fordi han var interesseret i at få nogle norske titler ud på dansk, som han selv stod for at oversætte.

5. MODTAGELSEN

HOVEDPOINTER

- Den samlede biblioteksbestand af oversatte titler følger det samme mønster som de danske titler: Antallet af eksemplarer er faldende, mens antallet af titler er stigende.
- Stigningen i biblioteksbestandens oversatte titler er en smule højere end stigningen i de danske titler, selvom produktionen af danske titler er vokset væsentligt mere end produktionen af oversatte titler i samme periode.
- Der noteres på bibliotekerne en nær sammenhæng mellem positive anmeldelser og lånerefterspørgsel, især hvad angår oversat litteratur.
- Bibliotekernes indkøb er blevet mere efterspørgselsorienteret.
- Biblioteker og boghandler beretter om en øget efterspørgsel efter engelske titler i originalsprog inden for såvel skøn- som faglitteratur og særligt blandt unge.
- Der findes ikke dækkende data over bogudsalget eller salget af oversat litteratur på det danske bogmarked, men nedslag viser, at oversat kvalitetslitteratur kan findes i boghandler i hele landet.

BIBLIOTEKSBESTAND

At produktionen af oversatte titler ikke er faldet, men faktisk – og også inden for et sprogområde som fransk – steget i de seneste år, er ikke ensbetydende med, at flere læser dem. Det er yderst vanskeligt at sige noget specifikt om danske læseres brug af oversat litteratur. Danmarks Statistiks kulturvaneundersøgelser, der senest er blevet udført 2018-2022, inkluderer data om bl.a. biblioteksudlån, men disse data skelner ikke mellem oversatte og danske bogtitler. Danske Forlags årsrapporter giver et overblik over den samlede årlige bogomsætning, men der gives ikke separate salgstal for det oversatte.

Statistikken over folkebibliotekernes bestand giver imidlertid mulighed for at anskue oversatte titler for sig. Figur 13 viser udviklingen i antal eksemplarer af oversatte trykte udgivelser på folkebibliotekerne i de seneste otte år. Antallet er helt tydeligt støt faldende år for år.

FIGUR 13. Antal eksemplarer af oversatte titler i den samlede biblioteksbestand, trykte udgaver

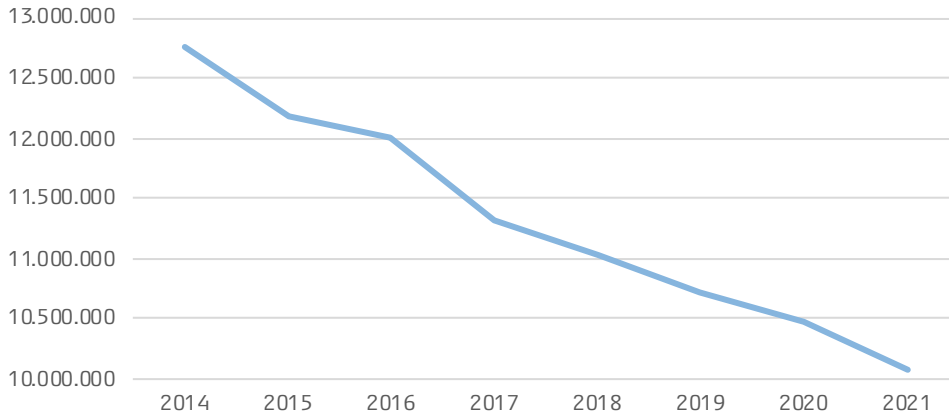

Kilde: DBC og biblioteksafgiftssystemet, udtræk for Kulturministeriet

Denne tendens er ikke forbeholdt det oversatte område, men en del af en mere generel udvikling på bibliotekerne. På dét punkt følges de danske og de oversatte bøger meget tæt ad. Hvor antallet af oversatte eksemplarer på bibliotekerne faldt med 21% fra 2014 til 2021, var udviklingen for de danske eksemplarer næsten den samme, nemlig et fald på 19%. De oversatte eksemplarer har således udgjort stort set samme andel af hele bestanden i perioden: 32% i 2014 og 31% i 2021.

Kigger man på antallet af oversatte titler i biblioteksbestanden, ser man den modsatte udvikling, som vist i figur 14. Igen gælder denne udvikling ikke kun det oversatte, men ses også for danske titler. Det overordnede billede for både det oversatte og det danske er altså, at der er lidt flere titler repræsenteret på bibliotekerne, men gennemsnitligt færre eksemplarer af den enkelte titel. Går man lidt nærmere ind i tallene, ser man, at stigningen i oversatte titler ligger på 7% i perioden, mens stigningen i danske titler kun ligger på 2%. Det er bemærkelsesværdigt, ikke mindst i betragtning af at væksten i produktionen af dansk litteratur har været langt større end af det oversatte.

FIGUR 14. Antal oversatte titler i den samlede biblioteksbestand, trykte udgaver

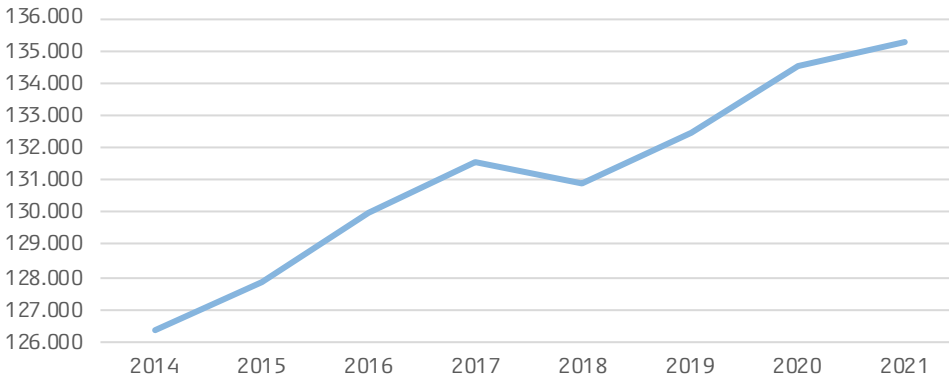

Kilde: DBC og biblioteksafgiftssystemet, udtræk for Kulturministeriet.

Der har i de sidste 10-20 år været en offentlig debat omkring, hvad bibliotekerne skal navigere efter i indkøb af nye titler. Skal indkøbene foregå centralt i en separat indkøbsafdeling, eller skal opgaven varetages lokalt ude på de enkelte biblioteker? Og skal indkøbene være betinget af, hvad der er mest udlån på, eller hvad fagfolk vurderer er litterær kvalitet? Der er i medierne blevet beskrevet en tendens til, at biblioteksindkøbene er blevet mere centraliserede, og at de i stigende grad er orienteret imod biblioteksbrugernes efterspørgsel. Direktør for Biblioteksforeningen, Michel Steen-Nielsen, udtalte om udviklingen i 2009: "Nu taler vi til gengæld med brugeren om, hvad han gerne vil have, i stedet for hvad vi tror, han gerne vil have".[32] Information bragte samme år en artikel, der ridsede situationen skarpt op: "Trenden på danske biblioteker er klar: Kunderne afgør, hvad der findes i butikken. Og de vil have de samme bøger på det samme tidspunkt. Derfor har Københavns Biblioteker købt 170 eksemplarer af Camilla Läckbergs nyeste krimi".[33] Hvis det er sandt, at bibliotekerne i stigende grad har fingeren på pulsen, i forhold til hvad lånerne gerne vil have, har det i det samlede billede ikke påvirket udbuddet af oversat litteratur negativt. Det har heller ikke betydet, at der så bare forefindes et meget stort antal eksemplarer af færre titler i bibliotekssystemet som helhed, som eksemplet med Läckberg ellers kunne pege på. Det er netop den modsatte tendens, der har sat sig igennem, når man anskuer situationen på landsplan.

Faldet i antallet af eksemplarer pr. titel betyder, at det enkelte bibliotek ikke nødvendigvis har en bestemt titel stående på hylden i bibliotekets fysiske rum. Bøgerne er dog tilgængelige gennem det elektroniske reservationssystem, hvor et bibliotek hurtigt kan få en bog hjem til en låner fra et bibliotek i den anden ende af landet. Men den faldende eksemplarbestand har selvfølgelig negative konsekvenser for forlagenes indtjening på bogsalget. Der er imidlertid ud fra de tilgængelige data ikke noget, der tyder på, at de oversatte titler bliver ramt hårdere end de danske af denne tendens.

BIBLIOTEKSINDKØB

Naja Wulff Mottelson er litteraturformidler på Københavns Hovedbibliotek og fungerer bl.a. som digital redaktør, der skriver nyhedsbreve til brugerne om nye bogindkøb. Det er hendes erfaring, at efterspørgslen på en bog er meget afhængig af omtale: "Vi ser en stærk forbindelse mellem de bøger, der har fået meget opmærksomhed i de store dagblade, og vores udlån". Indkøbet på Københavns Biblioteker, der styres centralt af en gruppe materialespecialister, tegner ifølge Naja Wulff Mottelson et andet billede end den tendens til indkøb af færre eksemplarer, som man ser i folkebibliotekernes samlede bestand. Her lancerer man i 2022-23 et bydækkende koncept for bogudstillinger, hvor et udvalg af særligt efterspurgte titler og oversete kvalitetsudgivelser indkøbes i stort antal, så låneren altid kan møde en selektion af de nyeste bøger, også i oversættelse. "Vores forpligtelse er jo ikke som centralbibliotek, men som folkebibliotek. Vi fokuserer derfor meget på, at samlingen skal være i cirkulation og øge københavnernes læsning. Så hvis der ikke er efterspørgsel på en given titel, vil vi kigge på, om vi skal have den. Det kunne for eksempel gælde for nogle selvudgivne bøger eller de meget esoteriske oversættelser, hvis de ikke kommer i et appellerende udstyr eller med en stærk medieomtale bag sig", fortæller Naja Wulff Mottelson og fortsætter: "Hvis det ikke er en bog eller forfatter, som lånerne har hørt om før, bliver bogen uhyre sårbar for, om dens

[32] Signe Rugholt Carlsen: "Bibliotekernes nye indkøbssystem lader lånerne i stikken", Information 1.12.2009, https://www.information.dk/kultur/2009/11/biblioteker-nes-nye-indkoebssystem-lader-laanerne-stikken.

[33] Signe Rugholt Carlsen: "Biblioteker er blevet virksomheder, hvor kunderne bestemmer", Information 19.12.2009, https://www.information.dk/kultur/2009/12/biblioteker-blevet-virksomheder-kunderne-bestemmer#comments-open

omslagsgrafik er fængende nok til at overbevise lånerne, når de falder over den, og her kan nogle af de meget nicheprægede forlag, have en udfordring".

Når det er en dansk forfatter, som læserne har et forhold til i forvejen, er interessen rigtig stor, også selvom bøgerne ikke er anmeldt endnu. Det gælder fx en forfatter som Hanne Vibeke-Holst. De oversatte titler er langt mere afhængige af, at bøgerne er blevet promoveret af en autoritet, fx gennem en positiv anmeldelse i Politiken. "Der er bedre chancer for, at en dansk forfatter fx kommer i Deadline. Hvis det er en mindre, udenlandsk forfatter, skal forlagene virkelig lægge sig i selen for at få den samme presseomtale. Så derfor står de danske forfattere lidt stærkere. Folk skal have tudet ørerne fulde af dem, før de tør låne dem, når det er oversat", vurderer Naja Wulff Mottelson. Så er der selvfølgelig også udenlandske forfattere, som fx Lucinda Riley, der finder sine læsere fuldstændig uden om hele det system.

Inden for det oversatte område oplever Naja Wulff Mottelson især efterspørgsel på titler fra engelsk og fra de nordiske lande, mens bøger fra andre sprogområder synes at have sværere ved at finde vej til de danske læsere. Daværende forlagschef for fiktion på Lindhardt og Ringhof, Karsten Nielsen, udtalte allerede tilbage i 2007, at det var blevet "ekstremt svært" at skabe bred interesse for oversat litteratur fra andre sprog end engelsk, norsk og svensk, og påpegede i den forbindelse omkring læsekulturen generelt: "Der er ikke længere nogen offentlighed omkring den meget anderledes litteratur. De fortælleformer, vi er fortrolige med, er typisk engelske og amerikanske. Det er noget, der falder os let, og det er også noget, som mange yngre danske forfattere er inspireret af. Hvis du skal engagere dig i en tyrkisk roman, skal du mobilisere mere energi. Det er kun en lille elite, der gider afsøge de kroge".[34] Københavns Biblioteker er opmærksomme på, at bogmarkedet generelt er orienteret mod kulturelt genkendelige bøger. Genkendelighedselementet kan imidlertid også bruges aktivt i litteraturformidlingen til at vække læsernes nysgerrighed på en større bredde af bøger. I bibliotekernes bogudstillinger arbejder de således med et princip om at præsentere de mere ukendte eller særegne titler, de indkøber, ved siden af genkendelige, eftertragtede bøger i samme overordnede kategori, så konteksten kan fortælle låneren noget om værdien og appellen af de titler, låneren ikke har set i forvejen.

[34] Søren Kassebeer: "Farvel til mangfoldigheden", Berlingske 16.11.2007, https://www.berlingske.dk/kultur/farvel-til-mangfoldigheden.

Engelske titler fylder mere på Hovedbiblioteket end tidligere. De mest efterspurgte bøger bliver i dag sat op i store udstillinger, hvor der er mange spritnye eksemplarer af samme bog – og hvis det er en succesfuld engelsk roman, vil den nogle gange optræde i både den engelsksprogede og den danske udstillingsø. Det har biblioteket valgt at gøre, fordi man forventer, at efterspørgslen er der efter begge versioner, når det er et skønlitterært værk. "Når det er faglitteratur, ville jeg ikke på samme måde forvente at finde den samme titel på både dansk og engelsk. Her ville min forventning være, at der ville være for meget konkurrence mellem de to", fortæller Naja Wulff Mottelson og fortsætter: "Med faglitteraturen er det mit indtryk, at læserne orienterer sig mere efter emnet og mindre efter sproget. Jeg vil gætte på, at den engelsksprogede version har det bedre inden for faglitteraturen". Hun nævner James Clears *Atomic Habits* (2018) som eksempel på en engelsk fagbog, som biblioteket har oplevet en stor og stadig efterspørgsel på. Hun oplyser, at

der i systemet fortsat ligger omkring 40 reservationer på den engelsksprogede titel mod ca. 20 på den danske oversættelse fra 2020.[35] Når udenlandske fagbøger anmeldes i deres originalsprog eller i deres engelske oversættelse i dagbladene – hvilket er almindeligt for faglitteratur – forventer hun også, at læsernes interesse i højere grad vil toppe med denne version, end hvis der fx er tale om en roman, som lettere kan vække ny interesse i oversat form.

[35] Slået op den 15. november 2020.

Hvad angår udbuddet af oversat kvalitetslitteratur i digitale formater, spiller det danske biblioteksystem en vigtig rolle. Siden 2011 har folkebibliotekerne drevet onlineportalen eReolen, og det er et enestående tilbud på det globale streamingmarked. Jeppe Branner lægger ikke skjul på, at eReolen er helt afgørende for bredden i Sagas udgivelser og den plads, de har fundet til de mere litterære titler: "Vores ambition er jo at gøre hele litteraturhistorien tilgængelig igen, og bibliotekerne er vores rigtig vigtige partner i det arbejde. eReolen er meget bedre end streamingtjenesterne til at sætte fokus på de bøger, der ikke kun er genrelitteratur. De har ikke en målsætning om bare at få folk til at læse mest muligt, men søger også at brede læsningen ud på noget mere public service-orienteret. Så i kraft af at vi har eReolen i Danmark, kan vi tillade os at udgive mange flere forskellige genrer". I Danmark har Saga salg af de mere litterære oversættelser, fortæller Jeppe Branner, netop fordi eReolen er med til at kuratere og udvælge temaer i deres app, hvor de kan hive noget frem fra det dybe bagkatalog, som læseren ellers ikke havde fundet. "Det er vi enormt glade for. Det mangler vi på de andre markeder, vi er på. Der er ikke andre lande, der har et lige så stærkt digitalt bibliotekstilbud som i Danmark. Man mangler fx et tilsvarende tilbud i Sverige. Dér er det meget streamingtjenesterne, der dikterer det, og de er ekstremt kommercielt orienterede. De er interesserede i at have sikre kunder, og det har man ved at sætte nogle krimier på forsiden. Det gør det hele mere ensartet, hvor det danske marked er mere diverst".

BOGHANDEL

Tendensen til en centralisering af bogindkøbet gælder ikke kun biblioteker, men også bogsalget, som i stigende grad bliver styret af store kæder, såvel boghandlerkæder, som Bog&Ide, som supermarkedskæder. Det centraliserede bogindkøb bliver i branchen forbundet med en tendens til bestsellerfiksering og et mere begrænset titeludbud.[36] Som tidligere forlagschef på Tiderne Skifter, Claus Clausen, udtalte i et interview i *Politiken*: "Man kan se, hvad der er sket, hvis man går ind i en boghandel. De har fire bogtitler i vinduerne. Boghandlerne har ikke, siger de, råd til at have det store udvalg af bøger, for i dag er de i konkurrence med supermarkederne, som sælger de allermest populære bøger til dumpingpriser".[37]

[36] Dorte Kirkgaard Nielsen: "Centralt bogindkøb presser forlagene", Bogmarkedet 12. januar 2010.

[37] Carsten Andersen: "'Bestsellerisme' sætter oversat litteratur under pres", Politiken 26. april 2010, https://politiken.dk/kultur/boger/boganmeldelser/skonlitteratur_boger/art4977692/Bestsellerisme-s%C3%A6tter-oversat-litteratur-under-pres.

Marie Bilde Rasmussens undersøgelse fra 2017 af det fysiske bogudsalg i Danmark,[38] hvori både kædeboghandlere, uafhængige boghandlere og supermarkeder indgår, konstaterer, at udbuddet af kvalitetslitteratur er størst i de uafhængige boghandlere; at kædeboghandlerne også dækker kvalitetslitteraturen i nogen grad; mens supermarkederne ikke fører nogen af de kvalitetstitler, som indgår i undersøgelsen. Rapporten fortæller dog ikke meget om udbuddet af oversat litteratur specifikt. Den benyttede liste over kvalitetsudgivelser bygger på bøger, der er blevet udgivet i Danmark og har været nomineret

[38] Marie Bilde Hansen: Sortiment af bøger i fysiske bogudsalg i Danmark (2017), specialrapport for Bogpanelet, https://kum.dk/fileadmin/Bogpanel/Sortiment_af_boeger.pdf.

til en dansk litterær pris. Denne definition udelukker den oversatte litteratur, som der ikke er tradition for at præmiere i Danmark. Rapportens klassikerliste bygger på Kulturministeriets kanon for litteratur samt Gyldendals og Rosinantes klassikerserier og Gladiators Sandalserie. Kanonlisten og Sandalserien består af dansk litteratur. Dertil kommer Gyldendals og Rosinantes klassikere, som inkluderer oversættelser – men de resterende forlags oversatte klassikere er udeladt. Til sammen inkluderer de to lister disse oversatte værker: Svetlana Aleksijevitj' *Krigen har ikke et kvindeligt ansig*t, Astrid Lindgrens *Mio, min Mio*, Günter Grass' *Bliktrommen*, Umberto Ecos *Rosens navn*, Gabriel García Márquez' *100 års ensomhed* og Virginia Woolfs *Til fyret. Mio, min Mio* og *Bliktrommen* ligger på en anden- og tredjeplads i klassikerudbuddet og findes også udbudt i mindre byer. Eco, Márquez og Woolf ligger også fint mellem alle de danske titler. *Krigen har ikke et kvindeligt ansigt* er udgivet af det lille forlag Palomar, men føres i lige så mange boghandlere som de andre fremhævede oversatte titler fra Gyldendal/Rosinante og er til salg i både kædeboghandlere og uafhængige boghandlere.

Som perspektiv på den begrænsede indsigt, som disse tal giver på det oversatte, inddrager nærværende rapport øjebliksbilleder fra tre forskellige boghandlere, som adskiller sig fra hinanden på tre parametre: to er uafhængige, og én er del af en mindre kæde; to har adresse i København, og én ligger i en mindre by i provinsen; to er fysiske butikker, og én er en online boghandel.

Politikens Boghal er en selvstændig boghandel placeret centralt i København. Boghallen står selv for indkøbet af bøger. Den markerer sig ved at være en boghandel med dansk og oversat litteratur og med en stor afdeling for engelsksproget litteratur. Salgsassistent Mads Freund fortæller, at det engelske fylder knap halvdelen af Boghallens bøger. Hvis en engelsksproget bog udkommer i dansk oversættelse, vil Boghallen typisk have begge i salg. Hvad der er mest interesse for, afhænger af udgivelsens type. "Hvis det er en almindelig klassisk roman, sælger vi oftest flest af den danske. Men hvis vi er ovre i genrelitteraturen – *sci-fi, fantasy, romance* – eller de bøger, der er blevet anbefalet på TikTok under hashtagget #BookTok, så bliver der helt klart solgt mest på engelsk. Hele BookTok-bølgen har betydet, at salget af ungdomsbøger på engelsk er steget gevaldigt", fortæller Mads Freund. Naja Wulff Mottelson nævner tilsvarende BookTok som en stærk modvægt til det traditionelle anmelderis fortsatte autoritet. Man kan få et indtryk af, hvor stort fænomenet er, ved at tænke på en titel som Colleen Hoovers *It Ends with Us* (2016), der på TikTok har hele 1,8 mia. views under hashtagget #itendswithus. Efter titlen på fortsættelsen – *It Starts with Us* (2022) – blev bekendtgjort, gik den også lynhurtigt viralt under hashtagget #itstartswithus med mange millioner views på få måneder, pt. over 300 mio. views. Lindhardt og Ringhof red med på bølgen og formåede at få en oversættelse klar på rekordtid, så den kunne sendes ud ganske kort tid efter, at den engelske ramte markedet. Det er Naja Wulff Mottelsons oplevelse, at der bliver taget flittigt fra begge udstillingsbunkerne på biblioteket i forbindelse med sådanne udgivelser. Men hvis anbefalingen kommer fra BookTok, ville hun også forvente en overvægt af efterspørgslen på den engelske titel.

Det er ikke kun i København, at boghandlere og biblioteker oplever en øget interesse for engelsksproget litteratur. I Lemvig Boghandel fortæller butikschef Mariann Ardal, at det er "accelereret opad" med salget af engelske titler: "Det er især unge mennesker, gymnasieelever, der tager de engelske titler. Der er sådan et flow på. De kommer simpelthen ind to-tre stykker, og så går de direkte hen til hylden. Det er helt tydeligt, at de har snakket om, at de skal ned til den engelske hylde. Så dem har vi mange af".

Mads Freund skønner, at den oversatte skønlitteratur fylder omkring 35% af de danssprogede skønlitterære titler i Politikens Boghal, og det har der ikke været nogen mærkbar ændring af i de seneste år. Men bredden i sprogområderne er blevet større, bemærker han og henviser bl.a. til, at Boghallen har fået flere oversættelser fra asiatiske sprog, og at der med krigen i Ukraine har været en lille stigning i interessen for oversættelser fra østeuropæisk.

Lemvig Boghandel er privat ejet og med i en kæde af otte butikker. Indkøbet fungerer sådan, at der sidder en hovedindkøber i Aalborg, som fodrer dem med nyheder, og som de er meget glade for. Så køber de selv ind, hvis der er en mere snæver bog, der er blevet overset, eller lokale bøger, som de selv skal sørge for at få på hylderne. Der er på den måde meget elastik, og det er en ordning, som de i Lemvig er supertilfredse med. "Det fungerer bare megagodt", siger Mariann Ardal. Boghandlens oversatte bøger udgør rundt regnet tre fjerdedele af de i alt omkring 1200 dansksprogede titler. Dertil kommer ca. 200 engelsksprogede titler. På den oversatte del, der altså fylder meget i boghandlen, er det ikke bare svenske krimier det hele. "Vi har et stort og bredt udvalg af litteratur. Jeg synes, vi er godt med. Ud over det nye har vi selvfølgelig også klassikere som Dostojevskij og Annie Ernaux, som netop har vundet Nobelprisen i litteratur. Der er mange bogfolk i området. Og vi har et kæmpestort sommerhusområde, som trækker turister hertil i lavsæsonen. De kommer også ind og snuser".

For online boghandlere er spørgsmålet om geografisk placering mindre relevant. Mikrofest er en digital platform, som blev oprettet på foranledning af erfaringerne fra Lille Bogdag – en litteraturfestival for de små forlag, der er blevet afholdt siden 2015 i København. Efter nogle år med fulde huse og en overvældende interesse for de små forlag i den litterære offentlighed fik Christel Sunesen og Lars Emil Foder fra arrangørgruppen idéen til at starte Mikrofest, som samler udgivelserne fra mange af de små forlag i én fælles online boghandel og på den måde gør det lettere for læseren at danne sig et overblik over det samlede titeludbud.

De forlag, der deltager i Mikrofest, er alle blevet bedømt af et litterært fagpanel, som skal sikre den litterære kvalitet. Ikke mindst blandt oversættelserne er kvaliteten virkelig høj på de små forlag, vurderer Lars Emil Foder: "Det er bøger, der har fået fremragende anmeldelser, inden de blev oversat til dansk. Så det bliver nogle stærke titler. Min egen fornemmelse er, at de store forlag over en længere årrække har opgivet oversættelser. Det gør, at der er en hel masse utrolig kvalificerede titler for de små forlag at tage op. De bliver nogle gange frontløbere for de her oversættelser. Det, de små forlag i første omgang blev kendt for, var jo at være rugekasse for de store forlag. Det har vi på mange

måder bevæget os væk fra. Dels fordi mange forfattere nu går den modsatte vej, dels fordi mange forfattere bryder igennem på de små forlag og vælger at blive dér. Men også fordi den kulturbærende rolle, som de store forlag har haft, i stigende grad er overgået til de små forlag, blandt andet opgaven med at oversætte".

Faktisk er oversættelserne noget af det, der sælger allerbedst på Mikrofest. I en liste over Mikrofests top-20-salg, lavet tilbage i juli 2021,[39] er 14 ud af 22 af de mest solgte titler rene oversættelser. Dertil kommer tidsskriftsnumrene af Ny Jord, som rummer både danske og oversatte tekster. "Det er ikke engang, fordi vi gør noget særligt for oversættelserne egentlig", bemærker Lars Emil Foder. "De forskellige titler på Mikrofest bliver fremhævet lige meget. Vi har en egalitaristisk reklamepolitik. Så vi pusher ikke kun det, der sælger bedst. Vi synes, det er fedt, at der er den bredde, og vi er stolte af det". At dyrke bredden i litteraturudbuddet er en anderledes tilgang end den tendens, som de store kæders centraliserede bogindkøb ofte bliver forbundet med, hvor færre titler bliver markedsført hårdere og skal bære mere. Dér kan de små forlag komme i klemme. "De store boghandlerkæder køber færre bøger fra de små forlag generelt. Så kan man rationalisere derfra, at hvis de små forlag udgiver en stor del af oversættelserne, så kommer der færre af de bøger ud i boghandlerne", reflekterer Lars Emil Foder. Mikrofest træder til som en platform, der giver plads til de små forlags oversættelser, og som er tilgængelig for læseren, også hvis man ikke bor nær en af de små, specialiserede boghandlere i København.

[39] Liste formidlet af Lars Emil Foder.

6. UDVIKLINGSPERSPEKTIVER

MERE ENGELSK, FLERE OVERSÆTTELSER FRA ANDRE SPROG

Oversættelsen af engelsksprogede titler har været stagnerende i nogle år, og for faglitteraturens vedkommende er den direkte faldende. Til gengæld er interessen for uoversatte engelsksprogede titler øget markant for nylig blandt særligt unge læsere. Der læses engelsk på uddannelsesinstitutionerne, og ikke mindst giver SoMe adgang til en global samtale om litteratur, der primært foregår på engelsk, og hvor anbefalinger på medier som TikTok, der er blevet stort i løbet af bare det sidste halvandet år, afspejler sig direkte i efterspørgslen på engelsksprogede titler. Denne nye bølge blandt unge læsere tyder på, at det danske bogmarked vil blive endnu mere orienteret mod det engelske fremover.

Når mere engelsk litteratur læses på engelsk, kan man forestille sig, at der samtidig bliver mere plads til, at andre sprogområder kan vinde frem inden for den litteratur, der oversættes til dansk, og det ser man allerede begyndelsen til i udgivelsesstatistikkerne og i den øgede søgning, som fondene beretter om. De fonde, der støtter oversættelser fra specifikke sprogområder, kan være med til at skubbe denne udvikling i gang. Institut Français og NORLA har fx arbejdet meget aktivt for at formidle møder mellem på den ene side hhv. franske og norske forfattere og forlag og på den anden side udenlandske forlag, samtidig med at oversatte titler fra fransk og norsk er vokset betydeligt i Danmark. Udviklingen i produktionen af oversættelser fra de sprog, som kun fylder lidt i den danske bogbranche, og som er mere krævende at oversætte til dansk, er dog betinget af, at de få oversættere, der er, er nødt til at have andet arbejde ved siden af for at kunne få økonomien til at hænge sammen.

Den oversatte børnelitteratur halter lidt efter, hvad angår repræsentationen af sprogområder. Oversættelser fra engelsk har det dér ikke lige så svært som på det øvrige marked. Selvom mange unge er særdeles dygtige læsere på engelsk, er der også en stor gruppe af yngre børn, der kun læser på dansk, og derfor afhænger forbeholdet for at oversætte børne- og ungdomsbøger fra engelsk af, hvilken aldersgruppe udgivelsen henvender sig til. Mange forlag udgiver oversat børnelitteratur, men man ser ikke i samme udstrækning forlag, der er specialiseret i bestemte sprogområder inden for børnelitteraturen. Undtagelser er dog Hjulet, der udgiver børnebøger fra den ikke-vestlige verden, og Vild Maskine, der har overtaget Torgards færøske og islandske børnelitteraturprofil. Der er fondsstøtte at hente til oversættelse af børnelitteratur, men søgningen er ikke lige så stor som for den oversatte skønlitteratur for voksne. Der er et udviklingspotentiale på dette område, som også Institut Français og NORLA for nylig har fået øjnene op for og nu retter sine indsatser imod. Frugten af dette arbejde må tiden vise.

FORTSAT MANGE SMÅ OVERSÆTTERFORLAG OG FLERE AF DEM IMELLEM

Forlagsbranchen har aktuelt en tendens til at splitte sig op i nogle få store forlag, hvor Gyldendal hastigt forfulgt af Politikens Forlag og Lindhardt og Ringhof opkøber mindre forlag og vokser sig stadigt større, mens en mængde små forlag og mikroforlag fortsat

etablerer sig i den anden ende. Disse små forlag varetager i dag en stor del af produktionen af den anmelderbårne oversatte litteratur. Opblomstringen af små, oversættelsesbaserede forlag hænger bl.a. sammen med, at det er blevet sværere som oversætter at få kontakt til og afsat sine oversættelsesprojekter på et etableret forlag; at de store forlag generelt har holdt igen med det oversatte; at det i takt med den teknologiske udvikling er blevet langt nemmere at starte eget forlag; at Statens Kunstfonds støtte til oversætterhonorarer er kommet til og er blevet udvidet siden årtusindskiftet.

Det er bemærkelsesværdigt, at både Goethe-Instituttet, Institut Français og NORLA oplever størst søgning til deres støtteprogrammer fra danske forlag sammenlignet med de øvrige skandinaviske lande. Det hænger givetvis sammen med, at den støtte, som i Danmark ydes til forlag gennem Statens Kunstfond, er baseret på forlagenes ansøgninger om enkeltstående oversættelsesprojekter og derfor opmuntrer til den form for ansøgningsaktivitet, ligesom den gør det relativt ligetil for små forlagsinitiativer at byde ind. Den høje koncentration af små passionsdrevne forlag, der præger bogmarkedet for oversat litteratur i Danmark, ser i dette større perspektiv ud til at være en dansk specialitet, som er opdyrket på baggrund af specifikt danske branchevilkår.

Det store pres på de små forlag fra ivrige og kompetente oversættere, som Andreas Vermehren Holm beretter om, og den store søgning blandt forlagene om støtte til højst kvalificerede og relevante oversættelsesprojekter, som Carsten Fenger-Grøndahl beskriver inde fra projektstøtteudvalget, tyder på, at engagementet blandt de små forlag ikke vil tage af i den nærmeste fremtid. Det bliver til gengæld interessant at følge, hvordan de store og mellemstore forlag i de kommende år forholder sig til det oversatte. Der er i dag forholdsvis få mellemstore spillere i forlagsbranchen, såsom Gad og Turbine, men de har til gengæld haft stor succes med at entrere på markedet for oversat kvalitetslitteratur, og et forlag som Gutkind er også godt på vej derind. Hvis de største forlag fortsat holder igen med oversættelserne, er det sandsynligt, at flere mellemstore kommer på banen.

Trods de forskellige tilgange, som de store, mellemstore og små forlag udviser over for den oversatte litteratur, er forlagene generelt ikke interesseret i at bekæmpe hinanden. De anerkender, at de alle er del af den samme bogbranche, og at initiativer ét sted kan gavne litteraturen et andet. Martin Graae Jørgensen taler fx varmt om Sidste Århundredes arbejde med at få de lidt mere skæve værker fra den europæiske kanon ud i dansk oversættelse. Mads Peder Lau Pedersen pointerer omvendt, at det er vigtigt med et stærkt Gyldendal – også på det oversatte område – så de små forlag har den bedst mulige målestok at måle sig op ad. "Når kvalitetslitteraturen har det godt og kan sælge bredt, smitter det også af på de små", mener han.

Den udbredte gode vilje, der bunder i en erkendelse af grundlæggende at være i samme båd, kan dog blive sat på prøve af den intensiverede kamp omkring rettighedsindkøb og de stadigt mere indflydelsesrige agenters omrokering af succesfulde udenlandske forfattere, gerne over til de større forlag. I takt med at den digitale udvikling og den øgede hastighed har gjort bogbranchen mere kaotisk at navigere i, træder agenterne ind som eksperterne, der har overblikket i rettighedsforhandlinger m.v., og som effektivt kan tjene

sine klienters økonomiske interesser. Det skaber en hård konkurrence, når der er rift om en titel, og de større forlag byder ind. De små forlag, der ikke har mulighed for at overbyde hinanden, er sat ude af dette spil og derfor heller ikke på samme måde i konkurrence internt.

NY STØTTESTRUKTUR KAN RAMME SMÅ FORLAG

Et forhold, der kan have betydning for særligt de små oversættelsesbaserede forlags vilkår, er den nye struktur i Kunstfondens udgivelsesstøtte, som det nuværende projektstøtteudvalg for litteratur har indført. Lige omkring det tidspunkt, hvor arbejdet med denne rapport var ved at være afsluttet, blev første runde uddelt. Det er endnu for tidligt at sige, hvad den nye struktur vil betyde på længere sigt, og om den er kommet for at blive. Men et blik på de sidste par års uddelingsmønstre viser nogle potentielt ret afgørende forskydninger i modtagerfeltet[40]. En sammenligning af 2022- og 2021-tallene fra den tidligere pulje "Dansk litteratur i udlandet og udenlandsk litteratur i Danmark" og den nye pulje "Udgivelsesstøtte" viser, at der er bevilget støtte til et betydeligt mindre antal udgivelsesprojekter til danske forlag i 2022, og at der er blevet givet væsentligt flere afslag end tidligere. Og det ser ud til, at det særligt er små forlag, der er blevet siet fra, mens de største forlag har fået en relativt stor andel af støttemidlerne. Det gennemsnitlige beløb pr. bevilling er i den seneste runde blevet hævet betragteligt hele vejen rundt, dog allermest udtalt for de største forlag. De gennemsnitlige bevillingsportioner til de mindre forlag er ikke nær så høje.

De øgede bevillingsstørrelser skyldes, at der i den nye struktur opereres med faste beløbsrammer, som ligger på et højere niveau end den hidtidige uddelingspraksis, og som derfor fører til færre uddelinger. Det ser ud til, at de små forlag tiltrækker en mindre andel af det i forvejen reducerede antal bevillinger i denne nye struktur. Det hænger givetvis sammen med, at der i vurderingen af ansøgningerne også er blevet indført et parameter, der angår indsatsen omkring "markedsføring", og "hvordan projektet præsenteres for potentielle læsere", hvilket alt andet lige er nemmere at argumentere for med en marketingafdeling i ryggen. På den ene side giver strukturændringen de forlag, der rent faktisk modtager bevillinger, mere at gøre godt med. På den anden side rammes de små oversættelsesbaserede forlag, der ikke kører med gynger og karusseller, og hvis eksistensgrundlag afhænger af fondsstøtte, hårdere af den lavere tilsagnsprocent. Hvis der går lang tid mellem bevillingerne, risikerer de at måtte lukke ned i mellemtiden. De tidligere mindre bevillinger på fx 8.000, 10.000 eller 12.000 kr., som nu er sløjfet, havde faktisk ofte afgørende betydning i et lille forlags knappe økonomi med små udgifter og små indtægter.

En anden ændring med den nye udgivelsesstøtte, der har konsekvenser for det oversatte område mere generelt, er, at der ikke længere skelnes mellem støtte til oversættelse og støtte til produktion og andre udgivelsesprojekter. Dermed er den oversatte litteratur ikke som tidligere sikret sin egen øremærkede pulje, men må deles med danske titler om støtten. At puljer, der siden oversætterstøttens begyndelse i 1990 har været adskilt, nu er blevet lagt sammen, kan betyde en mindre fokuseret indsats i arbejdet med at støtte den litteratur, der oversættes til dansk, fra Kunstfondens side. Tidligere har forlagene ikke fundet ret meget støtte at hente til udgivelse af dansk litteratur, men det kan ændre

[40] Følgende sammenligning af projektstøtteudvalgets tildelinger til danske forlag i 2022 og 2021 baserer sig på materiale udarbejdet af Ovbidat, Sidste Århundrede og Aleatorik. Materialet dækker over støtte til forlagsomkostninger i forbindelse med bogudgivelser. Tallene fra 2022 og forår 2021 er hentet fra puljen "Dansk litteratur i udlandet og udenlandsk litteratur i Danmark", dvs. disse tal kun baserer sig på oversat litteratur. Tallene fra efterår 2022 er hentet fra den nyoprettede pulje "Udgivelsesstøtte". De to puljer er ikke helt sammenlignelige, da den nye pulje også dækker over støtte til dansk litteratur. Da vurderingen af, hvorvidt der i det enkelte tilfælde er tale om støtte i forbindelse med en bogudgivelse eller andet, beror på den overskrift, som bevillingen har på kunst.dk, tages der forbehold for fejlvurderinger. Det skel mellem store, mellemstore og små forlag, som materialet opererer med, er heller ikke fuldstændig entydigt, men dog så vidt muligt baseret på forlagenes udgivelsesrate, antal ansatte og omsætning. Tak til Ovbidat, Sidste Århundrede og Aleatorik for at videreformidle materialet. Kunstfondens oversigt over tildelinger kan hentes her: https://www.kunst.dk/for-ansoegere/tildelinger.

[41] https://www.kunst.dk/for-ansoegere/soeg-tilskud/udgivelsesstoette.

sig nu. Det kan i sidste ende få negative konsekvenser for udbuddet af oversat litteratur – og gøre det sværere at gennemskue, hvad støttekronerne egentlig går til: dansk eller oversat, produktionsomkostninger eller oversætterhonorarer.

Mads Peder Lau Pedersen er bekymret for udviklingen: "Den ændrede praksis på uddelingsområdet har nogle konsekvenser, som gør det sværere for små forlag at være med. Jeg vil håbe, at projektstøtteudvalget er opmærksomme på de forandringer og de ændrede arbejdsvilkår, det giver for små forlag, som oversætterstøtten ellers har hjulpet frem i mange år". Eksemplet tydeliggør, at tilsyneladende mindre justeringer foretaget af et enkelt udvalg i en så betydningsfuld institution som Kunstfonden kan mærkes meget direkte og med det samme i branchen, og det kan på den længere bane rokke ved fordelingen af forlag, der udgiver oversat litteratur. Det er et politisk spørgsmål, hvad samfundet ønsker at fremme, og i hvor høj grad de små forlag skal tilgodeses. Denne rapport kan blot sammenholde denne allerseneste udvikling i støttesystemet med den udvikling, bogmarkedet har gennemgået i de seneste år, og som har gjort de små forlag stadigt mere afgørende for udgivelsen af oversat kvalitetslitteratur og opdyrkelsen af et vækstlag af oversættere.

FLERE VIL OVERSÆTTE, FÆRRE FÅR LOV

Der er på den ene side mange, der gerne vil oversætte, og samtidig taler man i branchen om en stor mangel på oversættere, og at de kvalificerede oversættere bliver mere og mere gråhårede. Denne mærkelige dobbelthed tyder på, at det er de samme oversættere, der bruges gang på gang, og på en manglende villighed til at hjælpe nye oversættere på vej. Idet det danske uddannelsessystem i modsætning til flere udenlandske universiteter ikke udbyder en decideret oversætteruddannelse – samtidig med at søgningen til de sproglige universitetsuddannelser, der trods alt ofte udbyder enkeltstående kurser i oversættelse, er faldende – tilfalder opgaven med at oplære nye oversættere i Danmark i høj grad forlagene.

Pressede forhold på de store forlag giver imidlertid mindre plads til brug af førstegangsoversættere. Det drejer sig for det første om de tilspidsede forhold mellem forlagene, når en kommercielt attraktiv titel skal købes hjem og oversættes. Så snart manuskriptet endelig frigives, skal der lynhurtigt findes oversættere, der kan arbejde inden for en stram deadline. Det efterlader ikke meget tid til oplæring. Dertil kommer, at den omfattende udlicitering af den oversatte litteratur, som de større forlag gør brug af, mindsker oversætterens tilknytning til forlaget, fordi al udvekslingen omkring en oversættelse foregår med en ekstern redaktør, der typisk selv er oversætter. Det har den sideeffekt, at redaktørerne på de større forlag bliver tilbøjelige til at trække sig fra opgaven med at oplære nye oversættere. I dag bliver denne opgave i stigende grad løftet af de små forlag, som altså ikke bare bringer nye udenlandske navne ind i dansk litteratur, men også nye oversættere. De står på den måde for en stor del af arbejdet med at holde et kredsløb i gang, som hele branchen er dybt afhængig af. Korridors tætte samarbejde med universitetets sproguddannelser viser, at uddannelsessystemet fortsat spiller en afgørende rolle i dette kredsløb, men at det har brug for en håndsrækning fra og kobling til branchen, som de små forlag altså er mere villige til at engagere sig i.

Juliane Wammen finder udviklingen bekymrende. Hun synes ikke, det er rimeligt, hvis rekrutteringen af oversættere skal være afhængig af små con amore-forlags goodwill og foreslår, at der politisk afsættes midler til at styrke forlagenes samarbejde med debutantoversættere: "Det kunne være rigtig godt, hvis støtteordningerne gav redaktørerne mulighed for at tage sig af nye oversættere. Her tænker jeg, at redaktørerne selv skulle kunne søge støtte til at tage sig den ekstra tid". Den eksisterende mentorordning hjælper godt nok den nystartede oversætter, men løser ikke problemet med at få skabt en bedre tilknytning til forlæggeren, pointerer Nanna Lund: "Mentorordningen hører hjemme i oversætterens egen biks. Og der er ikke nogen kontakt mellem forlaget og oversætteren dér". Ifølge Andreas Vermehren Holm er der lige nu en stor bevægelse inden for de små, oversættelsesbaserede forlag, der presser på for, at det skal være muligt at søge om støtte til selve redaktionsarbejdet. I og med at det netop er de små forlag, der er mest villige til at lægge den ekstra tid i arbejdet med førstegangsoversættere, ville en ordning af den art, Juliane Wammen foreslår, være et stort skridt på vejen i den bevægelse.

MERE BREDDE GENNEM ET STYRKET EREOLEN

De små forlag er underrepræsenterede, når det kommer til de digitale formater. Hvor det i dag er langt mindre kompliceret og omkostningstungt end for 30 år siden at byde ind som et lille nystartet forlag på det fysiske bogmarked, er det til gengæld meget vanskeligt at være lille forlag på det digitale marked. "Det er ærgerligt, for vi er ikke interesserede i, at det kun er nogle få store forlag, der kommer ind på det marked. Der er mange af de små forlag, der lever sådan lidt con amore-agtigt", udtaler Jeppe Branner. Skævhederne på det digitale marked skyldes i mindre grad, at forlagene internt konkurrerer med hinanden om at udgive digitale formater, men snarere, at streamingtjenesterne er indrettet på en måde, der lukker de små spillere ude. Når det samtidig er de små forlag, der kommer med meget af den oversatte kvalitetslitteratur, ser man en tendens til, at den oversatte kvalitetslitteratur først og fremmest findes på tryk, mens den ikke-anmelderbårne oversatte litteratur fylder mere på det digitale marked. Denne udvikling ser foreløbig ikke ud til at ville ændre kurs uden en eller anden form for indgriben.

Der er ingen tvivl om, at forlagene lider under, at bibliotekerne indkøber færre eksemplarer af de enkelte trykte udgivelser. Andreas Vermehren Holm beskriver en mærkbar ændring bare på de 10 år, han har været i branchen: "Da jeg startede, blev mine oversatte klassikere indkøbt i 50-100 eksemplarer. Nu, selv når en bog får seks hjerter, så bliver den indkøbt i måske meget forsigtige 10-20 eksemplarer. Og alle forlag, jeg taler med, siger det her. Det er et kæmpe stød i maven på alle dem, der laver oversat litteratur". Til gengæld gør bibliotekstilbuddet eReolen en stor forskel for de forlag, der udgiver oversat kvalitetslitteratur i digitale formater.

Ønsker man, at den oversatte kvalitetslitteratur skal være tilgængelig både i trykt og digital form, kunne et tiltag være at udbygge eReolens allerede vigtige og unikke rolle som en modvægt til streamingtjenesternes rent kommercielle agenda. Et andet tiltag kunne være at oprette en støttepulje til omkostningerne i forbindelse med lydbogsproduktion og -rettighedsindkøb, som lige nu ikke er tænkt ind i støttesystemet. Det må så vise sig, om læserne vil følge med, hvis udbuddet er der.

BOG PANELET

SPECIALRAPPORT

VILKÅRENE FOR OVERSAT LITTERATUR I DANMARK

– MED FOKUS PÅ OVERSÆTTELSER TIL DANSK GENNEM DE SIDSTE 10 ÅR

Johanne Gormsen Schmidt

KONTAKT BOGPANELETS SEKRETARIAT:
August Holger Traugott Schwensen, asc@kum.dk
www.kum.dk

ISBN (DIGITAL): 978-87-7960-161-1